

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Ochrana obyvatelstva a opatření proti zbraním hromadného ničení v bývalém
Československu od 50. do 70. let minulého století

Protection of the population and measures against weapons of mass
destruction in former Czechoslovakia from 1950's until the 1970'

Bc. David Vrána

Vedoucí práce: PaedDr. František Parkan

Studijní program: Učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů pro základní a střední školy

Studijní obor: Dějepis - Základy společenských věd - Základy společenských věd

Odevzdáním této diplomové práce na téma Ochrana obyvatelstva a opatření proti zbraním hromadného ničení v bývalém Československu od 50. do 70. let minulého století potvrzuji, že jsem ji vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 22. července 2020

Poděkování:

Na tomto místě bych chtěl poděkovat panu doktorovi Parkanovi za pochopení a shovívavost. Dále bych těmito řádky rád poděkoval svým rodičům Petrovi a Vlastě a přítelkyni Anetě, bez jejichž všeobjímající podpory by tato práce nikdy nevznikla.

ABSTRAKT

Předkládaná diplomová práce se zabývá tematikou koncepčního vývoje ochrany obyvatelstva v období od 50. do 70. let minulého století. V této době prováděla ochranu obyvatelstva tzv. Civilní obrana. Nejvýraznějším rysem všech opatření Civilní obrany na ochranu obyvatelstva byla především ochranná opatření proti zbraním hromadného ničení. Opatřením proti zbraním hromadného ničení v Civilní obraně je proto v této práci věnována největší pozornost. Cílem této práce je provedení historické analýzy pojednávající o vývoji koncepce Civilní obrany v Československu ve jmenovaném období. Mimo to je v práci stručně nastíněn i obecný vznik a vývoj ochrany obyvatelstva v bývalém Československu v předchozím období. Práce byla vytvořena na základě studia dostupné literatury a dále především na základě dostupných pramenů z vojenského historického archivu v Praze. Práce je rozdělena do šesti kapitol, které chronologicky popisují nejvýznamnější milníky v koncepčním vývoji Civilní obrany. Důraz je kladen na popsání její organizační struktury a způsoby ochrany obyvatelstva před zbraněmi hromadného ničení. Při studiu těchto pramenů byl kladen důraz na vojenské ohodnocení státního území podle stupně jeho tehdy předpokládaného ohrožení případným napadením leteckými nálety nebo v pozdějším období jadernou zbraní hromadného ničení v případě válečného konfliktu. Toto ohodnocení bylo ve sledované době základním podkladem pro fungování Civilní obrany v bývalém Československu a v této práci je zahrnut jeho kompletní přehled včetně popisu jeho vývoje.

KLÍČOVÁ SLOVA

Civilní obrana, Zbraně hromadného ničení, Jaderné zbraně, Studená válka, 20. století, Československo

ABSTRACT

Presented diploma thesis is pursued to the topic of conceptual evolution of civil protection in the last century's 50's to 70's period. This period of time, population safety was secured by so called Civil Defence. Noticeable attribute of all the Civil Defence measures impacting population was mainly protection against mass destruction weapons. That is why protection against mass destruction weapons is given the most attention in this diploma thesis. Target of the thesis is historical analyse concerning Civil Defence and its evolution in Czechoslovakia in noted period. Out of it the thesis sketches also general formation and evolution of civil protection in previous period. Diploma thesis is done based on study of available literature and mainly based on accessible sources from military archive in Prague. Thesis is divided to six chapters, chronologically describing the most important milestones in Civil Defence conceptual evolution. Emphasis is laid on description of its organisational structure and way of population protection against mass destruction weapons. During studies of these sources, the emphasis was laid also on military evaluation of country territory according to level of expected threat by aerial attack that time, or later by nuclear weapon of mass destruction in case of war conflict. This evolution was the basic support for Civil Defence functionality in Czechoslovakia at that time and is included in the thesis as complete overview as well as description of its evolution.

KEYWORDS

Civil defense, Weapon of mass destruction, Nuclear weapons, Cold war, 20th century, Czechoslovakia

Obsah

Úvod.....	1
1 Civilní protiletdecká ochrana v letech 1935 až 1940	3
2 Přechodové období v letech 1945 až 1951	9
2.1 Květen 1945 až březen 1948.....	9
2.2 Duben 1948 až červen 1951.....	10
3 Vznik Civilní obrany a její budování v letech 1951 až 1954.....	13
3.1 Kategorizace území (1952 až 1955)	15
3.1.1 Návrh kategorizace z února 1952.....	18
3.1.2 Konečná verze kategorizace (1952-1955).....	20
3.2 Organizační struktura systému Civilní obrany	29
3.2.1 Služby CO	31
3.2.2 Veřejné útvary CO	32
3.2.3 Vojenské útvary CO	32
3.3 Opatření Civilní obrany	33
3.3.1 Zvláštní stavby	34
3.3.2 Příprava obyvatelstva a zajištění ochrannými prostředky	37
4 Přechod k protiatomové koncepci v letech 1955 až 1962	40
4.1 Jaderné zbraně hromadného ničení.....	40
4.1.1 Účinky jaderných ZHN	41
4.1.2 Ochrana proti jaderným ZHN	43
4.2 Přechod k protiatomové ochraně	44
4.3 Kategorizace území (1955 až 1962)	46
4.4 Cílová města a objekty.....	55
4.5 Evakuace a ukrytí.....	58
4.5.1 Evakuace	58
4.5.2 Ukrytí podle normativů z roku 1955	59
4.5.3 Ukrytí podle normativů z roku 1959	61
4.6 Příprava obyvatelstva a zajištění ochrannými prostředky	65

4.7	Změny na přelomu 50. a 60. let minulého století	66
5	Prohlubování protiatomové koncepce 1962 až 1969	68
5.1	Kategorizace území.....	69
5.1.1	Kategorizace vodních děl.....	79
5.2	Evakuace a ukrytí.....	93
5.2.1	Ukrytí podle normativů z roku 1962	93
5.2.2	Příprava obyvatelstva a zajištění ochrannými prostředky.....	97
5.3	Radiační hlásná síť.....	99
6	Období v letech 1969 až 1976.....	101
6.1	Nejdůležitější mezníky tohoto období	101
6.2	Kategorizace	103
6.3	Evakuace	108
	Závěr	110
	Seznam zkratk	113
	Seznam použitých informačních zdrojů.....	114
	Přílohy	118

Úvod

Tato práce pojednává o tématu koncepčního vývoje ochrany obyvatelstva od 50. do 70. let minulého století. Jestliže o meziválečné a válečné Civilní protiletectvé ochraně pojednává nemnoho autorů, pak o tzv. Civilní obraně z let 1951 až 1992 to platí ještě mnohem více. Obecně lze říci, že ochrana obyvatelstva, její problematika a historický vývoj je často opomíjená část vojenských dějin a dějin celkově. O jejím vývoji je dostupná v podstatě jediná komplexní historická práce pánů Bohumila Šilhánka a Josefa Dvořáka *Stručná historie ochrany obyvatelstva v našich podmínkách* z roku 2003, případně zájmová badatelská práce Jiřího Doupala.¹ Ostatní dostupné práce mají spíše sumarizační povahu učebních skript pojednávajících především o legislativním vývoji ochrany obyvatelstva na našem území.

Cílem této práce je provedení historické analýzy pojednávající o vývoji koncepce ochrany obyvatelstva v Československu od 50. do 70. let minulého století, která byla v této době zajišťována v rámci Civilní obrany. Dále si tato práce klade za cíl prozkoumat nejzákladnější principy organizační struktury Civilní obrany a příprav zajištění obyvatelstva pro případ válečného konfliktu, zejména se zřetelem na opatření proti zbraním hromadného ničení, především jaderným. Tím by měl být vytvořen ucelený přehled nejzákladnějších mezníků v jejím koncepčním vývoji. Pozornost je zde věnována koncepčním otázkám Civilní obrany, které ovlivňovaly takové faktory, jako kupříkladu celková koncepce obrany státu, stav a rozvoj vojenské vědy a techniky, rozvoj a možnosti tehdejšího národního hospodářství a rozvoj struktury a působnosti orgánů státní správy.²

Jestliže vznik protiletectvé ochrany obyvatelstva byl na počátku 20. století podmíněn zejména vznikem letadel a jejich použitím pro potřeby války a bombardování obyvatel, pak určují alfou a omegou tzv. studené války (nejenom) v koncepci a otázkách ochrany obyvatelstva byly právě zbraně hromadného ničení, především jaderné. Hrozbě jaderných zbraní byla v otázkách ochrany obyvatelstva věnována přednostní pozornost. V rámci toho

¹ DOUPAL, Jiří. *Pozorovatelný Civilní obrany: výstavba v letech 1951 – 1959*. Vyd. 1. Praha: Brigádýr, 2015. Ve své badatelské práci se věnuje jednomu z dodnes zachovalých prvků Civilní obrany, který se v krajině uchoval, a to odolným pozorovatelnám. Pozorovatelný byly operační stavby určené pro její řízení (viz následující kapitoly).

² VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1969. Karton 32, inv. č. 45, sign. 28/2. Čj. CO-0244/69 Analýza systému civilní obrany. s. 17

bude zahrnuta jejich stručná charakteristika potřebná k pochopení dané problematiky. Motivací k sepsání této práce byl především autorův osobní zájem o danou problematiku.

Tato práce je sepsána na základě studia dostupné literatury, z níž je třeba vyzvednout především již zmíněnou práci *Stručná historie ochrany obyvatelstva v našich podmínkách*. Dalším podkladem bylo studium dostupných pramenů v podobě směrnic a předpisů, které jsou dostupné v digitální na webové stránce Institutu ochrany obyvatelstva – Lázně Bohdaneč.³ Nejpodstatnějším a zároveň největším podkladem této práce je ovšem množství archivních pramenů prostudovaných ve vojenském historickém archivu v Praze Ruzyni v podobě dokumentů z fondů Ministerstva národní obrany, Vojenské komise obrany a Nejvyšších poradních orgánů v armádě (z let 1945-1954).

Tehdejší Československo bylo z vojenského hlediska ve vymezeném období významnou součástí bývalého východního bloku a v případě vyhrocení studené války by jeho vojska v rámci celkových vojenských operací východního bloku sehrála významnou roli. Pro zajištění fungování armády bylo rovněž potřeba zajistit i fungování jejího zázemí a tato role připadla právě Civilní obraně. Armáda měla v této době do úplného převzetí Civilní obrany v roce 1976 na její fungování značný vliv a fungovala jako poradní orgán sloužící k optimalizaci jejího přizpůsobení tehdy platným obranným koncepcím. Z tohoto důvodu byla tato práce sepsána zejména na základě studia pramenů z Vojenského historického archivu v Praze.

Práce je rozčleněna do šesti kapitol, které jsou řazeny chronologicky podle jednotlivých milníků v koncepčních změnách provedených v Civilní obraně. V každém období je kladen důraz na nejzákladnější prováděná opatření Civilní obrany, jejichž těžištěm byla tzv. kategorizace území z hlediska naléhavosti protiletectvé obrany a ochrany. Kategorizace sloužila jako klíčový podklad pro veškerou organizaci Civilní obrany na území bývalého Československa a je na ní tedy v této práci kladen značný důraz. Dále je v práci věnována pozornost organizační struktuře bývalé Civilní obrany, přípravě obyvatelstva a ochranným opatřením na jeho zabezpečení v podmínkách očekávané jaderné války.

³ Ministerstvo vnitra - Generální ředitelství HZS ČR – Institut ochrany obyvatelstva Lázně Bohdaneč, 2018. Ke stažení. [online]. HZSCR. [Cit. 15.5.2020]. Dostupné z: <https://www.hzscr.cz/clanek/organizacni-slozky-institut-ochrany-obyvatelstva-menu-sluzby-pro-verejnost-ke-stazeni-ke-stazeni.aspx?q=Y2hudW09NA%3D%3D>

1 Civilní protiletectká ochrana v letech 1935 až 1940

Vznik moderní organizované ochrany obyvatelstva má své kořeny v první polovině 20. století a je pevně spojen s hrozbou, kterou s sebou pro obyvatelstvo přinesly moderní světové válečné konflikty. Bouřlivý vědecký a technický rozvoj ve 20. století přinesl do způsobů vedení válečných operací zlomové novinky, ze kterých nutně vyvstala potřeba organizované ochrany obyvatelstva. Tím největším bylo nepochybně nasazení letadel během první světové války v letech 1914 až 1918 za účelem bombardování zázemí. Pokud doposud měly ozbrojené síly dosáhnout svých cílů, musely bezpodmínečně překonat překážky v podobě protivníkových vojsk, která jim stála v cestě. Letectvo ovšem umožnilo tyto překážky snadno překonat, dosáhnout svého cíle a působit tím rušivě na zázemí protivníka za účelem omezení a narušení přísunu životně důležitých zásob, posil nebo jiného materiálu potřebného pro vedení zdárného odporu.

Nejprve pomocí vzducholodí a později v roce 1917 takto podniklo německé letectvo celkem 27 náletů na britská města s cílem „*zničení morálky britského národa*“ a jeho odhodlání k dalšímu boji se svými mohutnými bombardéry typu Gotha G.IV.⁴ Celkový strategický účinek a materiální škody byly nepatrné a od dalších podobných akcí bylo nadále upuštěno, nicméně šlo o zlomový moment, který vyvolal u britského obyvatelstva poplach. Válka, která se zdála do té doby být vzdálená, se tímto přenesla z frontových linií do zázemí, které bylo do té doby považováno za zdánlivě bezpečné. Po válce nastal další rozvoj možností letecké techniky a souběžně probíhalo mnoho teoretických úvah o jejím použití v případě války. Tyto skutečnosti na přelomu 20. a 30. let 20. století vyústily v tehdy všeobecně přijímané tvrzení, že „*bombardéry se vždycky dostanou skrz*“.⁵ Vlivem tohoto přesvědčení a na základě politického vývoje v Evropě, zejména v souvislosti s děním v Německu, se v průběhu 30. let minulého století započaly napříč Evropou objevovat první vládní organizace protiletectké ochrany. Mezi nimi i v roce 1935 československá organizace Civilní protiletectké ochrany (CPO).

První koncepce ochrany obyvatelstva byla na našem území přijata v době ohrožení republiky v důsledku znepokojivého dění v sousedním Německu, kde po nástupu nacistů k moci započalo intenzivní zbrojení, přičemž o agresivních postojích Německa nebylo tedy

⁴ OVERY, Richard. Válčení ve vzduchu. In: TOWNSHEND, Charles (ed.). *Historie moderní války*. Vyd. 1. Praha: Mladá Fronta, 2007. s. 273.

⁵ Tamtéž. s. 279-280.

pochyb. Území ČSR by obnovené německé letectvo dokázalo zasáhnout během několika málo minut. Proto byl již koncem roku 1933 pro Nejvyšší radu obrany státu (NROS) připraven mimo jiné plán týkající se organizace, řízení a kontroly Pasivní obrany proti letadlům (POOPL), ze které později vzešla tzv. Civilní protiletectká ochrana, dále jen CPO.⁶ Do té doby byla v Československu ochrana obyvatelstva proti leteckým útokům řešena jen v rámci činnosti dobrovolných spolků.⁷

Následně byl 11. dubna 1935 přijat zákon č. 82/1935 Sb. *o ochraně a obraně proti leteckým útokům*, který ustanovil CPO.⁸ Účelem CPO bylo provést potřebné přípravy k zajištění ochrany obyvatelstva proti leteckým útokům v případě válečného konfliktu, což v podstatě znamenalo určité zodolnění teritoria proti účinkům leteckých útoků.⁹ Konceptně šlo o přípravu ochrany obyvatelstva před bombardováním všemi tehdy známými konvenčními prostředky, tedy tříštivými, trhavými a zápalnými pumami, a dále proti chemickým zbraním, tedy bojovým plynům. Hlavní těžiště přípravy spočívalo především ve výcviku pohotovostních složek CPO, přípravě obyvatelstva, zajištění individuálních ochranných prostředků (plynových masek) a na kolektivní ochraně, tedy budování úkrytů za účelem ukrytí.¹⁰

CPO byla připravována a prováděna:

1. *ministerstvem vnitra;*
2. *politickými úřady (zemskými a okresními) a státními policejními úřady;*
3. *obcemi;*
4. *korporacemi, podniky a jednotlivci, kteří by byli povoláni k součinnosti nebo jimž by podle zákona bylo příslušnými úřady svěřit určité úkoly CPO.*¹¹

Opatření CPO měla být prováděna diferenciovaně podle naléhavosti jejich potřeby. Tuto naléhavost vyjadřovala tzv. kategorizace území z hlediska protiletectké ochrany, která měla být vytvořena ve spolupráci s ministerstvem národní obrany, dále jen MNO, přičemž

⁶ STRAKA, Karel. Československá armáda, pilíř obrany státu z let 1932-1939. Vyd. 1. Praha: Ministerstvo obrany České republiky, 2007. s. 27

⁷ VESELÝ, Martin. *Do krytu!* Vyd. 1. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2008. s. 9.

⁸ KRATOCHVÍLOVÁ, Danuše. *Ochrana obyvatelstva*. 1. vyd. Ostrava: Sdružení požárního a bezpečnostního inženýrství, 2010. SPBI Spektrum. Červená řada. s. 4.

⁹ ŠILHÁNEK, Bohumil a Josef DVORÁK. *Stručná historie ochrany obyvatelstva v našich podmínkách*. Vyd. 1. Praha: MV – generální ředitelství HZS ČR, 2003. s. 10.

¹⁰ Tamtéž. s. 18-20.

¹¹ ZELINGER, Jan. *Protiletectká ochrana obyvatelstva (ochrana objektů v obci)*. Vyd. 3. Praha: „VOK“ knihkupectví a nakladatelství svazu čs. důstojnictva v Praze, 1936. s. 5.

se jednalo o rozdělení území Československa z hlediska stupně ohrožení předpokládaného vzdušného napadení, které se v tomto případě týkalo především velkých průmyslových měst.¹² Podrobnosti o této kategorizaci se v rámci této práce nepodařilo dohledat.

Základní organizační jednotkou CPO byly **obce** (města) a z hlediska obrany státu dále důležité státní i nestátní **podniky**.¹³ V obcích i podnicích bylo podle zákona 82/1935 Sb. uloženo provádět opatření k zajištění protiletcecké ochrany na jejich vlastní náklady. Jednalo se o vypracování ochranných plánů, ustanovení a proškolení orgánů CPO, pořizování materiálu (např. plynových masek pro určité skupiny obyvatel, kupříkladu nemajetných či svobodných matek, protože si je obecně měl povinnost pořídit každý sám), budování dostatečného počtu veřejných úkrytů (na což byl ovšem v obcích kladen naprosto minimální důraz) a pořádání cvičení CPO.¹⁴

Mezi základní orgány CPO v obcích nebo městech patřili:

- **starosta obce nebo města, případně zřizovatel podniku**, který byl zodpovědný za veškerou přípravu a organizaci CPO v obci, a který případně (zejména ve velkých městech) jmenoval velitele místní CPO;
- **velitel místní CPO**, který byl podřízen starostovi obce a byl ustanoven tam, kde by povinnosti starosty při zřizování CPO byly příliš rozsáhlé,
- **místní poradní sbor** (výbor CPO), který byl zřizován politickým úřadem v obcích, které byly vystaveny zvýšenému nebezpečí z leteckých útoků, a kde bylo třeba budovat rozsáhlejší opatření, tj. ve větších městech; obvykle byl složen ze zástupců úřadů, vojenských složek, učitelstva branných, hasičských, samaritských a tělovýchovných spolků, z lékařů, různých odborníků a podobně;
- **obecní výkonné složky CPO**, které se dále se dělily na pohotovostní veřejné služby, které byly tvořeny osobami nepodléhajícími mobilizační povinnosti, a svépomocné oddíly, a jejichž posláním bylo vykonávat úkoly vyplývající z protiletcecké ochrany.¹⁵

Obecní výkonné složky se dále dělily na:

¹² KRATOCHVÍLOVÁ, Danuše. *Ochrana obyvatelstva*. 1. vyd. Ostrava: Sdružení požárního a bezpečnostního inženýrství, 2010. SPBI Spektrum. Červená řada. s. 4.

¹³ ŠILHÁNEK, Bohumil a Josef DVOŘÁK. *Stručná historie ochrany obyvatelstva v našich podmínkách*. Vyd. 1. Praha: MV – generální ředitelství HZS ČR, 2003. s. 12.

¹⁴ Tamtéž. 12-13.

¹⁵ *Směrnice č. 1: Organizace civilní protiletcecké ochrany (CPO) v obci*. 1935. s. 6-8.

a) **pohotovostní službu veřejnou**, které měly povinnost zřizovat a materiálně zajišťovat obce nebo města, přičemž se jednalo se o několik odborných služeb, které měly povinnost plnit úkoly vyplývající z ochrany proti leteckým útokům; jednalo se o tyto služby:

- 1) službu bezpečnostní a pořádkovou, která byla tvořena a obstarávána místní policií, která by se dále starala o dodržování veřejného pořádku při leteckém poplachu a dohlížela by nad ostatními složkami CPO;
- 2) službu poplachovou, která prováděla údržbu poplachových zařízení, aby byly v řádném a provozuschopném stavu, dále by za použití různých pomocných prostředků, kupříkladu sirén, zvonů a podobně, rozhlašovala poplachová návěští;
- 3) službu požární, která by prováděla hašení rozsáhlých požárů, o které by se nedovedly postarat domovní hlídky, dále prováděla výpomoc při výstavbě nouzových úkrytů, vyprošťovací práce, odstraňovala by trosky a prováděla výcvik obyvatelstva v používání plynových masek, přičemž kontrolovala uložení masek;
- 4) službu dezinfekční / asanační, která by prováděla všeobecná ochranná opatření proti chemickým zbraním, vytyčovala by zamořené prostory a prováděla odmořovací práce;
- 5) službu samaritskou, která by zajišťovala zdravotnické služby všeho druhu;
- 6) službu spojovací a zpravodajskou, která by dbala o spojení mezi složkami CPO a prováděla by průzkum pozorováním v místech leteckých útoků (o čemž by informovala velitele);
- 7) službu zastírací, která by prováděla dohled nad zatemňovacími pracemi a prováděla by maskovací opatření za účelem znesnadnění orientace v prostoru letcům;
- 8) služby zvláštní, které by podle místních poměrů zabezpečovaly obce či města vodou, udržovaly by vodovody, studny, osvětlení, kanalizace, úkryty, telegrafní a telefonní vedení, památky a podobně;

b) **svépomocnou službu obyvatelstva:**

- 1) domovní hlídky, které byly organizovány z obyvatel činžovních domů a v čele stál domovník, který byl vycvičen a poté určil členy domovní hlídky a dále měl povinnost dbát o dodržování a správné provádění předpisů CPO, dále dbal o

údržbu protipožárních prostředků, kontrolovat, zdali na půdách nejsou naskladněny hořlaviny, pokud byl v době úkryt tak dbal na jeho údržbu a podobně;

- 2) domovní družstva, což byly sdružené domovní hlídky řady sousedních domů, které měly mít k dispozici lepší materiální zajištění pro provádění jejich činnosti vyplývající z úkolů protiletectvé ochrany.¹⁶

Obce (města), coby základní prvky organizace CPO, měly uloženou povinnost budovat určitý počet pohotovostních skupin na základě počtu obyvatel v obci, dle něhož se dále dělily do 3 skupin takto:

- a) *velká města (přibližně nad 50000 obyvatel, dělila se na okrsky, ty dále na obvody);*
- b) *střední města (10000 až 50000 obyvatel, dělila se pouze na obvody);*
- c) *malá města (a obce s méně než 10000 obyvateli).*¹⁷

V čele každého okrsku a obvodu stál velitel CPO jmenovaný starostou a každý okrsek měl mít vlastní pohotovostní a záložní oddíly, které byly dále členěny do pohotovostních čet složených z určeného počtu veřejných pohotovostních služeb CPO.¹⁸ Cílem tohoto rozdělení bylo docílení toho, aby se ve městech nacházel přiměřený počet pohotovostních složek ku počtu obyvatel a velikosti. Na základě výše zmíněného zákona měly obce (města) uloženu povinnost hradit veškeré materiální zabezpečení pohotovostních oddílů z vlastních zdrojů a na vlastní náklady, přičemž se v mnoha obcích opatření CPO omezila pouze na opatření bezpečnostní a pořádkové, požární, záchranné a zatemňovací služby.¹⁹

V rovině obrany státu bylo provedeno dělení výrobně-hospodářských podniků a ústavů do dvou kategorií vycházejících z jejich významu, rozlohy a polohy (např. mimo obec). Toto třídění bylo na základě směrnice CPO číslo 1 (*Organizace CPO v obci*) v pravomoci starosty příslušné obce a pouze za souhlasu nadřízeného politického úřadu.²⁰

- První kategorií byly významné podniky vyžadující vlastní zvýšenou ochranu, která zde byla prováděna samostatně v rámci závodní protiletectvé ochrany (ZPO). Toto zařazení se mohlo se týkat například vodovodů, elektráren, plynáren, podniků

¹⁶ Směrnice č. 1: *Organizace civilní protiletectvé ochrany (CPO) v obci*. 1935. s. 19 – 28.

¹⁷ Tamtéž. s. 22.

¹⁸ Tamtéž. s. 24.

¹⁹ ŠILHÁNEK, Bohumil a Josef DVOŘÁK. *Stručná historie ochrany obyvatelstva v našich podmínkách*. Vyd. 1. Praha: MV – generální ředitelství HZR ČR, 2003. s. 9

²⁰ Směrnice č. 1: *Organizace civilní protiletectvé ochrany (CPO) v obci*. 1935. s. 31.

válečného průmyslu, továren na potraviny, látky, obuv, doly, hutí, skladišť potravin nebo výbušnin, nemocnic, nádraží, přístavů, letišť a podobně.²¹

- Jako druhou kategorii pak lze chápat méně významné podniky, kde byla ochranná opatření prováděna v rámci CPO obce.

Velitelem ZPO byl v podnicích první kategorie zřizovatel, vydržovatel nebo ředitel a měl stejné pravomoci jako starosta obce. Výkonné služby v rámci ZPO byly obdobné jako obecní a jejich činnost vycházela ze stejných směrnic, které vydalo ministerstvo vnitra pro obecní veřejné služby.²² Mimo ZPO existovaly ještě další samostatné orgány CPO, které pracovaly v těsné spolupráci s armádou a jednalo se například o železniční protiletadlovou ochranu (ŽPO), poštovní protiletadlovou ochranu (PPO) a školskou protiletadlovou ochranu (ŠPO).²³

Po obsazení zbytku Československa Německou říší dne 15. března 1939 byla CPO v nezměněné podobě včleněna do německé organizace Luftschutz (LS). Od července do prosince 1941 poté probíhalo postupné budování německých organizačních struktur a opatření, které pozvolně nahradily ty protektorátní. To vyvrcholilo v červenci 1941, kdy byla protektorátní CPO kompletně včleněna do říšské organizace LS.²⁴ Podrobnější popis období let 1939 až 1945 je v této záměrně vynechán, neboť ochrana obyvatelstva v této době nespádala do kompetencí československých orgánů.

²¹ *Směrnice č. 1: Organizace civilní protiletadlové ochrany (CPO) v obci.* 1935. s. 31.

²² Tamtéž.

²³ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1965. Karton 275, inv. č. 781, Sign. 19/1. Příloha k čj. 02184/65 Místo, úkoly a vývoj civilní obrany v rámci celkových branných opatření na teritoriu.

²⁴ RAJLICH, Jirí. *Mustangy nad protektorátem.* Praha: MBI, 1997. s. 15-16

2 Přechodové období v letech 1945 až 1951

Jedná se o přechodové období, které je nejvýznačnější likvidací starých struktur bývalé CPO a přechodem k nové struktuře tzv. Civilní obrany dále jen CO, budované po sovětských vzorech v podmínkách státního plánovaného hospodářství. V tomto meziobdobí žádná organizace protiletcké ochrany prakticky neexistovala. Toto období lze dále rozdělit na dvě části trvající od května (osvobození) 1945 do března 1948 a následně od dubna 1948 do července 1951.²⁵

2.1 Květen 1945 až březen 1948

Krátce po skončení druhé světové války se organizace protiletcké ochrany nejevila akutně potřebná, neboť další válečný konflikt se zdál být nereálný. Usnesením vlády z 27. listopadu 1945 byla dokonce nařízena organizovaná likvidace pozůstatků materiálního a technologického vybavení protiletcké ochrany.²⁶ K likvidaci byly vydány ministerstvem vnitra pokyny, které stanovily:

- *odprodej různých materiálů, kterým byly vybaveny složky CPO ;*
- *zrušení různých druhů úkrytů a předání jejich zařízení;*
- *likvidace všech policejních i civilních orgánů a složek, které se otázkami civilní protiletcké ochrany zabývaly.*²⁷

Koncem roku 1946 ovšem dochází k obratu a postupně se přichází k názoru, že otázky protiletcké ochrany obyvatelstva je třeba řešit souběžně s probíhající výstavbou armády (na kterou byl v tomto období položen větší důraz), jelikož po zkušenostech z předchozí války nebylo pochyb o tom, že protiletcká ochrana je stěžejní součástí obranných opatření státu.²⁸ Následně došlo počátkem roku 1947 k zákazu likvidace a rozprodeje veškerého materiálu protiletcké ochrany. Postupně začínají být v rámci krajských velitelstev bezpečnosti organizovány tzv. oddělení "C", do jejichž čela byli postaveni důstojníci bezpečnosti a

²⁵ ŠILHÁNEK, Bohumil a Josef DVOŘÁK. *Stručná historie ochrany obyvatelstva v našich podmínkách*. Vyd. 1. Praha: MV – generální ředitelství HZR ČR, 2003. s. 21

²⁶ Tamtéž.

²⁷ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1965. Karton 275, inv. č. 781, Sign. 19/1. Příloha k čj. 02184/65 Místo, úkoly a vývoj civilní obrany v rámci celkových branných opatření na teritoriu.

²⁸ MILER, Milan a Ladislav SVRČINA. *Civilní obrana ČSSR*. Vyd. 1. Praha: Horizont. 1985. s. 21

jejichž posláním bylo připravovat základny pro další rozvoj civilní protiletické ochrany, nicméně do roku 1950 byla jejich činnost minimální.²⁹

Dne 15. dubna 1947 zahájila svojí úvodní schůzí činnost VIII. pracovní komise pro ochranu obyvatelstva proti vnějším útokům a jeho evakuace v rámci meziministerského sboru obrany státu (MSOS) při MNO, která byla složena ze zástupců různých rezortů.³⁰ MSOS do roku 1949 pracovala na přípravě nové organizace protiletické ochrany, výzkumu nových ochranných prostředků (ochranných protiplynových masek) a novém legislativním zakotvení protiletické ochrany.

Ve snaze sjednotit plánování obranných opatření se objevila ze strany MNO snaha o vytvoření nejvyššího úřadu protiletické obrany, který by byl pověřen řízením protiletické ochrany, jenže proti tomu se ještě koncem dubna 1947 ohradilo ministerstvo vnitra, poněvadž: „z důvodů vnitřně i zahraničně politických nebylo vhodné činit již nyní přípravy nové války, a že by stačilo, aby byl zvláštní orgán k řízení protiletické ochrany vytvořen až při branné pohotovosti státu,“ a dále že: „ochrana občanského obyvatelstva jako věc vnitřní správy přísluší do jeho resortu a domnívá se, že by snad ještě vystačilo s dosavadním zákonem o protiletické ochraně č. 82/1935 Sb.“³¹

2.2 Duben 1948 až červen 1951

Po převzetí moci komunisty a po změně politické situace v únoru 1948 došlo k zintenzivnění prací na organizaci protiletické ochrany. V červnu 1948 došlo k vydání nové *Směrnice pro prozatímní organizaci protiletické ochrany*, která byla založena na původním zákoně 82/1935 Sb., a dále pokračovaly práce na novém zákoně o protiletické ochraně.³² Rovněž byl na podzim téhož roku vypracován nový návrh zákona o civilní ochraně, který protiletickou ochranu spojoval s požární ochranou, přičemž civilní ochrana zde byla definována jako *organizovaná, státem řízená činnost, směřující k zamezování, zdolávání a odstraňování příčin, následků a škod, způsobených požáry, živelnými a jinými mimořádnými*

²⁹ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1965. Karton 275, inv. č. 781, Sign. 19/1. Příloha k čj. 02184/65 Místo, úkoly a vývoj civilní obrany v rámci celkových branných opatření na teritoriu.

³⁰ VÚA-VHA Praha. Fond Nejvyšší poradní orgány v armádě (1945-1956). Karton 1, inv. č. MSOS/14, sign. 834/dův/47. Čj. 10210 Dův.-gen.sekr.OS 1947. MSOS – svolání první pracovní schůze VIII. komise /ochrana obyvatelstva proti vnějším útokům a jeho evakuace/ na den 15. dubna 1947.

³¹ VÚA-VHA Praha. Fond Nejvyšší poradní orgány v armádě (1945-1956). Karton 1, inv. č. MSOS/15, sign. 897/dův/47. Čj. 897 dův.1947: Zpráva pro pana presidenta republiky o zřízení nejvyššího úřadu protiletické ochrany u úřadu předsednictva vlády.

³² ŠILHÁNEK, Bohumil a Josef DVOŘÁK. *Stručná historie ochrany obyvatelstva v našich podmínkách*. Vyd. 1. Praha: MV – generální ředitelství HZR ČR, 2003. s. 22.

*pohromami, za války pak leteckými a jinými podobnými útoky.*³³ Nebyl ovšem nikdy projednáván zákonodárným sborem.

V listopad 1948 vzešel z činnosti VIII. pracovní skupiny (ochrany obyvatelstva proti vnějším útokům a jeho evakuace) návrh rozdělení politických obcí, určených jako míst protiletectké obrany, do pěti řádů na základě počtu obyvatel. To mělo sloužit jako podklad pro budování určitého rozsahu ochranných opatření protiletectké ochrany v daném místě:

- I. řádu velkoměsta s více než 100000 obyvatel,*
- II. řádu města od 40000 do 100000 obyvatel,*
- III. řádu města od 20000 do 40000 obyvatel,*
- IV. řádu místa od 3000 do 20000 obyvatel,*
- V. řádu místa ostatní.*³⁴

Místa I. a II. řádu (velká města až velkoměsta) byla definována jako malé, zato hustě zastavěné prostory, kde byl soustředěn velký počet obyvatel, průmyslových podniků, dopravních spojů a telekomunikačních zařízení. Zde bylo plánováno provedení všech opatření protiletectké obrany, přičemž v místech I. řádu měla být zpravidla dislokována i obvodová velitelství. V míru zde měly být cvičeny záchranné útvary, které by v případě poplachu měly být vojensky organizovány jako stálé záchranné útvary civilní ochrany a umístěny v kasárnách.

Místa III. a IV. řádu měla být případným sídlem okresních inspektorátů civilní ochrany, pokud zde byl umístěn. Pokud ano, byl by velitelem okresní inspektor civilní ochrany, pokud ne, byl by velitelem místní velitel. V případě poplachu by zde byly záchranné jednotky organizovány z místních zdrojů, v místech III. řádu by jich část byla umístěna v kasárnách.

V místech V. řádu (obce do 3000 obyvatel) se měla opatření v rámci protiletectké ochrany organizovat na základě svépomoci.

Tento návrh na dělení obcí coby míst protiletectké obrany do několika řádů byl předstupněm budoucí kategorizace území z hlediska protiletectké ochrany. V tomto návrhu nelze zapřít evidentní inspiraci v bývalé německé organizaci Luftschutz, která takto třídila

³³ VÚA-VHA Praha. Fond Nejvyšší poradní orgány v armádě (1945-1956). Karton 2, inv. č. MSOS/78, sign. 121/taj/49. Příloha k Čj. 3030 Dův./gen.sekr.OS 1948: II. text osnovy zákona o civilní ochraně.

³⁴ VÚA-VHA Praha. Fond Nejvyšší poradní orgány v armádě (1945-1956). Karton 2, inv. č. MSOS/74, sign. 5888/dův/47. K č. 6300/26-15/11-1948-III/2, Směrnice pro místní velitelství civilní ochrany (2. návrh).

vlastní území podle politických okrsků do tzv. okrsků protivzdušné obrany a na základě naléhavosti protiletectké ochrany poté do tří řádů (I. až III. řádu). Po včlenění protektorátní CPO do struktur LS bylo toto třídění provedeno i na území protektorátu, přičemž mezi nejdůležitější místa I. řádu na jeho území byla zahrnuta významná průmyslová města Praha, Plzeň, Olomouc, Brno a Moravská Ostrava.³⁵

Celková mezinárodní a politická situace spojená s událostmi nového ideologického konfliktu, tzv. studené války, podstatně urychlila práce na přípravě nejenom nové organizace protiletectké ochrany obyvatelstva, ale také ovlivnila celkové obranné plánování. Československo se po změně celkové politické orientace ocitlo opět v sousedství potencionálního protivníka, a to zejména po vzniku spolkové republiky Německo v květnu 1949.³⁶ V roce 1948 se podařilo do plánu na léta 1949 až 1953 prosadit původně neplánovaných 2,1 miliard Kčs na civilní ochranu.³⁷ Posléze došlo ke změně pojetí obrany státu, které bylo vyjádřeno novou ústavou ze dne 9. května 1948 a branným zákonem č. 92/1949 Sb., podle nichž byla obrana státu vyjádřena jako záležitost široké společnosti a nikoli jen branné moci a jiných ozbrojených složek.³⁸

Mezitím vypukla válka v Koreji v letech 1950 až 1953 a situace se vyhrotila především v důsledku vstupu čínských vojsk do války, které přecísly americké síly a téměř je z korejského poloostrova vytlačily. V dané situaci prohlásil na tiskové konferenci americký prezident Harry S. Truman, že vojenští velitelé mají pravomoc využít veškerých dostupných prostředků ke zvládnutí situace, což ještě vyostřilo celkovou situaci.³⁹ V Sovětském svazu byla tato situace vyhodnocena jako neschopnost Spojených států zvládnout vojensky danou situaci a jevila se jako vhodná situace k rozšíření socialismu na celý evropský kontinent, což si vyžadovalo rozsáhlé vojenské přípravy, kterými na schůzi v Kremlu 1951 pověřil J.V. Stalin představitele zemí východního bloku na další léta.⁴⁰ V rámci toho dotvoření organizace civilní ochrany stalo akutním požadavkem.

³⁵ RAJLICH, Jiří. *Mustangy nad protektorátem*. Praha: MBI, 1997. s. 16.

³⁶ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948-1953, 2. část: Zakladatelské období komunistického režimu*. Vyd. 1. Praha: SPN, 1992. s. 7.

³⁷ ŠILHÁNEK, Bohumil a Josef DVOŘÁK. *Stručná historie ochrany obyvatelstva v našich podmínkách*. Vyd. 1. Praha: MV – generální ředitelství HZR ČR, 2003. s. 26-27.

³⁸ MILER, Milan a Ladislav SVRČINA. *Civilní obrana ČSSR*. Vyd. 1. Praha: Horizont, 1985. s. 23.

³⁹ GADDIS, John Lewis. *Studená válka*. Vyd. 1. Praha: Sloart, 2006. s. 53.

⁴⁰ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948-1953, 2. část: Zakladatelské období komunistického režimu*. Vyd. 1. Praha: SPN, 1992. s. 7-6.

3 Vznik Civilní obrany a její budování v letech 1951 až 1954

Zostřená mezinárodně politická situace na počátku 50. let minulého století a plánování příprav válečného konfliktu podle sovětských instrukcí si z vojenského hlediska vyžadovala i zajištění zápolí, tedy vytvoření nové organizace protiletectvé ochrany. Politické byro ÚV KSČ rozhodlo o povolání sovětského poradce a za jeho spolupráce byl v roce 1951 vytvořen nový návrh budoucí organizace protiletectvé ochrany obyvatelstva.⁴¹ Návrh nové koncepce byl založen především na sovětských principech, které vyplývaly ze zkušeností z druhé světové války, a na jeho základě posléze došlo k vydání vládního usnesení ze dne 13. července 1951 *o civilní obraně republiky Československé*. Tímto byl na celém území ČSR zřízen za účelem ochrany obyvatelstva systém Civilní obrany, podle kterého bylo základní poslání CO definováno jako *účinná obrana obyvatelstva, měst, míst a závodů před vzdušnými útoky*.⁴²

CO byla organizována na základě tehdejší struktury státní správy (národních výborů) a tehdejšího národního hospodářství (v podnicích, závodech), přičemž byla řízena ministerstvem vnitra.⁴³ V názvu organizace se záměrně objevilo slovo *obrana*, což mělo vyjadřovat poněkud širší rozměr zabezpečení obyvatelstva a státního hospodářství před následky vzdušného napadení.⁴⁴ Významově tento rozměr přesahoval pouhou ochranu, která se zdála být příliš pasivní, jelikož tato organizace nově kromě pasivní ochrany zahrnovala i prvky aktivní, tedy obranné, například vojenské kádrové jednotky CO.⁴⁵ Zároveň byla CO z vojenského hlediska považována za druh strategického zabezpečení fungování celého zápolí a podle toho mělo její řízení vojenský charakter.⁴⁶ Zejména co se týče zajištění výrobních a hospodářských objektů důležitých pro případnou válečnou výrobu. Rovněž byla

⁴¹ VÚA-VHA Praha. MNO ročník 1965. Karton 167, inv. č. 510, sign. 19/1. Příloha k čj. 02184/65 Místo, úkoly a vývoj civilní obrany v rámci celkových branných opatření na teritoriu.

⁴² Ministerstvo vnitra ČSR – Ústřední odbor civilní obrany. *CO-I Vládní usnesení o civilní obraně republiky Československé a nařízení o základních úkolech a povinnostech v civilní obraně na území republiky Československé*. 1952. s. 3-4.

⁴³ VÚA-VHA Praha. MNO ročník 1965. Karton 167, inv. č. 510, sign. 19/1. Příloha k čj. 02184/65 Místo, úkoly a vývoj civilní obrany v rámci celkových branných opatření na teritoriu.

⁴⁴ KRATOCHVÍLOVÁ, Danuše. *Ochrana obyvatelstva*. Vyd. 1. Ostrava: Sdružení požárního a bezpečnostního inženýrství, 2010. s. 5.

⁴⁵ ŠILHÁNEK, Bohumil a Josef DVOŘÁK. *Stručná historie ochrany obyvatelstva v našich podmínkách*. Vyd. 1. Praha: MV – generální ředitelství HZR ČR, 2003. s. 30.

⁴⁶ „Zápolí je území válčícího státu za zadní hranou frontového týlu. Úkolem zápolí je zabezpečovat bojující armádu vším potřebným pro vedení boje a operace.“

Vojenský terminologický slovník. Vyd. 1. Praha: Naše vojsko, 1966. s. 340.

vojensky organizována, z čehož vyplývalo utajení některých skutečností, aby na veřejnost nepronikaly citlivé podrobnosti o státních obranných opatřeních.⁴⁷

Z koncepčního hlediska odvozeného od předpokládaného nebezpečí, které bylo očekáváno v případě napadení státu během možného válečném konfliktu se jednalo o výstavbu ochranného a obranného systému, který vycházel z hrozby konvenčního bombardování (tj. z použití trhavých, tříštivých nebo zápalných pum a podobných prostředků stejné povahy), případně chemických a biologických zbraní jako tomu bylo ve 30. letech minulého století. Charakteristiku předpokládaného možného válečného konfliktu, na jehož podmínky bylo nutné systém efektivně CO připravit, výstižně ilustruje operační plán čs. armády s názvem Pěst z března 1951 takto: „*Je třeba počítat s tím, že imperialisté použijí na počátku konfliktu zejména svého letectva k bezohlednému bombardování měst, vesnic, průmyslových podniků, a zejména železnic, mostů a všech komunikačních spojů. Účelem tohoto bombardování bude jednak rozvrátit morálku našich národů, ochromit mobilizaci a soustředění čsl. Armády, jednak připravit cestu pro úder svých motomechanizovaných vojsk.*“⁴⁸

Z těchto předpokladů vyplynul požadavek, aby v každém městě a každém objektu došlo k vytvoření a organizaci vlastní sestavy CO (v případě nekategorizovaných měst a objektů alespoň na základní úrovni), která by v případě jejich napadení dokázala fungovat s důrazem na maximální soběstačnost, přičemž se v této době prozatím ještě nepočítalo se spoluprací složek CO na úrovni okresů a krajů.⁴⁹

V rámci ochrany obyvatelstva bylo hlavní úsilí vyvíjeno v těchto oblastech:

- *vyrozumění a varování obyvatelstva;*
- *individuální protichemická ochrana;*
- *kolektivní ochrana (tj. ukrytí).*⁵⁰

Aktivace (tzv. *zpohotovostnění*) CO v případě vypuknutí války by probíhalo na základě několika odstupňovaných operativních signálů, které vyjadřovaly stupeň ohrožení. První stupeň byl **situace ohrožení** (v době míru při ohrožení v době předválečného napětí a

⁴⁷ VÚA-VHA Praha. MNO ročník 1965. Karton 167, inv. č. 510, sign. 19/1. Příloha k čj. 02184/65 Místo, úkoly a vývoj civilní obrany v rámci celkových branných opatření na teritoriu.

⁴⁸ LUŇÁK, Petr. *Plánování nemyslitelného: československé válečné plány 1950 – 1990*. Vyd. 2. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Dokořan, 2008. s. 107.

⁴⁹ ŠILHÁNEK, Bohumil a Josef DVOŘÁK. *Stručná historie ochrany obyvatelstva v našich podmínkách*. Vyd. 1. Praha: MV – generální ředitelství HZR ČR, 2003. s. 37.

⁵⁰ Tamtéž. s. 41.

mohl probíhat skrytě), dále **příprava** (PA – době války, příprava všech opatření na blížící se nebezpečí) a **vzdušný poplach** (VP – probíhající nebezpečí), dále to mohly být například signál nenadálý letecký poplach (vyhlášen by byl v případě neočekávaného a překvapivého napadení), chemický nebo požární poplach (od 60. let rovněž radiační poplach).⁵¹ V rámci provedení těchto signálů a zároveň varování obyvatelstva byl pak budován systém sirén, který byl koncem roku 1954 vybudován kompletně. V kategorizovaných městech byl z 80 % hotov také systém centralizovaných sirén.⁵²

3.1 Kategorizace území (1952 až 1955)

Kategorizace území byla teoretický a zároveň klíčový podklad sloužící pro účelové plánování a organizaci protiletecké ochrany obyvatelstva a celkově obrany státu. Východiskem kategorizace území bylo vojenské ohodnocení zápolí (týlu či zázemí), tedy státního území včetně veškeré infrastruktury, sídel, výrobních kapacit, vojenských zařízení, strategických objektů (například mostů, vodních děl a podobně) z pohledu útočícího protivníka. Záměrem tohoto protivníka by nepochybně bylo prostřednictvím vzdušných úderů na tyto strategické a životně důležité cíle působit co nejvyšší možné hmotné škody nebo ztráty na civilním obyvatelstvu. Toto by v ideálním případě mělo za následek podlomení jeho morálky a v konečném důsledku možné zhroucení armády i celého státu.⁵³

Jelikož zaručení plošné absolutní bezpečnost ve všech důležitých místech by z důvodu nedostatku protileteckých jednotek i výzbroje nebylo reálné, bylo potřeba vytipovat nejdůležitější místa a určit pořadí jejich důležitosti.⁵⁴ Vytyčením takto ohrožených míst a určením pořadí jejich důležitosti při provádění adekvátních protiopatření k likvidaci následků leteckých útoků by bylo dosaženo účelného využití vlastních zdrojů, sil a veškerých prostředků, které nebyly přirozeně nevyčerpatelné. Tím bylo provedením kategorizace území umožněno plánovitého soustředění vlastních sil a prostředků do nejohroženějších prostorů (měst, průmyslových prostorů nebo vojenských zařízení apod.), jejichž zničení nebo narušení jejich chodu by mělo fatální následky pro celkovou obranu

⁵¹ ŠILHÁNEK, Bohumil a Josef DVOŘÁK. *Stručná historie ochrany obyvatelstva v našich podmínkách*. Vyd. 1. Praha: MV – generální ředitelství HZR ČR, 2003. s. 41.

⁵² VÚA-VHA Praha. Fond Nejvyšší poradní orgány v armádě (1945 – 1956). Karton 20, inv. č. VR/46, čj. 0046. 45. zasedání vojenské rady ministra národní obrany dne 26. a 27.5.1955, bod č. 6 Zpráva o současném stavu a dalším rozvinutí systému civilní obrany.

⁵³ PŘÍHODA, Josef. *Obrana proti prostředkům vzdušného napadení*. Vyd. 1. Praha: Naše vojsko, 1961. s. 111.

⁵⁴ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1952. Karton 276, Inv. č. 1182, sign. 27/5/1. Č.j. 0311075VHS Revize kategorizace objektů.

státu. Zde by poté byly podle potřeby provedeny určité organizační, operační, technické a materiální přípravy pro provádění záchranných a prvořadě likvidačních prací po případných vzdušných útocích protivníka.

Jelikož ne všechna místa takto ohrožená místa nebyla stejně důležitá, bylo potřeba určit pořadí jejich důležitosti, které vyjadřovaly kategorie. Kategorie dále určovaly míru ochranných opatření podle rozsahu případného nebezpečí. Zařazování měst, objektů a míst do příslušných kategorií probíhalo v tomto období na základě směrnic o kategorizaci, které vydala ministerstvo vnitra a národní obrany. Zařazení do určitého stupně kategorie dále schvalovala vláda na základě společného návrhu ministerstev vnitra, národní obrany a státní plánovací komise.⁵⁵ Výběr důležitých objektů a stupeň kategorie navrhovali ministři rezortů, pod jejichž kompetenci daný objekt spadal, a po souhlasu státního úřadu plánovacího (vojensko-hospodářské správy) ji schvaloval ministr vnitra. O zařazení města do kategorie rozhodovala vláda.

Kategorizace vždy vycházela z momentálně platné obranné koncepce státu a v průběhu sledované doby v souvislosti s tímto aspektem proběhlo několik jejích revizí. Aktuálně platná podoba kategorizace území byla vždy a ve všech obdobích citlivým dokumentem, který vycházel z hluboké vojenské analýzy předpokládaného napadení státu a jeho nejchoulostivějších míst. Napadením a zničením těchto míst by protivník dosáhl maximálního úspěchu ve svém vojenském snažení, proto kategorizace vždy podléhala přísnému utajení.

Město zařazené do kategorie bylo tímto z hlediska požadavků CO **kategorizovaným městem**. Kategorizované město bylo nejdůležitějším prvkem v systému CO. Města byla vybírána a řazena do kategorií na základě jejich politického, administrativního, hospodářského a vojenského významu. Důležitost, na jejíž základě bylo určeno zařazení do určitého stupně kategorie, se odvozovala od takových hledisek, jako byla například velikost města, počet a hustota obyvatelstva. Dále na základě přítomnosti a počtu speciálních zařízení, závodů nebo ústavů, které měly zvláštní důležitost pro hospodářský život města, okresu, kraje nebo celé republiky.⁵⁶

⁵⁵ PŘÍHODA, Josef. *Obrana proti prostředkům vzdušného napadení*. Vyd. 1. Praha: Naše vojsko, 1961. s. 111.

⁵⁶ *Organisace systému CO v ČSR a činnost orgánů a štábů CO*. Vyd. 1. Praha: Ústřední odbor civilní obrany, 1953. s. 8.

Za účelem ochrany tehdejšího národního hospodářství, které by bylo životně důležité pro zajištění výroby, a tedy i obrany státu, a jeho případného udržení v provozu v případě vzdušného napadení, byly do kategorií i zařazovány tzv. **objekty CO**. Kategorizovaným objektem CO se rozuměl komplex budov, zařízení a živé síly (tj. pracovníků), který podléhal určitému rezortu. Kategorizace objektů vyjadřovala jejich důležitost pro obranu státu nebo pro válečnou výrobu. Pro zařazení do příslušného stupně kategorie měla dále rozhodující vliv také četnost objektů určitého druhu v rámci daného odvětví.

Jednalo se zejména o výrobně-hospodářské podniky, závody, doly, ústavy, zesilovací a vysílací stanice, spojovací a železniční uzly, letiště, elektrárny, rozvodny, vodní díla a podobně.⁵⁷ Do kategorií byly ovšem zařazeny i některé samostatně stojící objekty v rámci dopravní sítě, tedy silniční nebo železniční mosty, viadukty a tunely na důležitých tazích. K zařazení do kategorií bylo ovšem nutno počítat s objekty ve výstavbě nebo plánovanými k výstavbě, v rámci kterých musela být případně navržena kategorie součástí projektu.

Podobně jako civilní objekty důležité pro chod státu a válečného hospodářství byla zároveň provedena kategorizace vojenských objektů, které měly podobný charakter a znaky jako ostatní objekty. V tomto případě se mohlo jednat například o ústřední dělostřelecké, chemické, tankové, letecké základny, letiště, sklady rozličného materiálu, munice a pohonných hmot, spojovací zařízení, vojenské školy či výzkumné ústavy, ústřední dílny a opravárenské závody, úřady a ústavy vojenské správy a podobně.⁵⁸ Tato kategorizace byla ovšem již ryze armádní záležitost plně v kompetenci MNO, a tedy zcela mimo rámec orgánů CO a této práce. Organizace, která na vojenských objektech svou náplní odpovídala CO, se v těchto vojenských objektech nazývala protivzdušnou obranou objektu (PVOO).⁵⁹

Konkrétní podoby a proměny kategorizace území po roce 1951, včetně veškerých dohledaných dílčích změn, budou na základě dohledaných archivních pramenů nastíněny a shrnuty v následujících podkapitolách, které jsou vždy přiřčeny jako součást popisu vývoje ochrany obyvatelstva v daném období. V příložených tabulkách kategorizovaných měst, objektů a míst budou tyto kategorizovaná místa a prostory barevně odlišeny (podbarveny) na základě jejich umístění v rámci území bývalého Československa, tj.:

⁵⁷ Tamtéž. s. 8-9.

⁵⁸ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1956. Karton 466-467, Inv. č. 2659, Sign. 24/5. Čj. 001345-OS/1956 Seznam kategorizovaných vojenských objektů.

⁵⁹ PŘÍHODA, Josef. *Obrana proti prostředkům vzdušného napadení*. Vyd. 1. Praha: Naše vojsko, 1961. s. 137.

- MODŘE vyznačená města, objekty a místa se nacházela na území Českých zemí;
- ZELENĚ vyznačená města, objekty a místa se nacházela na území Slovenska.

3.1.1 Návrh kategorizace z února 1952

Pro efektivní a účelnou výstavbu systému CO v ČSR bylo provedení první poválečné kategorizace, coby jeden ze základních aktů vytvoření systému CO, uloženo na základě vládního nařízení ze dne 13. července 1951 *o základních úkolech a povinnostech v civilní obraně na území republiky Československé* na vojenské radě ze dne 16. ledna 1952 náčelníkovi generálního štábu v součinnosti s velitelem PLOSÚ (protiletadlové obrany státního území), tehdejším státním úřadem plánovacím a ministerstvem vnitra.⁶⁰ Následně byl vypracován a dne 5. února 1952 předložen ministru národní obrany návrh na kategorizaci důležitých objektů a zařízení v zázemí, který byl vytvořen a projednán ve spolupráci ministerstva národní obrany, ministerstva národní bezpečnosti a státního úřadu plánovacího. Tento návrh počítal se zařazením měst, včetně zde se nacházejících podniků a důležitých zařízení, dopravních objektů do I., II. a III. kategorie a vodních děl do I. a II. kategorie takto:

a) 121 měst:

Respektive přesněji řečeno 120 měst a hlavní město Praha. Hlavní město Praha bylo z hlediska svého významu chápáno jako vlastní kategorie nejvyšší důležitosti samo o sobě, přičemž stálo nad ostatními městy mimo kategorii. Formálně bylo ovšem zařazeno na roveň I. kategorie, od čehož by se dále odvíjel rozsah plánovaných opatření CO. Konkrétní města, která byla v tomto návrhu zahrnuta, jsou zanesena v tabulce 1. V rámci těchto měst bylo do stejné kategorie zahrnuto zhruba 378 vybraných důležitých průmyslových objektů, z toho 58 ve městech na Slovensku a 320 v Česku. Pokud bylo do kategorie navrženo nějaké město a v okolí se nacházely menší obce s důležitými objekty, pak byl do stejné kategorie zařazeny všechny tyto obce nebo objekty.

Následná analýza, která je zanesena v tabulce 1, je provedena na základě pracovních a často zmatečných nebo nepřehledných pomůcek, které byly využity při vytváření tohoto návrhu, je pouze orientační.⁶¹

⁶⁰ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1952. Karton 278, inv. č. 1182, sign. 27/5/1. Čj. 005154-OS. Kategorizace důležitých objektů a zařízení – návrh.

⁶¹ Některé návrhy jsou zde psány v množném místě bez bližší specifikace. Kupříkladu v případě Berouna (a několika dalších míst) jsou uvedeny pouze „mosty“, bez uvedení počtu. V tabulce jsou pak započteny jako 1 objekt.

Tabulka 1 Návrh kategorizace důležitých objektů a zařízení z února 1952⁶²

I. kategorie							
Hlavní město Praha – v něm 94 objektů							
1. Část.		2. část		3. část			
Město	Obj.	Město	Obj.	Město	Obj.	Město	Obj.
1. Ostrava	8	12. Pov. Bystrica	1	26. Hřiňová	1	40. Třinec	1
2. Plzeň	4	13. Vlašim	1	27. Prakovce	1	41. Nováky	1
3. Adamov	1	14. Blansko	2	28. Bánovce n. B.	1	42. Čierná n. T.	1
4. Semtín	2	15. Ervěnice	1	29. Vodochody	1	43. Karviná	1
5. Česká Třebová	3	16. Kladno	4	30. Uh. Brod	1	44. Neratovice	1
6. Záluží	1	17. Vsetín	2	31. Brno	26	45. Tábor	1
7. Dubnica n. Váh.	2	18. Zlín (Gottw.)	2	32. Rožnov p. R.	2	46. Bohumín	1
8. Přerov	4	19. Kopřivnice	1	33. Kolín	8	47. Jihlava	2
9. Olomouc	6	20. Pardubice	6	34. Hradec Král.	5	-	-
10. Vlachovice	3	21. Hronec	1	35. Beroun	4	-	-
11. Martin	2	22. Trenčín	6	36. Chomutov	2	-	-
-	-	23. Kralupy n. Vl.	7	37. Most	2	-	-
-	-	24. Bratislava	14	38. Chvaletice	1	-	-
-	-	25. Víglaš	1	39. Ml. Boleslav	3	-	-
Celkem navrženo 48 (resp. 47 + Praha) měst (246 objektů), z toho: 35 měst v Česku (75 %) / 12 měst na Slovensku (25 %),							
II. kategorie				III. kategorie			
Město	Obj.	Město	Obj.	Město	Obj.	Město	Obj.
48. Polička	2	69. Frenštát p. R.	1	80. Rakovník	3	101. N. město n. V.	2
49. Ústí n. Labem	4	70. Čelákovice	2	81. Sokolov	2	102. Ban. Bystrica	2
50. Hněvice	1	71. Strakonice	3	82. Slaný	3	103. Červená skála	1
51. Velvěty	1	72. Kunovice	1	83. Chrudim	1	104. Svitavy	3
52. Bílek u Chotěb.	1	73. Děčín	5	84. Uničov	2	↓ Místa ostatní ↓	
53. Komárno	1	74. Prostějov	3	85. Hodonín	2	105. Náchod	1
54. Studénka	1	75. Kroměříž	1	86. Gbely	1	106. Hronov	1
55. Napajedla	1	76. Přelouč	2	87. Hlohovec	2	107. Zábřeh n. Mor.	1
56. Mikulovice	1	77. Košice	1	88. Rokycany	1	108. Rybárpole	1
57. Lískovec	1	78. Handlová	1	89. Brezno	1	109. Lipt. Mikuláš	1
58. Chrást u Chrud.	2	79. Prešov	2	90. Chotěboř	1	110. Benešov	1
59. Otrokovice	1	-	-	91. Mokraď	1	111. Šluknov	1
60. Libčice n. Vlt.	1	-	-	92. Podbrezová	1	112. Chrastava	1
61. Trenč. Turná	1	-	-	93. Neštěmice	1	113. Semily	1
62. Roudnice n. L.	5	-	-	94. Česká Lípa	5	114. Nová Paka	1
63. Bojkovice	1	-	-	95. Louny	5	115. Červ. Kostelec	1
64. Nýřany	1	-	-	96. Žatec	3	116. Broumov-Olivětín	1
65. Choceň	1	-	-	97. Liberec	5	117. Úpice	1
66. Líšeň	1	-	-	98. Turnov	1	118. Nejdek	1
67. Žilina	5	-	-	99. Břeclav	4	119. Kdyně	2
68. Chrást u Plzně	1	-	-	100. Piešťany	2	120. St. město p. S.	1
Celkem navrženo 32 měst (61 objektů), z toho: 27 měst v Česku (84 %) / 5 měst na Slovensku (16 %)				Celkem navrženo 41 měst (72 objektů), z toho: 24 měst v Česku (59 %) / 17 měst na Slovensku (41 %)			
CELKEM navrženo 121 měst (178 objektů), z toho: v Česku 92 (76 %) / na Slovensku 29 (24 %)							

⁶² VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1952. Karton 278, inv. č. 1182, sign. 27/5/1. Čj. 005154-OS. Kategorizace důležitých objektů a zařízení – návrh.

b) 88 silničních a železničních objektů:

Na dopravní infrastrukturu byl kladen pečlivý důraz. Zvláštní zřetele byl kladen především na železniční uzly, neboť železnice by v této době byla stále hlavním a nejrychlejším prostředkem velkokapacitní přepravy vojsk nebo materiálu v případě mobilizace během případné branné pohotovosti. Dále se jednalo o další důležité prvky dopravní infrastruktury, například nádraží či překládací prostory. Z těchto objektů navržených pro zařazení do kategorií bylo navrženo:

- do I. kategorie z toho 25 objektů,
- do II. kategorie z toho 24 objektů,
- do III. kategorie z toho 41 objektů.

c) 15 nejdůležitějších vodních děl:

- do I. kategorie 10 vodních děl,
- do II. kategorie 5 vodních děl.⁶³

Některá z vybraných vodních děl byla v této době rovněž ve výstavbě, např. vodní dílo Slapy, ovšem v rámci zařazení do kategorií se s nimi počítalo. Zajímavostí jsou zde zmíněná navrhovaná ochranná opatření proti napadení vodních děl, například dřevěné odrážecí na obranu před speciálními minami určenými k ničení vodních děl a nutnost obnovení protitorpédových sítí.⁶⁴

3.1.2 Konečná verze kategorizace (1952-1955)

V polovině roku 1952 došlo k široké revizi původního návrhu kategorizace území, jejíž výsledkem bylo úplné přepracování podoby kategorizace území. Přepracovaný návrh byl předložen k projednání začátkem srpna toho roku. Přepracovaný návrh původně počítal se zařazením 66 měst, 1479 objektů (podle jednotlivých resortů) a 40 míst. V konečné podobě byl předložen v listopadu téhož roku. Schválen byl jako **kategorizace měst, objektů a míst** usnesením politického byra ÚV KSČ ze dne 3. prosince 1952 a do jednotlivých kategorií bylo tímto zařazeno celkem 66 měst, 1486 objektů (podle jednotlivých resortů) a 40 míst.⁶⁵

⁶³ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1952. Karton 278, inv. č. 1182, sign. 27/5/1. Čj. 005154-OS: Kategorizace důležitých objektů a zařízení – návrh.

⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁵ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1959. Karton 306, inv. č. 1179, sign. 28/7. K Čj. CO-002656/1958 Zpráva k návrhu vládního usnesení o kategorizaci objektů v ČSR.

V této podobě kategorizace se objevuje kromě měst a objektů další skupina nazvaná jako místa, tedy přesněji řečeno **kategorizovaná místa CO**, které nebylo možné zařadit do kategorií měst, poněvadž takovému zařazení by neodpovídala svým rozsahem, nicméně vzhledem k jejich důležitosti zde byla naléhavá potřeba provedení opatření CO. **Kategorizovanými místy** se rozuměly zpravidla (malé) obce nebo malá města zahrnující důležité prostory, kde se nacházel jeden nebo více důležitých objektů, které nesplňovaly podmínky pro zařazení do kategorie měst, přestože jejich důležitost vyžadovala odpovídající stupeň ochranných opatření jako měly být prováděny právě v případě měst.

Opět jako v původním návrhu z února 1952 byl kladen velice pečlivý důraz na ochranné zaopatření dopravní infrastruktury s největším zřetelem na železniční uzly. Mimo výše uvedený výčet objektů a měst byla dále kategorizována další důležitá zařízení z hlediska obrany země, a to:

- železniční objekty v počtu 167, z toho:
 - o 100 železničních uzlů, z toho:
 - do I. kategorie (ta dále na 3 části) 14 objektů (nejdůležitější byla Česká Třebová a Přerov);
 - do II. kategorie 84 objektů;
 - o 67 viaduktů/mostů a tunelů;
- mosty a tunely na silničních tazích v počtu 297.⁶⁶

Byť existovala snaha o nespornou objektivitu při vybírání kategorizovaných měst, objektů a míst, docházelo přesto při jejich vybírání k prosazování subjektivních názorů na zařazování co největšího počtu měst a objektů do kategorií, což se ovšem v konečném důsledku stalo kontraproduktivním, poněvadž v důsledku toho docházelo k přílišnému tříštění sil a prostředků.⁶⁷ Důvodem bylo zejména to, že města, místa a objekty zařazené do kategorií byly mnohem lépe finančně i personálně dotovány.⁶⁸ Později v roce 1955 byl proto v souvislosti se změnou koncepce CO počet kategorizovaných prostorů snížen a jejich počet byl stanoven státním plánem. Zpravidla platilo, že čím vyšší stupeň kategorie byl, tím větší finanční prostředky danému městu či objektu plynuly, poněvadž bylo nutné zde vybudovat

⁶⁶ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1952. Karton 276, inv. č. 1182, sign. 27/5/1. Čj. 005977-OS Revize kategorizace důležitých objektů a zařízení.

⁶⁷ ŠILHÁNEK, Bohumil a Josef DVOŘÁK. *Stručná historie ochrany obyvatelstva v našich podmínkách*. Vyd. 1. Praha: MV – generální ředitelství HZR ČR, 2003. s. 37.

⁶⁸ Tamtéž. s. 37.

rozsáhlejší stupeň opatření CO, především ženině technických, v rozsahu odpovídajícím stupni nebezpečí pro danou kategorii v případě válečného konfliktu.

Kategorizace měst a objektů byla v rámci tohoto konečného návrhu prováděna nezávisle na sobě v rámci měst a objektů. Zařazení města do kategorie nemělo vliv na zařazení objektů do kategorie, byť se tyto objekty nacházely na území daného kategorizovaného města. Stejně tak případné zařazení objektů ve městě do kategorií nebylo závislé na určeném stupni kategorie města. Takto mohlo být v obvodu města až několik kategorizovaných objektů zařazených v různých kategoriích, přičemž město mohlo zůstat mimo kategorie. V kategorizovaném městě se vždy nacházely kategorizované objekty. O zařazení města či objektu do kategorie rozhodovala výhradně vlastní důležitost daného města či objektu.

Města

Města mající rozhodující vliv pro obranu státu byla podle důležitosti zařazována do první (I.), druhé (II.) a třetí (III.) kategorie. Kategorizováno bylo celkem 66 měst, z čehož:

- 50 kategorizovaných měst se nacházelo v Česku (24 %),
- 16 kategorizovaných měst se nacházelo na Slovensku (76 %).

a) I. kategorie:

Do I. kategorie byla zařazena nejdůležitější centra která měla z hlediska politického, administrativního, hospodářského, průmyslového a vojenského mimořádný význam na celostátní úrovni. Celkem bylo do I. kategorie zařazeno 9 měst, přesněji řečeno 8 měst a hlavní město Praha, které v rámci své mimořádné důležitosti stálo nad ostatními městy mimo kategorii a jako kategorie samo o sobě, na základě čehož mu byla z hlediska budování obranných a ochranných opatření věnována zvláštní pozornost. Formálně však bylo hlavní město Praha řazeno do I. kategorie, z čehož pro zdejší národní výbory vyplývala povinnost budovat opatření CO v určeném rozsahu I. kategorie.

Opatření CO byla ve městech zařazených v I. kategorii určena k provedení v plném rozsahu, což znamenalo, že zde bylo naplánováno provést úplnou organizační výstavbu všech služeb a útvarů CO města, přičemž bylo uloženo zabezpečení jejich materiálního vybavení.⁶⁹ Dále bylo nařízeno ve městech zařazených do I. kategorie provedení úplné

⁶⁹ *Organisace systému CO v ČSR a činnost orgánů a štábů CO*. Vyd. 1. Praha: Ústřední odbor civilní obrany, 1953. s. 9.

výstavby veškerých ženíjně technických opatření CO, tedy vybudování odolných staveb (viz kapitola 3.3.1), úkrytů pro ochranu obyvatelstva, dále provést přípravy pro maskování důležitých orientačních bodů, spojovacích a poplachových zařízení a rovněž provést přípravy pro zatemnění. Veškeré úseky městského hospodaření se zde přizpůsobovaly pro práci v podmínkách CO.⁷⁰

Dále byla I. kategorie měst rozdělena do dvou částí, které vyjadřovaly význam, a z toho plynoucí pořadí v budování především ženíjně technických opatření CO a celkově potřebu (aktivní) protiletadlové obrany v dané skupině měst.

1) **První část I. kategorie** (města s pořadovými čísly 1 až 4 + Praha), tj. nejdůležitější města mimořádného významu na celostátní úrovni, kde se mimo standardních předepsaných opatření CO dále plánuje:

- **Dislokace vojenských útvarů (praporů CO)**, které měly podle plánu obdržet speciální složení (ženijní a protichemické), přičemž se navíc plánovalo jejich vybavení těžkou technikou. Jejich úkolem byla ochrana vládních budov, zvláště důležitých průmyslových objektů CO a železničních uzlů v případě jejich leteckého napadení.⁷¹
- **Zajištění aktivní protiletadlové obrany** útvary protiletadlové (protiletadlové) obrany státního území (PLOSÚ) československé armády, jejichž protiletadlové dělostřelecké baterie byly za účelem bránění těchto míst soustředěny v okolí těchto měst.⁷²

○

2) **Druhá část I. kategorie** (města s pořadovými čísly 5 až 8), kde se prováděla pouze standardní opatření CO odpovídající dané kategorii.

Celkový přehled konkrétních měst zařazených do I. kategorie je zanesen v tabulce 2.

⁷⁰ *Organisace systému CO v ČSR a činnost orgánů a štábů CO*. Vyd. 1. Praha: Ústřední odbor civilní obrany, 1953. s. 9.

⁷¹ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1952. Karton 456, inv. č. 1657, sign. 27/5/1. Čj. 001094 OMS: Organizace CO – spolupráce s vojenskou správou; základní nařízení. s. 2.

⁷² Rozkazem č.j. 003376/PLOSÚ z prosince 1951 bylo určeno celkem 12 bráněných míst (v tomto pořadí): Praha, Most (Záluží), Pardubice, Česká Třebová (železniční uzel), Plzeň, Brno-Adamov (jako jedno místo), Ostrava, Prerov, Olomouc (v r. 1953 byla nahrazena Bratislavou), Vsetín/Vlachovice (jako jedno místo), Martin, Trenčín/Dubnica nad Váhom (jako jedno místo). VYSTAVĚL, Stanislav. *Přes nás neproletí*. Vyd. 1. Cheb: Svět křídel, 2016. s. 12.

Tabulka 2 Města I. kategorie v r. 1952 ⁷³

Hlavní město Praha (bráněno PLOSÚ)	
Část 1.:	Část 2.:
1. Ostrava	5. Kladno
2. Brno	6. Ústí nad Labem
3. Plzeň	7. Kolín
4. Bratislava ⁷⁴	8. Karviná
Celkem 9 /resp. 8 měst + Praha/, z toho: v Česku 8 (89 %) / na Slovensku 1 (11 %)	

b) II. kategorie:

Do II. kategorie byla řazena důležitá města s velkým průmyslovým potenciálem celostátního významu. Konkrétní města této kategorie jsou zanesena do tabulky 3. Prováděná opatření CO byla shodná s těmi ve městech I. kategorie, což znamenalo, že organizační vybudování systému CO zde bylo nařízeno provést v plném rozsahu, ovšem pouze s tím rozdílem, že se zde některá výše popsaná ženičně technická opatření budovala na rozdíl od měst zařazených do I. kategorie ve zmenšeném rozsahu.⁷⁵

Tabulka 3 Města II. kategorie v r. 1952 ⁷⁶

9. Povážská Bystrica	25. Blansko
10. Vlašim	26. Kralupy nad Vltavou
11. Roudnice nad Labem	27. Sokolov
12. Pardubice	28. Liberec
13. Přerov	29. Žilina
14. Most	30. Chomutov
15. Mladá Boleslav	31. Komárno
16. Hradec Králové	32. Strakonice
17. Beroun	33. Košice
18. Vsetín	34. Tábor
19. Uherský Brod	35. Prostějov
20. Jihlava	36. Kysucké Nové mesto
21. Ružomberok	37. Karlovy Vary
22. Trenčín	38. Nitra
23. Zlín (Gottwaldov)	39. Prievidza
24. Olomouc	-
Celkem 31 měst, z toho: v Česku 22 (71 %) / na Slovensku 9 (29 %)	

⁷³ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1952. Karton 277, inv. č. 1182, sign. 27/5/1. Příloha 1 k Čj. 005977-GŠ/OS: Města významu politického, administrativního, hospodářského a vojenského.

⁷⁴ Bratislava byla bráněna v rámci PLOSÚ od r. 1953, kdy sem byl přemístěn útvar protiletadlového dělostřelectva z původně bráněné Olomouce, která však v této době pozbyla na významu. VYSTAVĚL, Stanislav. *Přes nás neproletí*. Vyd. 1. Cheb: Svět křídel, 2016. s. 14.

⁷⁵ *Organisace systému CO v ČSR a činnost orgánů a štábů CO*. Vyd. 1. Praha: Ústřední odbor civilní obrany, 1953. s. 9.

⁷⁶ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1952. Karton 277, inv. č. 1182, sign. 27/5/1. Příloha 1 k Čj. 005977-GŠ/OS: Města významu politického, administrativního, hospodářského a vojenského.

c) III. kategorie

Do III. kategorie byla řazena menší města s menším průmyslovým potenciálem, avšak s velkým celostátním významem pro republiku. Pro města zařazená v této kategorii platilo totéž, co pro města v II. kategorii, ovšem oproti ní se zde ženijně technická opatření CO prováděla v ještě menším o něco menším rozsahu. Konkrétní města dané kategorie jsou uvedena v tabulce 4.

Tabulka 4 Města III. kategorie v r. 1952 ⁷⁷

40. Nymburk	53. Lovosice
41. Rokycany	54. Hlinsko
42. Slaný	55. Louny
43. Žďár nad Sázavou	56. Česká Lípa
44. Šumperk	57. Náchod
45. Opava	58. Hranice
46. Lanškroun	59. Kroměříž
47. Prešov	60. Partizánské
48. Banská Bystrica	61. Nový Bor
49. Trnava	62. Děčín
50. Púchov	63. Hořovice
51. České Budějovice	64. Polička
52. Svitavy	65. Zvolen
Celkem 26 měst, z toho: v Česku 20 (77 %) / na Slovensku 6 (23 %)	

Všechna ostatní města mimo výše popsané kategorie pak byla z hlediska CO chápána jako skupina **nekategorizovaných měst**. To ovšem neznamenovalo, že by byla tato nekategorizovaná města tímto z organizace systému CO zcela vyřazena. Opatření CO se v nekategorizovaných městech omezila pouze na přípravu veřejných útvarů CO, přizpůsobení spojovacích a poplachových zařízení, provedení přípravných prací k budování ženijně technických opatření a zatemňovací přípravy.⁷⁸ Osvětová činnost obyvatelstva byla však prováděna všude stejně bez ohledu na zařazení do kategorií.

Objekty CO

Nejdůležitější průmyslové podniky, závody, ústavy, zařízení, spojovací a dopravní uzly atp. jednotlivých rezortů byly na základě své důležitosti pro obranu státu jako objekty CO řazeny do I. a II. kategorie. Obě tyto kategorie byly rovněž jako města dále rozděleny na

⁷⁷ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1952. Karton 277, inv. č. 1182, sign. 27/5/1. Příloha 1 k Čj. 005977-GŠ/OS: Města významu politického, administrativního, hospodářského a vojenského.

⁷⁸ *Organisace systému CO v ČSR a činnost orgánů a štábů CO*. Vyd. 1. Praha: Ústřední odbor civilní obrany, 1953. s. 9.

dvě dílčí skupiny označené písmeny A a B. Význam skupin v rámci I. a II. kategorie spočíval v určení pořadí provádění ženižně technických opatření na základě naléhavosti vyplývající z významu těchto kategorizovaných objektů, kdy jejich výstavba byla určena k provedení nejdříve ve skupině A, poté ve skupině B.

- **Objekty CO I. kategorie** byly důležité průmyslové podniky, závody, zařízení, spojovací a dopravní uzly mimořádného významu pro obranu státu. Opatření CO se v organizaci sil a prostředků na těchto objektech prováděla v plném rozsahu a podle stejných hledisek jako ve městech I. kategorie. Ženižně technická opatření se prováděla nejprve na objektech I. kategorie skupiny A, poté postupně na všech ostatních kategorizovaných objektech.⁷⁹
- **Objekty CO II. kategorie** byly důležité průmyslové podniky, zařízení, spojovací a dopravní uzly, jejichž provoz by byl nezbytný pro obranu státu. Opatření CO se v organizaci sil a prostředků na těchto objektech prováděla v plném rozsahu a obdobně jako u měst nižších kategorií se i zde některá ženižně technická opatření prováděla ve zmenšeném rozsahu.⁸⁰

Všechny ostatní objekty průmyslu a dopravy, které nebyly zařazeny do kategorií, pak byly v systému CO rozuměny jako (nekategorizované) **objekty**. V (nekategorizovaných) objektech bylo uloženo provádět obdobná opatření CO jako v nekategorizovaných městech, avšak omezila se zde pouze na část přípravy osazenstva a plnění všeobecných opatření CO.⁸¹

Původně bylo v srpnu 1952 navrženo zařazení 1479 objektů do kategorií, ovšem do roku 1954 byl postupně celkový počet kategorizovaných objektů v důsledku různých změn, jako například výstavby nových objektů a rozšiřování těch stávajících, doplněn na výsledných 1486 kategorizovaných objektů, viz tabulka 5. Ve výčtu kategorizovaných objektů je patrný rozdíl v nerovnoměrném rozložení průmyslu mezi oběma částmi tehdejšího Československa, kdy se většina kategorizovaných objektů nacházela v Českých zemích, kdežto na Slovensku jen zhruba asi 20 %. Tato nerovnováha vyplývala z faktu tehdy nízké industrializace Slovenska, a také z faktu, že v případě války by hlavním válčištěm byla právě západní část ČSR, především západní a jihozápadní Čechy.

⁷⁹ *Organisace systému CO v ČSR a činnost orgánů a štábů CO*. Vyd. 1. Praha: Ústřední odbor civilní obrany, 1953. s. 9.

⁸⁰ Tamtéž. s. 10.

⁸¹ Tamtéž. s. 10.

Tabulka 5 Kategorizace závodů a podniků podle rezortních ministerstev v r. 1952⁸²

Rezort:	Kategorie:								Kategor. objektů Celkem:
	I., skupina A		I., skupina B		II., skupina A		II., skupina B		
	Česko	Slov.	Česko	Slov.	Česko	Slov.	Česko	Slov.	
Všeobecné strojírenství	15		35		45		30		125
	12	3	30	5	40	5	28	2	
Těžké strojírenství	21		28		80		71		200
	19	2	23	5	71	9	57	14	
Hutě a rudné doly	8		4		31		33		76
	7	1	3	1	20	11	20	13	
Chemický průmysl	16		12		23		17		68
	13	3	10	2	15	8	16	1	
Paliva a energetika	41		43		69		71		224
	38	3	35	8	61	8	63	8	
Lehký průmysl	1		2		18		36		57
	1	0	1	1	15	3	29	7	
Stavební průmysl	8		6		10		23		47
	8	0	5	1	6	4	18	5	
Doprava	25		24		74		69		192
	17	8	15	9	57	17	55	14	
Spoje	10		7		47		58		122
	6	4	4	3	38	9	50	8	
Potravinářství	2		7		67		130		206
	1	1	7	0	51	16	106	24	
Lesy a dřevařský průmysl	4		0		9		24		37
	0	4	0	0	6	3	19	5	
Zdravotnictví	8		6		23		21		58
	7	1	6	0	20	3	14	7	
Školství	0		0		4		14		18
	0	0	0	0	4	0	12	2	
Informace	3		0		17		2		22
	3	0	0	0	13	4	2	0	
Finance	? (3)		? (3)		0		24		27
	?	0	?	0	0	0	15	9	
Celkem:	162 nebo 165		174 nebo 177		517		623		1479
	132/135	30	139/142	35	417	100	504	119	
	339				1140				
Konečná verze:⁸³	342				1144				1486

Místa

Místa byla řazena po vzoru kategorizace měst do I., II., a III. kategorie. Do kategorií bylo takto zařazeno celkem 40 míst a objektů, které nesplňovaly podmínky pro zařazení do kategorií měst a nebyly proto uvedeny v kategorizaci měst, přestože vyhodnocená důležitost těchto prostorů vyžadovala obdobná opatření CO jako ve městech. Opatření CO zde byla

⁸² VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1952. Karton 277, inv. č. 1182, sign. 27/5/1. Příloha 2 k Čj. 005977-GŠ/OS: Důležitá místa a objekty, které nejsou uvedeny v kategorii měst.

⁸³ ŠILHÁNEK, Bohumil a Josef DVOŘÁK. *Stručná historie ochrany obyvatelstva v našich podmínkách*. Vyd. 1. Praha: MV – generální ředitelství HZR ČR, 2003. s. 37.

určena pro jednotlivé kategorie ve stejném rozsahu, jako v případě kategorizovaných měst. Rovněž jako v případě kategorizovaných měst zde byla také I. kategorie rozdělena na dvě části, přičemž 1. část (místa s pořadovými čísly 1 až 6) byla aktivně bráněna prostředky protiletadlového dělostřelectva v rámci PLOSÚ.⁸⁴ Konkrétní místa zařazená do kategorií jsou uvedena v tabulce 6.

Tabulka 6 Místa I., II. a III. kategorie v r. 1952⁸⁵

I. kategorie	
1. Část	
1. Záluží	4. Adamov
2. Semtín	5. Martin
3. Dubnica nad Váhom	6. Vlachovice
2. část:	
7. Třinec	14. Květná u Poličky
8. Lískovec	15. Polička /muniční továrna
9. Bohumín	16. Hněvice
10. Kopřivnice	17. Mikulovice
11. Rožnov pod Radhoštěm	18. Bohuslavice
12. Nováky	19. Zemianske Kostol'any
13. Bílek u Chotěboře	-
Celkem 19 míst, z toho: v Česku 15 (79 %) / na Slovensku 4 (19 %)	
II. kategorie	
20. Studénka	27. Kouřim
21. Napajedla	28. Myjava
22. Otrokovice	29. Chvaletice
23. Kunovice	30. Chrást u Chrudimi
24. Líšeň	31. Nové Mesto nad Váhom
25. Neratovice	32. Domašín
26. Čelákovice	33. Komárov
Celkem 14 míst, z toho: v Česku 12 (86 %) / na Slovensku 2 (14 %)	
III. kategorie	
34. Lutín	38. Mokrad'
35. Uničov	39. Hřiňová
36. Nové Benátky	40. Víglaš
37. Podbrezová	-
Celkem 7 míst, z toho: v Česku 3 (43 %) / na Slovensku 4 (57 %)	

⁸⁴ Rozkazem č.j. 003376/PLOSÚ z prosince 1951 bylo určeno celkem 12 bráněných míst (v tomto pořadí): Praha, Most (Záluží), Pardubice (Semtín), Česká Třebová (železniční uzel), Plzeň, Brno-Adamov (jako jedno místo), Ostrava, Přerov, Olomouc (v r. 1953 byla nahrazena Bratislavou), Vsetín/Vlachovice (jako jedno místo), Martin, Trenčín/Dubnica nad Váhom (jako jedno místo).

VYSTAVĚL, Stanislav. *Přes nás neproletí*. Vyd. 1. Cheb: Svět křídel, 2016. s. 12.

⁸⁵ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1952. Karton 277, inv. č. 1182, sign. 27/5/1. Příloha 2 k Čj. 005977-GŠ/OS: Důležitá místa a objekty, které nejsou uvedeny v kategorii měst.

3.2 Organizační struktura systému Civilní obrany

Z organizačního hlediska se CO dělila na 2 základní složky:

- **vojenskou část:**
 - územní a státní štáby a orgány CO (ministerstev, národních výborů, služeb a objektů);
 - Vojenské útvary CO (kádrové vojenské jednotky CO);
 - speciální zařízení CO (laboratoře, školící a výcviková zařízení, sklady materiálů CO);
 - PVOO (viz níže);
- **nevojenskou část:**
 - služby CO organizované po linii rezortů (v kat. městech),
 - organizace a jednotky ve výrobně-hospodářské sféře (v kat. objektech).⁸⁶

Řízením CO bylo pověřeno ministerstvo vnitra. Ministr vnitra byl velitelem CO a na Slovensku byl velitelem CO pověřenec ministra vnitra. V rámci ministerstva vnitra byl v srpnu 1951 zřízen Ústřední odbor civilní obrany (ÚOCO), coby nejvyšší orgán CO a zároveň praktický pracovní orgán velitele CO, na Slovensku odbor CO (řízen směrnicemi ÚOCO), jejichž prostřednictvím ministerstvo vnitra CO v ČSR řídilo.⁸⁷ V souvislosti s reorganizací ministerstva vnitra byl ÚOCO v roce 1953 reorganizován na Správu civilní obrany ministerstva vnitra.⁸⁸ V čele těchto nejvyšších orgánů stál náčelník se svými zástupci pro různé záležitosti.

Ústřední odbor civilní obrany a později správa civilní obrany řídila, koordinovala a kontrolovala veškerou činnost CO. Základním principem provádění CO na území ČSR bylo plné využití orgánů státní správy, tj. tehdejších národních výborů (viz níže) a ministerstev všech stupňů. Ministerstvo vnitra (pověřenec ministra vnitra na Slovensku) dále zajišťovaly provádění CO v rámci vlastních objektů a řízení služeb CO. Ostatní ministerstva pak

⁸⁶ VÚA-VHA Praha. Fond Nejvyšší poradní orgány v armádě (1945 – 1956). Karton 20, inv. č. VR/46, čj. 0046. 45. zasedání vojenské rady ministra národní obrany dne 26. a 27.5.1955, bod č. 6 Zpráva o současném stavu a dalším rozvinutí systému civilní obrany.

⁸⁷ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1952. Karton 456, inv. č. 1657, sign. 27/5/1. Čj. 001094 OMS: Organizace CO – spolupráce s vojenskou správou; základní nařízení.

⁸⁸ ŠILHÁNEK, Bohumil a Josef DVOŘÁK. *Stručná historie ochrany obyvatelstva v našich podmínkách*. Vyd. 1. Praha: MV – generální ředitelství HZR ČR, 2003. s. 31.

zajišťovala provádění CO na jim podřízených objektech a dále organizaci jim podřízeným služeb CO.⁸⁹

V rámci jednotlivých národních výborů se jejich předsedové stali veliteli CO. U krajských, ústředních, okresních (a do roku 1954 též jednotných) národních výborů se organizovaly tyto orgány CO:

- u krajských národních výborů oddělení **civilní obrany**;
- u ústředních, okresních a místních národních výborů měst I. a II. kategorie **štáby CO měst** nebo obvodů;
- u okresních národních výborů měst III. kategorie **inspektoráty CO**;
- u ostatních okresních národních výborů byl pouze ustanoven **inspektor CO**.⁹⁰

Tyto orgány poté fungovaly v těchto městech jako poradní a pracovní orgány velitele CO, prostřednictvím kterých zde byla řízena CO, přičemž je tvořily vojenské kádry, tj. důstojníci z povolání.⁹¹

V obzvláště důležitých okresech, které měly mimořádný význam z hlediska obrany z toho důvodu, že se v jejich působnosti nacházely významná kategorizovaná města průmyslového charakteru nebo významné kategorizované objekty se se souhlasem ministra vnitra nebo jeho náměstka zřizovaly v rámci okresního národního výboru štáby CO okresu (zkratka ŠTOK), kterým byly podřízeny všechny štáby měst v okrese jako jeho obvodní štáby CO.⁹²

Ve výrobně-hospodářské sféře byly nejdůležitějšími prvky v systému CO **kategorizované objekty**. Velitelem CO se zde stal vedoucí pracovník (ředitel) a ten byl dále zodpovědný za provádění obdobných opatření, jako ve městech (tj. organizování veřejných útvarů CO, případně ženižně technických opatření), školení osazenstva objektu k úkolům CO a podobně. Do této skupiny lze dále zařadit i vojenskou složku tzv. protivzdušnou obranu objektů (PVOO), resp. důležitých vojenských kategorizovaných objektů (v rámci vlastní

⁸⁹ *Organisace systému CO v ČSR a činnost orgánů a štábů CO*. Vyd. 1. Praha: Ústřední odbor civilní obrany, 1953. s. 9.

⁹⁰ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1952. Karton 456, inv. č. 1657, sign. 27/5/1. Čj. 001094 OMS: Organizace CO – spolupráce s vojenskou správou; základní nařízení.

⁹¹ V roce 1954 to bylo 1330 vojenských osob, z toho 650 důstojníků vnitřních vojsk ministerstva vnitra. VÚA-VHA Praha. Fond Nejvyšší poradní orgány v armádě (1945 – 1956). Karton 20, inv. č. VR/46, čj. 0046. 45. zasedání vojenské rady ministra národní obrany dne 26. a 27.5.1955, bod č. 6 Zpráva o současném stavu a dalším rozvíjení systému civilní obrany.

⁹² *Organisace systému CO v ČSR a činnost orgánů a štábů CO*. Vyd. 1. Praha: Ústřední odbor civilní obrany, 1953. s. 11-21.

kategorizace prováděné MNO), které měly charakter ostatních objektů CO. PVOO byla obdoba objektové CO, ovšem na důležitých vojenských objektech, která byla řízena MNO.⁹³

3.2.1 Služby CO

Služby CO byly operativní a odborné složky zřizované na základě příslušných referátů národních výborů kategorizovaných měst nebo jednotlivými ministerstvy podle jejich odbornosti. Byly určeny k provedení všech odborných, organizačních a technických příprav k zajištění „*řádného chodu výroby a normálního života ve ztížených válečných podmínkách*“ a rovněž k provádění likvidačních prací a odstraňování následků případného vzdušného napadení.⁹⁴ Jejich členové byli rekrutováni z řad odborných civilních zaměstnanců závodů, ústavů či úřadů, kteří byli poté tímto zproštěni vojenské povinnosti a výkon funkce u některých ze služeb CO vykonávali při svém zaměstnání.⁹⁵

V tomto období byly ustanoveny tyto služby CO:

- 1) pořádková služba (veřejný pořádek);
- 2) spojovací (spojení);
- 3) protipožární (hašení požárů, organizace práce v ohnisku zasažení apod.);
- 4) zdravotnická (první pomoc, boj proti biologickým zbraním);
- 5) protichemická (označení zamořených prostorů, odmořování apod.);
- 6) obnovovací (průzkum v ohnicích zásahu, odklizení trosky);
- 7) krytová (organizace činnosti a pobytu v úkrytech včetně péče o ně);
- 8) zatemňovací (informování obyvatelstva, kontrola a provádění zatemnění);
- 9) maskovací (výstavba klamných staveb a jiné maskovací opatření);
- 10) energetická (zabezpečení provozu energetické, plynárenské a vodovodní sítě);
- 11) veterinární (veterinární opatření v JZD a státních statcích);
- 12) komunální (stravování obyvatelstva, hygienická opatření, městská doprava);
- 13) silniční a mostní (v krajském měřítku, obnova silnic a mostů).⁹⁶

⁹³ PŘÍHODA, Josef. *Obrana proti prostředkům vzdušného napadení*. Vyd. 1. Praha: Naše vojsko, 1961. s. 137.

⁹⁴ Tamtéž. s. 112.

⁹⁵ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1952. Karton 456, inv. č. 1657, sign. 27/5/1. Čj. 001094 OMS: Organizace CO – spolupráce s vojenskou správou; základní nařízení.

⁹⁶ *Organisace systému CO v ČSR a činnost orgánů a štábů CO*. Vyd. 1. Praha: Ústřední odbor civilní obrany, 1953. s. 154-159.

Později přibyla služba plynárenská, dopravní, zásobovací a naopak došlo ke zrušení služby maskovací, zatemňovací a protichemické.⁹⁷

3.2.2 Veřejné útvary CO

Veřejné útvary byly nejnižší organizační jednotky CO a organizovaly se na základě dobrovolnosti a přesvědčování z řad ostatního obyvatelstva, které nepodléhalo branné povinnosti, což z nich dělalo v podstatě největší složku CO. Zhruba do roku 1955 se do nich zapojilo přibližně 215 000 obyvatel, kteří prošli základní přípravou a školením, přičemž se převážně jednalo o ženy.⁹⁸ Sloužily jako pomocné složky ostatním složkám CO a jejich úkolem byla především výpomoc v místě své dislokace. Na jejich organizaci se podílely společenské organizace. Jednalo se o:

- zdravotnické hlídky a skupiny (Československý červený kříž / ČSČK);
- požární hlídky (Československý svaz požární ochrany / ČSPO);
- skupiny svépomoci (Svaz pro spolupráci s armádou / SVAZARM).⁹⁹

3.2.3 Vojenské útvary CO

Vojenské útvary neboli kádrové vojenské jednotky CO (KVJ CO) byly jednotky tvořené vojáky z povolání, v základní službě nebo ze záložníků, a které byly připravovány v součinnosti s MNO a podřízeny ministerstvu vnitra. Kromě toho byli vojáci a důstojníci z povolání dosazováni do funkcí velitelů a náčelníků štábů CO.¹⁰⁰ Jednalo se o:

- **Vojenské prapory CO** (později byly postupně reorganizovány do větších celků, tj. pluků), což byly speciální jednotky organizované výhradně ve městech 1. části I. kategorie (Praha, Brno, Bratislava, Plzeň, Ostrava; nejprve byly umístěny přímo ve městech). Tyto jednotky byly doplňovány povolanci v základní službě podle zásad československé armády, prošly standardní bojovou přípravou a byly vybaveny základním materiálem a technikou. Dále měly mít speciální složení

⁹⁷ ŠILHÁNEK, Bohumil a Josef DVOŘÁK. *Stručná historie ochrany obyvatelstva v našich podmínkách*. Vyd. 1. Praha: MV – generální ředitelství HZR ČR, 2003. s. 38.

⁹⁸ Základní příprava = 20 až 40 hodin.

VÚA-VHA Praha. Fond Nejvyšší poradní orgány v armádě (1945 – 1956). Karton 20, inv. č. VR/46, čj. 0046. 45. zasedání vojenské rady ministra národní obrany dne 26. a 27.5.1955, bod č. 6 Zpráva o současném stavu a dalším rozvinutí systému civilní obrany.

⁹⁹ ŠILHÁNEK, Bohumil a Josef DVOŘÁK. *Stručná historie ochrany obyvatelstva v našich podmínkách*. Vyd. 1. Praha: MV – generální ředitelství HZR ČR, 2003. s. 40.

¹⁰⁰ Tamtéž. s. 49.

(ženijní a protichemické) a jejich úkolem byla ochrana vládních budov, zvláště důležitých průmyslových objektů a železničních uzlů.¹⁰¹

- **Městské roty CO**, které se organizovaly v ostatních kategorizovaných městech pro jejich ochranu. Šlo o záložníky v posledních dvou ročníků. V roce 1952 bylo naplánováno postavit 300 městských rot CO, každá ve složení: protipožární četa, protichemická četa, obnovovací (ženijní) četa, spojovací četa a zdravotnická četa o celkovém počtu 170 mužů (na jednu městskou rotu).¹⁰²

Do konce roku 1954 byly utvořeny v součinnosti s veliteli CO měst vojenské útvary CO měst o síle 12 praporů a 90 rot, které byly sestaveny převážně ze záložníků posledních dvou ročníků.¹⁰³ V nejdůležitějších městech I. kategorie byly do té doby postaveny vojenské jednotky CO v počtu 1 pluku (Praha), 8 praporů a 1 roty CO o celkovém počtu 2235 osob, z čehož bylo 272 důstojníků.¹⁰⁴ Později v roce 1955 začaly být slučovány do vyšších celků (pluků) a byly odsouvány z ohrožených míst do nových dislokací (poblíž měst), aby nedošlo k jejich ohrožení v případě jaderného úderu.¹⁰⁵

3.3 Opatření Civilní obrany

Systém CO na území ČSR byl „*souhrnem organizačních, ženijně-technických a materiálních opatření CO na tehdejší základně všech veřejných a hospodářských úseků ve městech a na objektech.*“¹⁰⁶ V době mírových příprav byla v CO prováděna tato opatření:

- **Organizační** (viz výše):
 - o organizace štábů CO;
 - o organizace služeb CO;
 - o organizace CO na objektech;
 - o organizace veřejných útvarů na objektech a ve městech;
 - o organizace příprav prostředků pro vyrozumívání obyvatelstva měst a osazenstev závodů o nebezpečí leteckého útoku.

¹⁰¹ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1952. Karton 456, inv. č. 1657, sign. 27/5/1. Čj. 001094 OMS: Organizace CO – spolupráce s vojenskou správou; základní nařízení.

¹⁰² Tamtéž.

¹⁰³ VÚA-VHA Praha. Fond Nejvyšší poradní orgány v armádě (1945 – 1956). Karton 20, inv. č. VR/46, čj. 0046. 45. zasedání vojenské rady ministra národní obrany dne 26. a 27.5.1955, bod č. 6 Zpráva o současném stavu a dalším rozvinutí systému civilní obrany.

¹⁰⁴ Tamtéž.

¹⁰⁵ Tamtéž.

¹⁰⁶ *Organisace systému CO v ČSR a činnost orgánů a štábů CO*. Vyd. 1. Praha: Ústřední odbor civilní obrany, 1953. s. 51.

- **Ženijně technická;**
 - zajištění všech ženijně-technických, protichemických, zdravotnických a protipožárních opatření CO při výstavbě nových průmyslových a obytných středisek, včetně jejich zajištění při rekonstrukcích ve městech a na objektech;
 - přizpůsobení městského nebo objektového hospodářství pro práci v podmínkách CO;
 - provádění opatření k ukrytí obyvatelstva a osazenstva závodů a jeho ochrany proti otravným látkám;
 - provádění příprav k ochraně a uchování historických, uměleckých a národních kulturních památek;
 - provádění zatemňovacích a maskovacích opatření a případně projekce klamných objektů;
 - výstavba všech zvláštních staveb CO;
- **příprava operačního vedení:**
 - výchova obyvatelstva a osazenstva k plné odpovědnosti za zesílení akceschopnosti CO;
 - systematické školení a výcvik všech osob zařazených do systému CO;
 - zajištění výstroje a veškerých technických opatření pro útvary CO;
 - příprava plánů k využití systému CO včetně městského a objektového hospodářství pro likvidaci následků útoku;
 - vzdělávání vedoucích pracovníků.¹⁰⁷

3.3.1 Zvláštní stavby

Zvláštní stavby CO jedním z nejdůležitějších ženijně technických opatření CO a byly součástí mírových příprav sloužící především k zabezpečení celkové operativní činnosti systému CO a k ukrytí obyvatelstva v případě válečného konfliktu, což z nich celkově dělalo jedno z nejdůležitějších a rovněž nejnákladnějších opatření prováděných v CO. Během druhé světové války vyšlo najevo, že v místech, kde nebyla žádná ženijně technická opatření (úkryty), tam následky náletů způsobily mnohem větší procento ztrát.¹⁰⁸ Budovaly se

Organisace systému CO v ČSR a činnost orgánů a štábů CO. Vyd. 1. Praha: Ústřední odbor civilní obrany, 1953. s. 51-53.

¹⁰⁸ *Technické otázky civilní obrany díl I.: všeobecně technická opatření a zvláštní stavby CO.* Vyd. 1. Praha: Ústřední odbor civilní obrany, 1953. s. 180.

výhradně v kategorizovaných městech nebo v kategorizovaných objektech a jejich rozsah a četnost byl odvozen od stupně kategorie, v němž bylo dané místo zařazeno.¹⁰⁹

Jednalo se o:

- úkryty pro obyvatelstvo;
- operační stavby řídicích orgánů CO pro řízení CO v době války, tj.
 - o **velitelská stanoviště** (tj. pracovní úkryty pro řídicí orgány CO, kde se vždy nacházel jejich operační sál nebo místnost a potřebné vybavení k řízení CO);
 - o **pozorovatelný** (resp. lze také říci, že se jedná o úkryty pro pozorovatele s pozorovacími průzory, což byly velmi podstatné součásti velitelských stanovišť řídicích orgánů kategorizovaných měst, které umožňovaly jejich řídicí činnost a tvořily jejich „oči“, neboť se z nich prováděl průzkum pozemní situace pozorováním, stavěly se dvojitým způsobem, zhruba do roku 1959 na střeších budov nebo v terénu v okolí kategorizovaného města či objektu; viz příloha 1);¹¹⁰
 - o **chráněná pracoviště státních a stranických orgánů a podobně;**
- stavby služeb CO, tj. spojovací uzly, chemické laboratoře, stanice lékařské pomoci a podobně;
- další stavby, tj. garáže, sklady, protipožární nádrže a podobně;
- ochranné stavby pro různá zařízení
- individuální úkryty a chráněná pracoviště na objektech CO.¹¹¹

Ohledně úkrytů není od věci poznámka k terminologii. Zhruba do přelomu 40. a 50. let minulého století se v pramenech a materiálech ohledně problematiky ochrany obyvatelstva objevuje pojmenování těchto staveb jako *kryty*, což v určitých detailech přetrvávalo i v tomto období (např. v pojmenování krytové služby CO, viz níže). Od 50. let minulého století se ovšem pro tyto stavby v pramenech užívá termín *úkryty*.

¹⁰⁹ *Technické otázky civilní obrany díl I.: všeobecně technická opatření a zvláštní stavby CO*. Vyd. 1. Praha: Ústřední odbor civilní obrany, 1953. s. 180.

¹¹⁰ Pozorovatelný nebyly určeny k provádění pozorování vzdušného prostoru, pouze pozemní situace. Stav ve vzdušném prostoru by na velitelské stanoviště hlásilo PLOSÚ. Dodnes jsou na mnoha místech dochované. Podrobněji o pozorovatelných pojednává prozatím jediná studie, kterou vytvořil badatel Jiřího Doupal v roce 2015, viz DOUPAL, Jiří. *Pozorovatelný Civilní obrany: výstavba v letech 1951 – 1959*. Vyd. 1. Praha: Brigádýr, 2015.

¹¹¹ PŘÍHODA, Josef. *Obrana proti prostředkům vzdušného napadení*. Vyd. 1. Praha: Naše vojsko, 1961. s. 124-125.

Tehdejší vojenský slovník definuje *kryt* jako: „1. terénní předmět nebo tvar sloužící k ochraně před přímou palbou (nebo tlakovou vlnou, radioaktivním zářením apod.) a nepřátelským pozemním pozorování; 2. uměle vybudovaný zapuštěný objekt sloužící k ochraně živé síly, bojové techniky a materiálu, pro který je typické, že není shora opatřen (na rozdíl od úkrytu) odolným nakrytím (stropem).“¹¹² Oproti tomu *úkryt* je definován jako: „přírodní podzemní objekt s ochrannou vrstvou nadloží, nebo uměle vybudovaný objekt opatřený odolným nakrytím, chránící živou sílu, bojovou techniku a materiál před účinky prostředků ničení a nepřízní počasí (...)“¹¹³

Zvláštní stavby CO lze dále dělit podle různých hledisek:

Nejpodstatnější a nejzákladnější rozdělení je především z hlediska odolnosti, a to na zvláštní stavby CO odolné a neodolné:

- **Odolné** (úkryty), které odpovídaly stanoveným požadovaným normám z hlediska odolnosti a spadaly takto do jedné ze stanovených tříd odolnosti. V letech 1952 až 1955 se jednalo o tyto třídy odolnosti:
 - 1. třída: Nejodolnější úkryty, které poskytovaly nejúplnější ochranu proti otravným látkám, střepinám, tlakové vlně, troskám, účinkům zápalných pum, radioaktivního záření a požárům, přičemž se většinou jednalo o největší budované úkryty.¹¹⁴
 - 2. třída: Menší úkryty, které měly odolat zásahům menších pum do 10 kg váhy.¹¹⁵
- **Neodolné**, které nebyly zařazeny do jedné ze tříd odolnosti, přičemž odolnost se zde kompenzovala vhodným umístěním.

V letech 1952 až 1954 se stavby dále dělily z hlediska polohy se zřetelem k jiným stavbám na vestavěné (sklepní) nebo volně stojící; dále:

- z hlediska trvanlivosti na:
 - stále (budované v míru v jedné z předepsaných tříd odolnosti);
 - jednoduchého typu (zřizovaly by se v době branné pohotovosti, šlo zejména o nouzové úpravy sklepů, kde se zpravidla svépomocí

¹¹² *Vojenský terminologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Naše vojsko, 1966. s. 101.

¹¹³ Tamtéž. s. 294.

¹¹⁴ *Technické otázky civilní obrany díl I.: všeobecně technická opatření a zvláštní stavby CO*. Vyd. Praha: Ústřední odbor civilní obrany, 1953. s. 191-219

¹¹⁵ Tamtéž. s. 220-236.

vytužovaly podpěrami stropy, aby dokázaly vydržet případný pád trosek budovy nad ním);

- prozatímní, polního typu (budovaly by se v době napětí a příprav ve volných prostranstvích, například v parcích, a mohlo se jednat například o různé nakryté zákopy, zemljanky a podobně);
- z hlediska konstrukce na:
 - monolitické
 - vrstvené (kde ochranu zajišťovala tzv. rozprasková deska vložená nad vlastní stavbou úkrytu a přesahující obvod stavby)
 - štolové (budované ražbou, kde ochranu zajišťuje vrstva nadloží).¹¹⁶

S výstavbou zvláštních staveb se započalo v roce 1952 a zpočátku byl větší důraz kladen na výstavbu operativních staveb pro řídicí orgány.¹¹⁷ Souběžně s tím se začalo s vývojem speciálního vybavení do těchto staveb, zejména filtroventilačních zařízení (FVZ) pro úkryty.¹¹⁸ Stran úkrytů pro obyvatelstvo se jednalo o velmi živelný proces, neboť první normativy, které stanovily požadavky pro jejich početní stavy pro určité počty obyvatelstva byly vydány až v roce 1955. Do 1. července 1953 bylo postaveno 66 velitelských stanovišť, 69 pozorovaten a jen 126 veřejných úkrytů.¹¹⁹ Do konce roku 1955 to bylo už 411 velitelských stanovišť, 143 chráněných pracovišť, 431 pozorovaten a 1070 úkrytů pro 120 000 osob, což znamenalo, že bylo zajištěno ukrytí pro přibližně 6 % obyvatel v kategorizovaných a pro asi 11,9 % osazenstev v kategorizovaných objektech, na což bylo do té doby vynaloženo celkem 627 milionů Kčs.¹²⁰

3.3.2 Příprava obyvatelstva a zajištění ochrannými prostředky

Příprava obyvatelstva v tomto období probíhala zejména v rámci branné výchovy žactva. Zapojení ostatního obyvatelstva probíhalo jen v rámci přesvědčování a dobrovolnosti ve veřejných útvarech CO. V listopadu 1951 byl schválen nový zákon č. 92/1951 Sb. o branné výchově, jehož smyslem bylo vytvoření nového řešení branné

¹¹⁶ *Technické otázky civilní obrany díl I.: všeobecně technická opatření a zvláštní stavby CO*. Vyd. 1. Praha: Ústřední odbor civilní obrany, 1953. s. 180-182.

¹¹⁷ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1955. Karton 687, Inv. č. 4140, Sign. 60/2. Čj.: 00158/GŠ-OCHR-55 Civilní obrana v ČSR.

¹¹⁸ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1952. Karton 521, Inv. č. 1973, Sign. 60/2. Čj.: 005157-NM Organizace a systém CO na území ČSR.

¹¹⁹ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1953. Karton 5, Inv. č. 43, Sign. 25/8/30. Čj.003081-OS-1953 Situační zpráva o stavu budování civilní obrany za I. pololetí.

¹²⁰ Tamtéž.

výchovy, které by odpovídalo požadavků všelidové obrany země v definované Ústavou z 9. května 1948 a probíhalo v duchu tehdejší politiky Komunistické strany Československa.¹²¹ Branná výchova definovaná tímto zákonem byla vytvořena zejména na základě sovětských zkušeností z druhé světové války, které předpokládaly, že každý občan bude při obraně vlasti plnit přiměřené úkoly, přičemž ty by vycházely především z politické, vojenské a tělesné přípravy (následný zákon č. 87/1952 Sb. o reorganizaci branné výchovy na tomto nic výrazně nezměnil).¹²²

K realizaci těchto úkolů byla zřízena branná organizace Svaz pro spolupráci s armádou (SVAZARM) a dále byla branná výchova svěřena školám, střediskům pracujícího dorostu a podobným zařízením. Do tohoto procesu se posléze zapojily i organizace ČSPO a ČSČK, které v rámci toho organizovaly veřejné útvary CO (viz kapitola 3.2.2). Po X. sjezdu KSČ ve dnech 11. až 15. června 1954 byla branná výchova jako povinná součást výchovně vzdělávacího procesu nahrazena tzv. předvojenskou výchovou, při které byl kladen důraz na specifické znaky vojenské služby. Tím byla branná výchova opět odsunuta pouze do role zájmové aktivity.¹²³

Ochranné prostředky

Stran zajištění individuálními ochrannými prostředky se v tomto období jednalo se o ochranné protiplynové masky, dále dětské vaky a dětské kazajky. V zájmu materiálního zabezpečení CO těmito prostředky byly využity staré masky rozlišných druhů z doby předválečné CPO, případně masky německé proveniencí z doby protektorátu, či z různých jiných kořistních masky. Ve velké míře se začaly vyrábět masky typu CO-1, které byly vyvinuty na konci 40. let a dále dětské kazajky typu DK-52 (pro děti od 15 měsíců do 4-5 let) a dětské vaky typu DV-52 (pro děti do 10 měsíců).¹²⁴ Celkem bylo do konce roku 1954 vyrobeno 3 532 159 kusů masek CO-1 (k nim 3 664 223 kusů filtrů typu CF II/50),¹²⁵ 240 000 kusů

¹²¹ REITMAYER, Ladislav. *Stručný nástin dějin branné výchovy*. Vyd. 1. Praha: SPN, 1987. s. 61.

¹²² Šlo zejména o to, aby byli občané vychováni k tělesné zdatnosti, uměli zacházet se zbraní a měli základní znalosti o protichemické a protipožární přípravě. Tamtéž.

¹²³ Tamtéž. s. 63.

¹²⁴ Ministerstvo národní obrany. *CO-51-14/č Pomůcka Chemický materiál civilní obrany*. 1984 (směrnice – zrušeno). s. 10, 18 a 26-28.

¹²⁵ Dále jako příslušenství pro masky CO-1 540 000 kusů plechových krabic (pouzder) a 2 500 000 lepenkových krabic (pouzder) pro jejich skladování a přepravu.

dětských vaků DV-52 a 270 000 dětských kazajek DK-52, což představovalo množství pro zabezpečení zhruba 28-31 % z celkového obyvatelstva.¹²⁶

¹²⁶ VÚA-VHA Praha. Fond Nejvyšší poradní orgány v armádě (1945 – 1956). Karton 20, inv. č. VR/46, čj. 0046. 45. zasedání vojenské rady ministra národní obrany dne 26. a 27.5.1955, bod č. 6 Zpráva o současném stavu a dalším rozvinutí systému civilní obrany.

4 Přechod k protiatomové koncepci v letech 1955 až 1962

Druhá etapa vývoje Civilní obrany je typická svým přechodem ke koncepci zajištění ochrany obyvatelstva proti hrozbě jaderných zbraní hromadného ničení (dále jen jaderné ZHN nebo jaderné zbraně) a jejich případným účinkům. V květnu 1955 vstupuje sousední spolková republika Německo do NATO a v reakci na to zakrátko vzniká Varšavská smlouva, přičemž se ČSR stává její součástí. Z tohoto důvodu se v této době ČSR ocitla na čáře bezprostředního dotyku mezi dvěma největšími antagonistickými vojenskými bloky, což z ní učinilo jedno z nejpravděpodobnějších jaderných válčičt.¹²⁷

4.1 Jaderné zbraně hromadného ničení

Jaderné zbraně hromadného ničení byly alfou a omegou určující mezinárodně politickou situaci a tím i průběh celé studené války. Vzhledem k tématu práce bude v následující podkapitole nastíněna základní podstata a účinky zbraní hromadného ničení.

*„Zbraně hromadného ničení je souhrnný výraz pro jaderné zbraně, chemické zbraně biologické zbraně. Jejich použití způsobuje masové ztráty osob, zničení materiálu a rozsáhlé škody v infrastruktuře. Jsou určeny k použití ozbrojenými silami k dosažení politických nebo vojenských cílů.“*¹²⁸

Jaderné ZHN byly vyvinuty v průběhu druhé světové války v rámci tajného projektu Manhattan americké armády a poprvé byly použity v jejím závěru při jaderném bombardování japonských měst Hirošima a Nagasaki. Jedná se o nejúčinnější a nejničivější zbraně hromadného ničení, které jsou založeny na využití značného množství uvolněné energie, která vzniká při štěpení nebo syntéze atomových jader. Podle toho lze jaderné zbraně dále zjednodušeně rozdělit podle základního principu na štěpné a termonukleární.¹²⁹

- Štěpné (tj. atomové):

Princip jejich fungování je totožný s tím, který se využívá v jaderné energetice, tj. jsou založeny na principu řetězové reakce, během které dochází ke štěpení jader příslušného štěpného materiálu, obvykle uranu-235 či plutonia-239. Reakce je v tomto případě ovšem neřízená, což má za následek uvolnění značného množství energie, která se projevuje jako

¹²⁷ PITSCHMAN, Vladimír: *Jaderné zbraně: nejvyšší forma zabíjení*. Vyd. 1. Praha: Naše vojsko, 2005. s. 261.

¹²⁸ VEJMEKKA, Oto. *Vojenský výkladový slovník vybraných operačních pojmů (pomůcka)*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky, 2004. s. 314.

¹²⁹ Tamtéž. s. 435.

mohutná exploze. Těmito zbraněmi byla v srpnu 1945 zničena japonská města Hirošima a Nagasaki. Jejich mohutnost (ráže) se odvíjela od množství štěpného materiálu a nedosahovala takových účinků jako pozdější termonukleární (vodíkové zbraně), řádově to bylo jen do stovek kilotun tritolového ekvivalentu (tritolový ekvivalent viz níže).¹³⁰

- **Termonukleární (tj. vodíkové)**

Tato varianta jaderných zbraní byla vyvinuta v první polovině 50. let minulého století a oproti štěpným jaderným zbraním se jednalo o mnohonásobně účinnější variantu. Obecně se jedná o atomové pumy fungující na principu syntézy atomových jader, kdy je klasická štěpná reakce kombinovaná s termojadernou fúze, přičemž jako palivo jsou použity izotopy vodíku deuterium a tritium. Atomová nálož zde funguje jako rozbuška, která zvýšením teploty přemění část deuteria na tritium a spustí tak termonukleární reakci, která uvolní obrovské množství energie. Následný výbuch dosahuje mohutnosti v tritolovém ekvivalentu až několika milionů tun. První odpal termojaderné zbraně byl uskutečněn spojenými státy v rámci operace Ivy dne 1. listopadu 1952 a dosahoval mohutnosti o 10,4 megatun, což byl zhruba trojnásobek všech explozí provedených během 2. světové války.¹³¹

4.1.1 Účinky jaderných ZHN

Zvláštností jaderného výbuchu na rozdíl od konvenční munice je, že probíhá v miliontině vteřiny a za uvolnění značného množství energie, což doprovází:

- **intenzivní světelné záření**, které trvá několik sekund a je několikanásobně jasnější než Slunce (díky čemuž jsou všichni přihlížející lidé v dosahu zcela paralyzováni), a které se posléze se šíří dále a způsobuje popáleniny všech stupňů, poškození zraku, a způsobuje požáry;
- **ohnivá koule** (při detonaci na povrchu polokoule), která ve svém jádru dosahuje teploty několika milionů (v případě termonukleární zbraně až stovek milionů) °C a trvá v podstatě jen pár sekund, vše v bezprostřední blízkosti se vypaří;
- **pronikavá radiace**, mohutná emise gama záření, neutronů a beta částic, které při zasažení organismu mohou vyvolat (v závislosti na stupni vystavení) akutní nemoc z ozáření;

¹³⁰ SKŘEHOT, Petr a kol. *Prevence nehod a havárií, 2.díl: Mimořádné události a prevence nežádoucích následků*. Vyd. 1. Praha: Výzkumný ústav bezpečnosti práce, 2009. s. 435.

¹³¹ PITSCHMAN, Vladimír: *Jaderné zbraně: nejvyšší forma zabíjení*. Vyd. 1. Praha: Naše vojsko, 2005. s. 100.

- **elektromagnetický impuls**, je tvořen elektromagnetickým zářením proměnlivé intenzity převážně v oblasti rádiových vln a může vyřadit z provozu elektrické přístroje;
- **seismické otřesy**, které se mohou šířit do značné vzdálenost;
- **tlaková vlna**, přichází pár sekund po detonaci a šíří do všech stran, přičemž působí jako nejničivější prvek jaderné zbraně (zaujímá přibližně 50% uvolněné energie), s jejím šířením postupně klesá její intenzita, přičemž způsobuje mechanické poškození a podle vzdálenosti od epicentra výbuchu má různé ničivé účinky;
- **radioaktivní spad**, ohnivá koule postupně vychladne a zvedá se, což vytváří mohutný hřibovitý oblak, který obsahuje chladnoucí plyny, vodní páry a nasátý prach ze zemského povrchu a koncentraci radioaktivních částic, přičemž stoupá do značné výšky, kde z něj začínají vypadat koncentrované radioaktivní látky a šíří se v závislosti ve směru pohybu oblaku a větru.¹³²

Obvykle se pro vyjádření mohutnosti, tj. ráže jaderné zbraně provádí srovnání stejnou váhou výbuchu tritolu, v rozsahu od několika málo tun po několik milionů tun (megatun), přičemž tento vztah se nazývá tritolový ekvivalent. Jaderný výbuch lze dále podle místa výbuchu rozdělit na: vzdušný (ohnivá koule se nedotýká povrchu, ničivé účinky tlakové vlny nejsou tak rozsáhlé, ale má mnohem větší dosah), pozemní (ohnivá koule se dotýká země a má tvar polokoule, na povrchu zůstává kráter, jehož velikost se odvíjí od výšky a použité ráže, přičemž tento způsob je ideální na ničení odolných objektů, jelikož tlaková vlna má značné účinky, nicméně menší dosah), dále například podzemní a podvodní.¹³³

Prostor napadení jadernou zbraní se pro účely vyhodnocení jejich ničivých následků v místě jejího dopadu dělí na čtyři zóny podle tlaku v čele tlakové vlny:

1. **zóna úplného rozrušení** (50 kPa a více v čele tlakové vlny), v podstatě vše je zničeno, požáry nevznikají;
2. **zóna silného rozrušení** (od 30 do 50 kPa), stabilní budovy jsou silně poškozeny, odolné úkryty mohou být středně poškozeny, vznikají požáry;
3. **zóna středního rozrušení** (od 20 do 30 kPa)

¹³² SKŘEHOT, Petr a kol. *Prevence nehod a havárií, 2.díl: Mimořádné události a prevence nežádoucích následků*. Vyd. 1. Praha: Výzkumný ústav bezpečnosti práce, 2009. s. 438-441.

¹³³ VOTAVA, František a kol. *Příručka pro vojenské chemiky*. Vyd.1. Praha: Naše vojsko, 1976. s. 9.

4. **zóna slabého rozrušení** (od 10 do 20 kPa), budovy jsou slabě poškozeny (jsou poškozeny střechy okenní a dveřní výplně, příčky atp.), požáry nejsou tak časté.¹³⁴

Tabulka 7 zobrazuje dosahy jednotlivých zón v rámci některých ráží jaderných zbraní.

Tabulka 7 Poloměry hranic zón rozrušení při vzdušném výbuchu jaderné zbraně¹³⁵

Zóny	Dosahy jednotlivých zón podle ráže jaderné zbraně			
	5 kt	20 kt	200 kt	1 Mt
1.	0,7 km	1,2 km	2,5 km	4,3 km
2.	1 km	1,6 km	3,5 km	6 km
3.	1,3 km	2 km	4,4 km	7,5 km
4.	2,2 km	3,5 km	7,6 km	13 km

4.1.2 Ochrana proti jaderným ZHN

Jelikož se na základě mohutné ničivosti jaderných ZHN zdá jejich použití jako takřka nemyslitelné, je nutné zdůraznit, že z podstaty vojenského umění vyplývá, že k dosažení cíle při plnění bojového úkolu se využívá zpravidla veškerých dostupných prostředků, což v tomto období znamená i zbraně jaderné. Za předpokladu že s nimi disponuje i případný protivník, je ze stejného důvodu ovšem nutné počítat i s tím, že uvažuje stejným způsobem a je proto tedy nezbytně nutné se před účinky jaderných ZHN rovněž chránit. A pokud by měla být možná válka svedená za použití jaderných zbraní, pak je ochrana proti nim, přesněji řečeno jejich příprava životně důležitá. Příprava na ochranu proti těmto prostředkům se poté bezesporu stala symbolem doby, který pocítilo několik generací.

Stupeň ochrany proti účinkům jaderných zbraní se odvíjí především od vzdálenosti od epicentra jaderného výbuchu. Způsob dosahování určitého stupně ochrany obyvatelstva spočívá ve dvou opatřeních, tedy v evakuaci z dosahu účinků jaderných výbuchů (a rozptýlení s maximální využitím ochranných vlastností terénu), a v případě dostatečně odolných staveb je možné zmírnit jeho účinky kolektivní ochranou, tedy ukrytím.¹³⁶ Ukrytím byla (a dodnes je) rozuměna pouze krátká přechodná doba, která by poskytla účinnou ochranu proti bezprostředním účinkům jaderných zbraní (za předpokladu, že byl úkryt ve

¹³⁴ SKŘEHOT, Petr a kol. *Prevence nehod a havárií, 2.díl: Mimořádné události a prevence nežádoucích následků*. Vyd. 1. Praha: Výzkumný ústav bezpečnosti práce, 2009. s. 441.

¹³⁵ Převzato. Tamtéž. s. 442.

¹³⁶ PACINDA, Štefan a Ján PIVOVARNÍK. *Kolektivní ochrana obyvatelstva*. Vyd. 1. Praha: MV-generální ředitelství HZS ČR, 2010. s. 47.

vhodné vzdálenosti a odolnosti) a to pouze do doby zlepšení venkovní (radiační) situace.¹³⁷ V rámci přechodu CO ke koncepci „protiatomové ochrany“, dále jen PAO, tj. od roku 1955 do zhruba roku 1958, bylo ukrytí dominantním ochranným opatřením.

V rámci efektivního plánování ukrytí obyvatelstva a celkových příprav CO bylo potřeba vytipovat nejdůležitější místa a odhadnout možnosti případného protivníka k napadení těchto cílů jadernou zbraní. Podle toho bylo nutné stanovit předpokládanou ráži případné jaderné zbraně, která by dokázala dané místo efektivně vyřadit (nebo zcela zničit) a podle toho v závislosti na místních podmínkách provést teoretický výpočet zón dosahu jejich účinků (obdobně jako v tabulce 7). Podle těchto výpočtů pak bylo možné následně naplánovat celkovou organizaci CO v ohrožených prostorech a provést veškerá její ochranná opatření v daném prostoru a určit bezpečné zóny.

V souladu s ochranou proti jaderným zbraním bylo uloženo rovněž provádění veškeré další výstavby ve státě s ohledem na požadavky CO, k čemuž byly vydávány směrnice pro technická opatření (kupříkladu *ŠCOS Tech-1-2 Prozatímní směrnice vládního výboru pro výstavbu pro technická opatření civilní obrany v nejdůležitějších místech na území ČSR z roku 1955*). Tyto směrnice prodělávaly průběžné změny v souladu se změnami v celkovém obranném konceptu státu i CO, což se podepsalo na podobě měst. Podle těchto směrnic bylo v zájmu ochrany proti jaderným ZHN uloženo například budování průmyslových objektů v dostatečných vzdálenostech od obytných čtvrtí, nebo stavět silnice podle jejich důležitosti v různých vzdálenostech od budov v závislosti na výšce těchto budov, aby jimi v případě kolapsu dané budovy zasypány (což by mohlo narušit záchranné práce a přesuny vojska) a podobně.

4.2 Přechod k protiatomové ochraně

V rámci hrozby jaderných zbraní bylo nutné začlenit prvky ochrany proti jaderným zbraním do celkového obranného plánování, tedy i do CO. První praktické, teoretické a organizační předpoklady k tomuto byly provedeny v armádě již v první polovině 50. let.¹³⁸ Již v průběhu roku 1954 došlo k vytvoření specializované Vládní komise na ochranu zbraní hromadného ničení, která byla na podzim roku 1954 pověřena ve spolupráci s ministerstvem

¹³⁷ U úkrytů budovaných v letech 1951 až 1970 to bylo zhruba nejvýše 24 hodin. PACINDA, Štefan a Ján PIVOVARNÍK. *Kolektivní ochrana obyvatelstva*. Vyd. 1. Praha: MV-generální ředitelství HZS ČR, 2010. s. 50.

¹³⁸ PITSCHMAN, Vladimír: *Jaderné zbraně: nejvyšší forma zabíjení*. Vyd. 1. Praha: Naše vojsko, 2005. s. 310.

vnitřní – správou civilní obrany a zástupci armády (generálního štábu – operační správy a velitelství PLOSÚ) zpracováním základního rozboru a návrhu nového opatření PAO v civilní obraně.¹³⁹

Následně bylo 21. února 1955 vydáno rozhodnutí politického byra ÚV KSČ „o ochraně proti atomovým zbraním“, kterým bylo rozhodnuto o provádění příprav a opatření PAO v celém obranném systému, tedy ve vojsku a rovněž i v CO.¹⁴⁰ Prvním krokem k uzpůsobení k PAO bylo vytvoření a schválení nové kategorizace v květnu téhož roku (její návrh byl zpracován již v průběhu roku 1954, viz níže). Nová kategorizace zásadně snížila celkové počty kategorizovaných měst a především objektů. V rámci PAO se zvýšil význam okresů a krajů v CO. Dále pro systém CO z tohoto usnesení pro systém CO vyplývaly tyto povinnosti:

- *novelizovat vládní usnesení o CO;*
- *rozpracovat otázky vnitřní evakuace;*
- *zpracovat návrhy zdravotnického zabezpečení, zabezpečení vodou, včasného vyrozumění a zesílení protichemických a protipožárních příprav na celém území;*
- *zpracovat normativy ženižně-technických opatření, směrnic pro technická opatření CO a směrnic pro výstavbu úkrytů.*¹⁴¹

Na pomoc při provádění PAO bylo na generálním štábu ČSLA zřízeno oddělení ochrany proti ZHN, které poskytovalo poradenskou činnost a podklady operačního charakteru, přičemž určovalo směr ve vývoji a výzkumu.¹⁴² V rámci příprav PAO v CO bylo Vládní komisí pro ochranu proti zbraním hromadného ničení v polovině roku 1956 přikročeno k vypracování tzv. cílových analýz, jejichž účelem byl výpočet a určení předpokládané ráže v tritlovém ekvivalentu případné jaderné ZHN, která by byla dostatečná k napáchání maximálních škod v důležitých kategorizovaných městech a na objektech. V rámci toho byl v těchto analýzách zahrnut odhad případných důsledků těchto úderů v takto postiženém místě, kupříkladu se jednalo o vymezení možných materiálních škod a ztrát na lidských životech, což mělo následně sloužit jako klíčový podklad

¹³⁹ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1954. Karton 439, inv. č. 2397., sign. 47 5/2. Čj. 001487/NGŠ-1954 Ochrana proti atomovým zbraním v systému civilní obrany – zpracování.

¹⁴⁰ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 1, inv. č. 4., čj. - 3. schůze VKO ÚV KSČ z 20.6.1957: bod č. 1 Zpráva o stavu opatření v ochraně státu před účinky zbraní hromadného ničení.

¹⁴¹ MILER, Milan a Ladislav SVRČINA. *Civilní obrana ČSSR*. Vyd. 1. Praha: Horizont. 1985. s. 25.

¹⁴² VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 1, inv. č. 4., čj. - 3. schůze VKO ÚV KSČ z 20.6.1957: bod č. 1 Zpráva o stavu opatření v ochraně státu před účinky zbraní hromadného ničení.

k efektivnějšímu vypracování operačních plánů CO na prvořadě záchranné a likvidační práce v zasaženém prostoru.¹⁴³

4.3 Kategorizace území (1955 až 1962)

V rámci příprav PAO se původní kategorizace připravovaná podle předpokladu konfliktu na způsob pokračování druhé světové války jevila již jako nedostatečná v nových podmínkách.¹⁴⁴ Tato koncepční změna měla v systému CO za následek především zvýšení nároků na veškerá ochranná opatření CO a jejich podstatné rozšíření. To se týkalo především ženižně technických opatření CO z důvodu požadavku větší odolnosti, z čehož rovněž vyplynuly zvětšené náklady na zajištění těchto opatření. Při stávajícím množství kategorizovaných měst a objektů by úprava veškerých stávajících opatření k PAO znamenala nezměrné náklady.

V zájmu tohoto zefektivnění budování systému CO a soustředění prostředků a sil CO do nejdůležitějších míst na území státu, bylo proto po relativně krátké době od schválení první kategorizace území uloženo usnesením politického byra ÚV KSČ ze dne 15. února 1954 přezkoumání zařazení měst a objektů do určených kategorií, a to právě za účelem dosažení celkového snížení počtu kategorizovaných měst a objektů.¹⁴⁵ Na základě tohoto usnesení byla do podzimu téhož roku vypracována nová zrevidovaná verze kategorizace měst a objektů na území státu. K jejímu schválení došlo na základě vládního usnesení číslo 1260 ze dne 18. května 1955.¹⁴⁶

Kromě celkového snížení počtu kategorizovaných měst a objektů bylo dalším nejvýraznějším rysem této nové verze kategorizace vytvoření a zavedení nové **zvláštní kategorie**, označované zkráceně jako "Z". Vytvoření zvláštní kategorie bylo významným krokem při začleňování koncepce PAO do CO, neboť města a objekty zařazené do zvláštní kategorie byly s ohledem na svůj politický, vojenský a průmyslový význam považovány za

¹⁴³ ŠILHÁNEK, Bohumil a Josef DVOŘÁK. *Stručná historie ochrany obyvatelstva v našich podmínkách*. Vyd. 1. Praha: MV – generální ředitelství HZS ČR, 2003. s. 53.

¹⁴⁴ VÚA-VHA Praha. Fond Nejvyšší poradní orgány v armádě (1945 – 1956). Karton 20, inv. č. VR/46, čj. 0046. 45. zasedání vojenské rady ministra národní obrany dne 26. a 27.5.1955, bod č. 6 Zpráva o současném stavu a dalším rozvinutí systému civilní obrany.

¹⁴⁵ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1959. Karton 306, inv. č. 1179, sign. 28/7. K Čj. CO-002656/1958: Zpráva k návrhu vládního usnesení o kategorizaci objektů v ČSR.

¹⁴⁶ Tamtéž.

nejpravděpodobnější cíl útoku jadernou ZHN.¹⁴⁷ Z tohoto důvodu bylo určeno provádět v těchto městech a objektech opatření CO přizpůsobená podmínkám PAO jako prvořadá.

Zvláštní kategorie znamenala určité zjednodušení a optimalizaci kategorií, jelikož došlo ke zrušení dosavadního rozdělení některých kategorií nejvyšší priority do dílčích podskupin a vybraná zvláště důležitá města, objekty a místa, původně zařazená v nejdůležitější (1.) podskupině nejdůležitější (I.) kategorie se přesunula do „Z.“ kategorie. Spolu s tím bylo spojeno upuštění od zařazování do kategorií místa, která nesplňovala podmínky pro zařazení do kategorií měst, avšak vyžadovala totožný stupeň ochrany. Nadále již nebyl kategorizován celý prostor (tedy místo CO), ale pouze zde umístěné objekty CO podle příslušných rezortů, pod které spadaly. Ostatní kategorie a jejich význam zůstal nadále zachován, nicméně na základě přehodnocení jejich důležitosti došlo k pozměnění zařazení a pořadí zde zařazených města a objektů.

4.3.1.1 Města

V případě měst došlo k rozsáhlému přezkoumání jejich zařazení do určených kategorií a v určitých případech dále k přehodnocení zařazení do určitého stupně kategorie. Tímto přehodnocením zařazení některých měst do kategorií došlo ke snížení jejich celkového počtu o 16 měst (tj. asi o 24 %) z původních 66 měst na výsledných 50 kategorizovaných měst, z čehož:

- 38 kategorizovaných měst se nacházelo v Českých zemích (tj. 76 %);
- 12 kategorizovaných měst se nacházelo na Slovensku (tj. 24 %).

Veškerá opatření CO se zde měla provádět jako prvořadá. V důsledku přehodnocení důležitosti kategorizovaných měst došlo v některých případech ke změně jejich zařazení do určitého stupně kategorie, který měl tímto ve světle nově nastalé situace optimálněji reflektovat stupeň jejich důležitosti:

- **12 městům byl stupeň kategorie zvýšen, tj.**
 - 4 města do „Z“ kategorie: Praha, Brno, Ostrava a Bratislava;
 - 2 města do I. kategorie: Pardubice a Zlín (Gottwaldov);
 - 1 město do II. kategorie: České Budějovice;

¹⁴⁷ VÚA-VHA Praha. Fond Nejvyšší poradní orgány v armádě (1945 – 1956). Karton 20, inv. č. VR/46, čj. 0046. 45. zasedání vojenské rady ministra národní obrany dne 26. a 27.5.1955, bod č. 6 Zpráva o současném stavu a dalším rozvinutí systému civilní obrany.

- 4 původně nekategorizovaná města do III. kategorie: Příbram, Litvínov, Teplice, (Frýdek-)Místek;
- 1 původně železniční uzel přeřazen do III. kategorie v rámci kategorií měst: Česká Třebová;
- **15 městům byl stupeň kategorie snížen, tj.**
 - 3 města do II. kategorie: České Budějovice, Třinec, Martin (poslední dvě jmenovaná města původně kategorizována jako místa I. kategorie);
 - 12 měst do III. kategorie: Beroun, Kralupy nad Vltavou, Tábor, Strakonice, Sokolov, Blansko, Přerov, Vsetín, Nitra, Komárno, Povážská Bystrica, Ružomberok;
- **23 městům nebyl stupeň kategorie nikterak pozměněn, což se týkalo:**
 - 4 měst v I. kategorii: Kladno, Plzeň, Ústí nad Labem, Karviná
 - 12 měst ve II. kategorii: Karlovy Vary, Most, Chomutov, Liberec, Hradec Králové, Jihlava, Olomouc, Prostějov, Trenčín, Žilina, Košice;
 - 7 měst ve III. kategorii: Nymburk, Louny, Děčín, Náchod, Banská Bystrica, Zvolen, Prešov;

23 původně kategorizovaných měst bylo v důsledku přehodnocení jejich důležitosti z kategorií vyřazena úplně, z toho:

- **5 měst původně zařazených ve II. kategorii, tj.** Vlašim, Roudnice nad Labem, Uherský Brod, Kysucké Nové město, Prievidza;
- **18 měst původně zařazených ve III. kategorii, tj.** Rokycany, Slaný, Žďár nad Sázavou, Šumperk, Opava, Lanškroun, Trnava, Púchov, Svitavy, Lovosice, Hlinsko, Česká Lípa, Hranice, Kroměříž, Partizánské, Nový Bor, Hořovice, Polička.¹⁴⁸

a) Zvláštní (“Z“) kategorie

Do této doby bylo jako město zvláštní kategorie možné považovat pouze hlavní město Prahu, stojící do té doby mimo kategorie, ovšem formálně řazené v I. kategorii. Pouze v případě města Plzně došlo zprvu k přehodnocení jeho důležitosti, proto v nové verzi kategorizace území zůstalo ponecháno v I. kategorii a do “Z“ kategorie bylo přesunuto až později, kdy bylo rovněž stanoveno jako možný cíl případného úderu jadernou ZHN (tzv. cílovým městem, viz kapitola 4.4).

¹⁴⁸ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1955. Karton 684, inv. č. 4131, sign. 24/1. Příloha k čj. 006158-OCHR-55 – Kategorizace měst a objektů v CO na území republiky Československé.

Města zařazená do “Z“ kategorie byla celostátně nejdůležitějšími a zároveň největšími strategickými politicko-administrativními a ekonomickými centry v zemi, ve kterých se nacházelo značné množství objektů a zároveň zde byla koncentrována značná část obyvatelstva. Taktéž se jednalo o důležité dopravní a telekomunikační uzly. Vzhledem k důležitosti těchto měst se předpokládalo, že se v případě válečného konfliktu stanou nejpravděpodobnějšími cíli úderů jadernými ZHN.¹⁴⁹

Předepsaná opatření CO zde měla být uzpůsobena PAO a určený rozsah k provádění ve městech zařazených v “Z“ kategorii měl být proveden v maximálním možném rozsahu a jako prvořadý. Z důvodu přechodu CO ke koncepci PAO začaly být v průběhu 50. let minulého století prováděny změny v dislokacích vojenských útvarů CO. Ty byly původně dislokovány přímo v těchto městech, avšak nyní započalo jejich slučování ve větší celky a redislokace dále od těchto měst do prostorů méně ohrožených jadernou ZHN, a to za účelem zvýšení jejich životnosti, a tedy i schopnosti plnění určených úkolů.¹⁵⁰

Ke zmírnění hrozby případného napadení těchto měst proběhla v zájmu jejich zajištění aktivní obranou prostřednictvím vojenského protiletadlového dělostřelectva (to bylo v roce 1955 přeorganizované na protivzdušnou obranu státu, tj. PVOS) byla provedena jeho redislokace, načež bylo soustředěno v okolí těchto měst.¹⁵¹

Konkrétní města zařazená v “Z“ kategorii jsou zanesena v tabulce 8.

*Tabulka 8 Města “Z“ kategorie v r. 1955*¹⁵²

Nově:	Původně:	Nově:	Původně:
Praha	I. kat.	Ostrava	I. kat.
Brno	I. kat.	Bratislava	I. kat.
Celkem 4 města, z toho: v Česku 3 (75 %) / na Slovensku 1 (25 %)			

¹⁴⁹ VÚA-VHA Praha. Fond Nejvyšší poradní orgány v armádě (1945 – 1956). Karton 20, inv. č. VR/46, čj. 0046. 45. zasedání vojenské rady ministra národní obrany dne 26. a 27.5.1955, bod č. 6 Zpráva o současném stavu a dalším rozvinutí systému civilní obrany.

¹⁵⁰ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 1, inv. č. 4., čj. - 3. schůze VKO ÚV KSČ z 20.6.1957: bod č. 1 Zpráva o stavu opatření v ochraně státu před účinky zbraní hromadného ničení.

¹⁵¹ Tamtéž + VYSTAVĚL, Stanislav. *Přes nás neproletí*. Vyd. 1. Cheb: Svět křídel, 2016. s. 17-26.

¹⁵² VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1955. Karton 684, inv. č. 4131, sign. 24/1. Příloha k čj. 006158-OCHR-55 – Kategorizace měst a objektů v CO na území republiky Československé.

b) I. kategorie

Stále se jednalo o významná centra mimořádného významu. Seznam měst zařazených do I. kategorie byl zúžen z původních 8 na výsledných 6 kategorizovaných měst (snížení o zhruba 25 %). Konkrétní města jsou zanesena do tabulky 9.

Tabulka 9 Města I. kategorie v r. 1955 ¹⁵³

Nově:	Původně:	Nově:	Původně:
Kladno	I. kat.	Pardubice	II. kat.
Plzeň	I. kat.	Zlín	II. kat.
Ústí nad Labem	I. kat.	Karviná	I. kat.
Celkem 6 měst, všechna v české části ČSR.			

c) II. kategorie

Seznam měst zařazených do II. kategorie byl zúžen z původních 31 měst na výsledných 16 kategorizovaných měst (snížení o zhruba 48 %), viz tabulka 10. Jednalo se o největší zmenšení počtu měst zařazených do dané kategorie v rámci celého přehodnocení kategorizace území.

Tabulka 10 Města II. kategorie v r. 1955 ¹⁵⁴

Nově:	Původně:	Nově:	Původně:
Kolín	I. kat.	Jihlava	II. kat.
Mladá Boleslav	II. kat.	Olomouc	II. kat.
České Budějovice	III. kat.	Prostějov	II. kat.
Karlovy Vary	II. kat.	Třinec	Místo I. k.
Most	II. kat.	Trenčín	II. kat.
Chomutov	II. kat.	Žilina	II. kat.
Liberec	II. kat.	Martin	Místo I. k.
Hradec Králové	II. kat.	Košice	II. kat.
Celkem: 16 měst, toho: v Česku 12 (75 %) / na Slovensku 4 (25 %)			

d) III. kategorie

Nejvíce změn ve složení dané kategorie je patrné v případě měst III. kategorie, přestože se celkový počet měst zařazených v této kategorii příliš výrazně nezměnil. Došlo k zúžení seznamu měst zařazených do této kategorie z původních 26 na 24 měst III. kategorie (snížení o zhruba 8 %). Konkrétní města zařazená do III. kategorie jsou zanesena v tabulce 11.

¹⁵³ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1955. Karton 684, inv. č. 4131, sign. 24/1. Příloha k čj. 006158-OCHR-55 – Kategorizace měst a objektů v CO na území republiky Československé.

¹⁵⁴ Tamtéž.

Tabulka 11 Města III. kategorie v r. 1955 ¹⁵⁵

Nově:	Původně:	Nově:	Původně:
Beroun	II. kat.	Česká Třebová	Žel. uzel
Kralupy n. Vltavou	II. kat.	Blansko	II. kat.
Nymburk	III. kat.	Přerov	II. kat.
Příbram	BEZ kat.	Vsetín	II. kat.
Tábor	II. kat.	Místek	BEZ kat.
Strakonice	II. kat.	Nitra	II. kat.
Sokolov	II. kat.	Komárno	II. kat.
Litvínov	BEZ kat.	Bánská Bystrica	III. kat.
Teplice	BEZ kat.	Zvolen	III. kat.
Louny	III. kat.	Povážská Byst.	II. kat.
Děčín	III. kat.	Ružomberok	II. kat.
Náchod	III. kat.	Prešov	III. kat.
Celkem 24 měst, z toho: v Česku 6 (71 %) / na Slovensku 7 (29 %)			

Vládním usnesením č. 228 ze dne 12. března 1958 došlo k dílčí úpravě v rámci kategorizovaných měst, kdy jejich celkový počet vzrostl na 51. V rámci tohoto usnesení bylo:

- město **Plzeň** přeřazeno do “Z“ kategorie;
- město **Přerov** bylo přesunuto ze III. kategorie opět do II. kategorie
- nově bylo zařazeno do III. kategorie původně nekategorizované město **Trnava**, čímž zároveň vzrostl počet měst ve III. kategorii na 25. ¹⁵⁶

4.3.1.2 Objekty

Požadavek celkového snížení počtu kategorizovaných objektů byl po revizi splněn a výsledný počet kategorizovaných objektů byl snížen z původních 1486 objektů o 708 objektů (tj. o zhruba 47,6 %) na výsledných 778 objektů. ¹⁵⁷ Objekty byly řazeny do “Z“, I. a II. kategorie. Od dalšího dělení kategorií na další dvě dílčí podskupiny (tj. A a B viz kapitola 3.1.2) bylo v této kategorizaci upuštěno.

Z celkového počtu 778 kategorizovaných objektů se nacházelo v Českých zemích 604 (tj. zhruba 78 %) a na Slovensku 174 objektů na Slovensku (tj. zhruba 22 %). Konkrétní podoba kategorizace objektů podle příslušných rezortů je zanesena v tabulce 12.

¹⁵⁵ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1955. Karton 684, inv. č. 4131, sign. 24/1. Příloha k čj. 006158-OCHR-55 – Kategorizace měst a objektů v CO na území republiky Československé.

¹⁵⁶ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1959. Kr. 311, Inv. č. 1194, Sign. 49/2. Čj.: 0011148- OS Normativy ženijně technických opatření CO.

¹⁵⁷ VÚA-VHA Praha. Fond Nejvyšší poradní orgány v armádě (1945 – 1956). Karton 20, inv. č. VR/46, čj. 0046. 45. zasedání vojenské rady ministra národní obrany dne 26. a 27.5.1955, bod č. 6 Zpráva o současném stavu a dalším rozvinutí systému civilní obrany.

Tabulka 12 Kategorizace závodů a podniků podle rezortních ministerstev v r. 1955¹⁵⁸

Kategorizované objekty dle rezortů:	Kategorie:						Kategor. objektů celkem
	Kategorie "Z"		Kategorie I.		Kategorie II.		
	Česko	Slovensko	Česko	Slovensko	Česko	Slovensko	
22. ministerstvo strojírenství	1	2	22	27	105	125	154
23. min. paliv a energetiky	-	-	37	41	79	102	143
24. min. hutního prům. a rud. dolů	4	4	6	9	20	31	44
25. ministerstvo dopravy	-	-	20	27	87	121	148
26. Ministerstvo chemického prům.	2	2	9	13	21	25	40
27. ministerstvo stavebnictví	-	-	2	2	10	15	17
28. ministerstvo zdravotnictví	-	-	6	7	33	38	45
29. ministerstvo financí	-	-	2	3	4	5	8
30. ministerstvo lehkého průmyslu	1	1	1	1	4	9	11
31. ministerstvo školsství	-	-	-	-	5	7	7
32. min. ústřední správy vodního hosp.	-	-	6	6	9	12	18
33. ministerstvo zemědělství	-	-	-	-	1	1	1
34. min. místního hospodářství	-	-	-	-	2	2	2
35. objekty ÚV KSČ	-	-	1	1	1	3	4
36. ministerstvo kultury	-	-	1	1	10	12	13
37. min. lesů a dřevařského prům.	-	-	-	4	7	9	13
38. objekty čs. akademie věd	-	-	-	-	2	2	2
39. ministerstvo výkupu	-	-	-	-	1	2	2
40. ministerstvo spojů	-	-	3	4	37	50	54
41. ministerstvo potrav. průmyslu	-	-	1	2	29	38	40
42. obj. před. vlády – hl. správa výzkumu	-	-	12	12	-	-	12
CELKEM:	8	9	129	160	467	609	778

Poznámka: Objekty min. zdravotnictví = objekty národních výborů určené jako zařízení zdravotnických skupin CO.

¹⁵⁸ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1955. Karton 684, inv. č. 4131, sign. 24/1. Příloha k čj. 006158-OCHR-55 – Kategorizace měst a objektů v CO na území republiky Československé.

V průběhu 2. poloviny 50. let minulého století došlo v československém hospodářství k uskutečnění řady organizačních a hospodářských změn v otázkách řízení výroby, její decentralizace a dále ve vytváření nových hospodářských celků, jakou jsou sdružené závody, převedení celé řady závodů a působnosti jednoho rezortu na druhý (v důsledku jejich organizačních změn), přejmenování závodů a podobně.¹⁵⁹ V důsledku těchto hospodářských změn s přihlédnutím k hlediskům, která vyplývají z příprav státu, jako například změna výroby, počet zaměstnanců, mobilizační určení výroby za války, zachování klíčové výroby za války, otázky ukrytí osazenstva na závodech, operační a organizační připravenost systému CO apod., vyvstala nutnost podrobit dosavadní kategorizaci objektů revizi.¹⁶⁰

Za tímto účelem posoudila začátkem roku 1959 zvláštní komise složená ze zástupců MNO – generálního štábu, úřadu předsednictva vlády – odboru obrany, státního úřadu plánovacího – vojensko-hospodářské správy a ministerstva vnitra – štábu CO státu návrh 22 rezortních ministerstev, což vyústilo v další snížení počtu kategorizovaných objektů a přezkoumání jejich zařazení do dosavadních kategorií. Návrh revidované kategorizace území byl do konce téhož roku schválen. Touto úpravou byl celkový počet kategorizovaných objektů snížen z původních 778 objektů o 65 objektů, tj zhruba o dalších 8,4 % objektů na výsledných 713 kategorizovaných objektů.¹⁶¹ V rámci objektů zařazených v “Z” a I. kategorii došlo ke zvýšení jejich celkového počtu, a naopak celkový počet kategorizovaných objektů v II. kategorii byl snížen:

- **“Z” kategorie** – zvýšení o 6 objektů (tj. zhruba o 66,6 %), původně 9 / poté 15;
- **I. kategorie** – zvýšení o 33 objektů (tj. zhruba o 20,6 %), původně 160 / poté 193;
- **II. kategorie** – snížení o 104 objektů (tj. zhruba o 17 %), původně 609 / poté 505.¹⁶²

Z hlediska umístění se z celkového počtu 713 kategorizovaných objektů 177 z těchto objektů (tj. asi 24,8 %) nacházelo na Slovensku. 513 kategorizovaných objektů v Česku. Spolu s tímto schválením úpravy kategorizovaných objektů bylo dále z důvodu hospodárnosti, a s ohledem na další rozvoj průmyslu i celého hospodářství rozhodnuto provádět počínaje rokem 1960 revizi kategorizovaných objektů CO, a to vždy po uplynutí dvou let. Konkrétní podoba kategorizace objektů po úpravě je zanesena v tabulce 13.

¹⁵⁹ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1959. Karton 306, inv. č. 1179, sign. 28/7. K Čj. CO-002656/1958: Zpráva k návrhu vládního usnesení o kategorizaci objektů v ČSR.

¹⁶⁰ Tamtéž.

¹⁶¹ Tamtéž.

¹⁶² Tamtéž.

Tabulka 13 Úprava kategorizace objektů podle rezortních ministerstev v r. 1959¹⁶³

Kategorizované objekty dle rezortů:	Kategorie:						Kategor. objektů celkem
	Kategorie "Z"		Kategorie I.		Kategorie II.		
	Česko	Slovensko	Česko	Slovensko	Česko	Slovensko	
Min. těžkého strojírenství	3	-	15	1	29	12	60
Ministerstvo paliv	-	-	23	1	30	2	56
Min. hutního prům. a rud. dolů	4	1	7	3	20	6	41
Ministerstvo dopravy	-	1	24	9	72	32	138
Ministerstvo chemického prům.	2	-	9	8	25	6	50
Ministerstvo stavebnictví	-	-	2	-	7	2	11
Ministerstvo zdravotnictví	-	-	6	3	1	-	10
Ministerstvo financí	-	-	2	-	1	1	4
Min. spotřebního průmyslu	1	-	2	-	13	8	24
Ministerstvo školství a kultury	-	-	-	-	12	4	16
Min. energetiky a vodního hosp.	-	-	28	4	23	22	77
Min. zemědělství a lesního hosp.	-	-	-	-	-	1	1
Čs. výbor pro rozhlas a televizi	-	-	1	-	3	1	5
Objekty ÚV KSČ	-	-	1	-	1	2	4
Ministerstvo všeob. strojírenství	1	2	21	4	68	9	105
Úst. správa výzk. a těžby rad.-akt. sur.	-	-	1	-	-	-	1
Objekty čs. akademie věd	-	-	1	-	4	1	6
Objekty ÚNV hl. města Prahy	-	-	-	-	1	-	1
Ministerstvo spojů	-	-	1	2	27	13	43
Min. potravin. prům. a výkupu	-	-	1	2	17	5	25
Min. zdrav. obj. NV jako zař. ZDRS CO	-	-	10	1	16	8	35
CELKEM:	11	4	155	38	370	135	713

Poznámka: Objekty min. zdravotnictví = objekty národních výborů určené jako zařízení zdravotnických skupin CO.

¹⁶³ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1959. Karton 306, inv. č. 1179, sign. 28/7. K Čj. CO-002656/1958: Zpráva k návrhu vládního usnesení o kategorizaci objektů v ČSR.

4.4 Cílová města a objekty

V rámci příprav a rozvíjení PAO probíhaly ve druhé polovině 50. let minulého století práce v zájmu efektivního budování systému a opatření CO, a to za účelem vytipování nejpravděpodobnějších možných cílů jaderných ZHN v případě válečného konfliktu. Původní verze druhé kategorizace území z května 1955 byla sice uzpůsobena požadavkům koncepce PAO a jako tyto nejpravděpodobnější cíle v ní byla považována nejvýznamnější centra a průmyslové objekty zařazené v “Z“ kategorii, nicméně tento předpoklad se mj. v souvislosti s dalším rozvojem a rozšiřováním jaderných ZHN projevil jako nedostačující. Potencionální ohrožení jadernou ZHN totiž přesahovalo města nebo objekty zahrnuté v “Z“ kategorii a týkalo se i některých ostatních měst.

Za účelem optimalizace prováděných opatření proti jaderným ZHN bylo Vládní komisí na ochranu proti zbraním hromadného ničení ve spolupráci s armádou stanoveno 32 cílů předpokládaných jako nejpravděpodobnějších cílů možného úderu jadernými ZHN, z toho 11 tzv. cílových měst a 21 tzv. cílových objektů.¹⁶⁴ Z hlediska umístění se z celkového počtu 11 vytipovaných cílových měst, coby nejpravděpodobnějších cílů jaderného úderu ZHN, nacházelo z těchto měst pouze jediné na Slovensku (Bratislava), z 21 vytipovaných cílových objektů se jich 7 nacházelo na Slovensku (tj. asi 33,3%). Je nutné podotknout, že označení města za cílové neznamenovalo (a ani to takto nebylo zvažováno), že by v případě válečného konfliktu bylo s absolutní jistotou napadeno jadernou ZHN, nýbrž že k tomu mělo svým významem nejlepší předpoklady, a tedy i zvýšenou pravděpodobnost, čemuž bylo potřeba přizpůsobit ochranná opatření.

Cílová města a cílové objekty byly schváleny rozhodnutím vlády číslo 1064/59.¹⁶⁵ V konečné podobě se jednalo o tyto prostory:

- **11 cílových měst:**

- **5 v “Z“ kategorii:** Praha, Brno, Bratislava, prostor Ostrava;¹⁶⁶
- **4 v I. kategorii:** Ústí n. Labem, Kladno, Pardubice, Zlín (Gottwaldov);

¹⁶⁴ Tamtéž.

¹⁶⁵ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 5, inv. č. 22, čj. 0030050/3. 21. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 5.7.1962: bod č. 5 Návrh na zařazování měst a objektů na území ČSSR do příslušných kategorií, příloha III. zpráva o zařazení měst a objektů na území ČSSR do kategorií.

¹⁶⁶ Ohraničený zhruba městy Bohumín, Dolní Benešov, Bílovec, (Frýdek-)Místek, Karviná/, Plzeň. Tamtéž.

- **2 ve II. kategorii:** České Budějovice, Olomouc;
- **21 cílových objektů (po úpravě kategorizace objektů z r. 1959):**
 - **5 v “Z“ kategorii:** Stalinovy závody Záluží u Mostu, Železářny VŘSR Třinec, ZKJV Dubnica nad Váhom, Adamovské strojířny – závod Dubnica nad Váhom, železniční uzel Čierna nad Tisou;
 - **16 v I. kategorii:** Československé závody nařtových motorů Praha – závod Plotiště, ZVÚ Hradec Králové, železniční uzel Česká Třebová, Meopta Přerov, Přerovské strojířny Přerov, povrchový důl Obránců míru na Mostecku (tehdy největší povrchový hnědouhelný důl) a důl Centrum, Jáchymovské doly Příbram, Středočeské strojířny (Aero) – závod Vodochody, Ústav jaderné fyziky Řež u Prahy, Adamovské strojířny – závod Adamov, Strojírny První pětiletky Kunovice, Slovnař Bratislava, Povážské strojířny – závod Klementa Gottwalda Povážská Bystrica, Závod SNP Žiar nad Hronom, ZJVS Martin.¹⁶⁷

Ke zvýšení organizačně-operační přípravy v těchto místech bylo v rámci cílových analýz nařřzeno provést:

- *vytyčit pravděpodobné cíle úderu jadernou ZHN,*
- *rozdělení měst / objektů na vhodná pásma nebo vytvoření systému, který by zabezpečoval rychlé provedení likvidace následků vzdušného napadení,*
- *rozptýlení a vhodné umístění služeb CO, jakož i jiných veřejných prostředků a zařízení s cílem omezit co nejvíce jejich ztráty způsobené jaderným úderem ZHN, a docílit jejich co nejúčinnějšího a nejrychlejšího nasazení k likvidaci škod po vzdušném napadení,*
- *sestavení plánu pomoci zasaženému městu nebo objektu v rámci kraje nebo krajů ihned po zjištění rozsahu škod způsobených vzdušným útokem.*¹⁶⁸

V roce 1960 generální štáb ČSLA předpokládal, že případné válečné střetnutí se státy NATO by nepochybně proběhlo za podmínek masového použití jaderných ZHN, kdy bylo odhadováno, že proti území ČSSR by mohlo být do konce pátého dne od započetí války

¹⁶⁷ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 3, inv. č. 13, čj. 0030035/3. 12. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 18.7.1960: bod č. 8 Zpráva o průběhu prací na mobilizačních plánech národního hospodářství, které počítají s možností zničení nejdůležitějších hosp. a po. center (tzv. II. varianta rozpočtových plánů).

¹⁶⁸ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1955. Karton 486 - 487, inv. č. 4139, sign. 47/5. Operativní údaje pro další budování civilní obrany v roce 1956.

provedeno zhruba 260 až 325 úderů jadernými ZHN ze strany protivníka, a to ve všech očekávaných variantách vypuknutí tohoto případného válečného střetu (tj. při překvapivém i očekávaném zahájení války).¹⁶⁹

Útok jadernými ZHN by podle těchto předpokladů probíhal v hromadných úderech, z nichž nejmohutnější a rozhodující by byl právě ten první, který by trval přibližně první tři dny od započetí války a byl by veden především na vojenské cíle. Při prvním hromadném úderu ZHN bylo počítáno s napadením 40 až 45 objektů za použití 63 až 75 jaderných pum a náloží o předpokládané ráži v rozmezí od 10 kilotun do 5 megatun tritolového ekvivalentu, z čehož se odhadovalo že zhruba 21 úderů by bylo vedeno na letiště, 30 až 40 na vojska v posádkách, 8 na sklady pohonných hmot a munice a 4 až 6 (nejmohutnějších ráží) na nejdůležitější politicko-správní centra.¹⁷⁰

Podle daného předpokladu by jaderné údery ZHN pokračovaly v následujících dnech. Do pátého dne od započetí války to znamenalo provedení dalších 200 až 250 jaderných úderů ZHN na cíle v ČSSR pomocí jaderných pum a náloží o předpokládané ráži v rozmezí od 2 kt do 5 Mt tritolového ekvivalentu, z čehož by nejméně 35 úderů směřovaly na mobilizující svazky, 40 úderů by bylo vedeno na letiště, 21 na důležité vojenské objekty, 12 na telekomunikační střediska a 5 až 7 úderů (nejmohutnějších ráží) by bylo vedeno na politicko-hospodářská centra či objekty.¹⁷¹

Celkově se v průběhu prvních a rozhodujících dní případného válečného konfliktu počítalo s napadením zhruba 9 až 13 nejdůležitějších politicko-správních nebo hospodářských center či objektů, které byly vytipovány a určeny jako cílová města či objekty.¹⁷² Při tomto odhadovaném množství předpokládaných jaderných úderů ZHN, které by v případě válečného konfliktu byly vedeny proti území ČSSR, bylo nutné vytvořit novou kategorizaci území a kompletně prověřit i celkovou koncepci CO a dále plně přizpůsobovat podmínkám tohoto možného masového použití jaderných ZHN.

Definitivní podoba cílových měst a podniků byla schválena v roce 1959. Cílová města byla následně upřednostněna v soustředování investičních prostředků a současně s tím bylo určeno pořadí důležitosti provádění těchto staveb v tomto pořadí:

¹⁶⁹ LUŇÁK, Petr. *Plánování nemyslitelného: československé válečné plány 1950 – 1990*. Vyd. 2. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Dokořan, 2008. s. 175.

¹⁷⁰ Tamtéž.

¹⁷¹ Tamtéž.

¹⁷² Tamtéž.

1. velitelská stanoviště, pozorovatelny, chráněná pracoviště (operativní stavby);
2. úkryty pro obyvatelstvo a osazenstvo závodů;
3. stavby zdravotnické služby CO;
4. ostatní stavby CO.¹⁷³

4.5 Evakuace a ukrytí

4.5.1 Evakuace

Dne 15. ledna 1958 bylo přijato *Usnesení vlády Republiky československé č. 49 o civilní obraně Republiky československé* a současně s tím byla vydána *Směrnice o civilní obraně* jako příloha tohoto opatření, což v podstatě znamenalo novelizaci původního vládního usnesení z července 1951, které vyjadřovalo souhrn všech změn, ke kterým došlo v organizaci státní správy a ve vývoji vojenství od jejich vydání. Oba dokumenty byly přísně tajné. V základních principech organizace CO v ČSR sice žádné výraznější změny nečinily, nicméně byla jimi definována řada nových úkolů a opatření, které byly důležité pro probíhající přechod CO k opatřením PAO, přičemž z hlediska způsobu ochrany obyvatelstva to bylo především provádění vnitřní evakuace.¹⁷⁴

Důležitost evakuačního opatření narostlo v podmínkách PAO tímto na významu. Vládním usnesením číslo 50 z 15. ledna 1958 o přípravách provedení vnitřní evakuace bylo rozhodnuto provést v případě hrozby vypuknutí válečného konfliktu vnitřní evakuaci asi 30 až 40 % obyvatelstva ze všech cílových měst a vládním usnesením číslo 406/1959 taktéž provést evakuaci dětí předškolního věku a žactva do 15 let z okolí cílových závodů, ohrožených úderem jaderné ZHN, což by podle odhadu trvalo celkem asi dva dny v závislosti na vhodném odhadu mezinárodně politické situace a včasném varování obyvatelstva.¹⁷⁵ Zbytek obyvatelstva, které by zůstalo v těchto městech by bylo ukryto ve stávajících odolných úkrytech a dále v úkrytech budovaných polním způsobem v době napětí, což by dle odhadů trvalo tři dny.¹⁷⁶

¹⁷³ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1965. Karton 167, inv. č. 510, sign. 19/1. Příloha k čj. 02184/65 Místo, úkoly a vývoj civilní obrany v rámci celkových branných opatření na teritoriu.

¹⁷⁴ ŠILHÁNEK, Bohumil a Josef DVORÁK. *Stručná historie ochrany obyvatelstva v našich podmínkách*. Vyd. 1. Praha: MV – generální ředitelství HZS ČR, 2003. s. 53.

¹⁷⁵ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 3, inv. č. 14, čj. 0030035/4. 13. schůze VKO ÚV KSČ z 15.12.1960: bod č. 11 Informace o rozhodnutí vlády SSSR z prosince 1959 o nových opatřeních k ochraně obyvatelstva v rámci MPVO.

¹⁷⁶ Tamtéž.

Plány evakuace byly na počátku 60. let minulého století přepracovány, neboť se odhadovalo, že napadení cílových měst v případě neprovedení evakuace by znamenalo ztráty asi 1 180 000 osob na civilním obyvatelstvu. Bylo tedy rozhodnuto o provedení absolutní evakuace cílových měst, tj. asi 2,5 milionu obyvatel, což by znamenalo zastavení veškerého života a výroby v těchto městech. Byli by zde ponecháni jen pracovníci zaručující chod životně důležitých a nezbytných zařízení.¹⁷⁷

4.5.2 Ukrytí podle normativů z roku 1955

V rámci ochrany obyvatelstva bylo jako hlavní opatření v podmínkách PAO považováno jeho ukrytí v odolných úkrytech. K upřesnění počtu těchto úkrytů byly zpracovány normativy pro ženižně technické stavby, které stanovovaly plán na výstavbu úkrytů pro požadované procentuální množství obyvatelstva ve městech v jednotlivých a rovněž pro osazenstva kategorizovaných objektů, včetně tříd odolnosti těchto úkrytů. Normativy rovněž určovaly rozsah výstavby operačních staveb pro ukrytí řídicích orgánů CO. Jejich konkrétní podobu se nepodařilo dohledat, nicméně dle zmínky ze zprávy plukovníka Jalovce o stavu systému CO přednesené na 45. rozšířené radě ministra národní obrany ve dnech 26. až 27. května 1955 se mělo jednat o ukrytí v odolných úkrytech 60-70 % celkového obyvatelstva v kategorizovaných městech a dalších 20-30 % v úkrytech polních, které by byly budovány až v případě napětí v době akutně hrozícího nebezpečí vypuknutí válečného konfliktu.¹⁷⁸

Rovněž bylo uloženo začleňování úkrytů do investiční bytové výstavby. Tyto skutečnosti podkreslují tehdejší pohled na ochranu obyvatelstva, kdy bylo ukrytí považováno za nejdůležitější opatření v jeho ochraně. Patrně se jednalo o důsledek tehdy ještě neúplných znalostí ohledně účinků jaderných zbraní, které byly doplněny až při konzultacích v Sovětském svazu. Koncem roku 1956 bylo vybudováno celkové množství úkrytů pro 11 % obyvatel v kategorizovaných městech a pro 4 % osazenstev hlavní směny na kategorizovaných objektech.¹⁷⁹

¹⁷⁷ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 4, inv. č. 18, čj. 0030042/4. 17. schůze VKO ÚV KSČ z 14.9.1961: bod č. 5 Zpráva o připravenosti CO k činnosti v době mimořádných opatření.

¹⁷⁸ VÚA-VHA Praha. Fond Nejvyšší poradní orgány v armádě (1945 – 1956). Karton 20, inv. č. VR/46, čj. 0046. 45. zasedání vojenské rady ministra národní obrany dne 26. a 27.5.1955, bod č. 6: Zpráva o současném stavu a dalším rozvinutí systému civilní obrany.

¹⁷⁹ VÚA-VHA Praha. MNO ročník 1957. Karton 332, inv. č. 1288, čj. 0010011/ochr. Zpráva o stavu připravenosti systému CO a způsobu účasti GŠ na přípravě systému CO z 27. prosince 1956

V rámci PAO došlo k přepracování požadavků na ženíjně technická opatření (zvláštní stavby CO). Ukázalo se, že všechny stávající odolné stavby (tj. stavby stavěné v určené třídě odolnosti) z hlediska odolnosti vůči konvenčním prostředkům (trhavým, tříštivým nebo zápalným a podobným pumám) z předchozího období do jisté míry sice vyhovují požadavkům PAO, nicméně bylo potřeba je dále k účelům PAO ještě upravit.¹⁸⁰ V roce 1955 došlo ovšem ke změně tříd odolnosti, které byly tímto nově rozšířeny z původních dvou tříd na čtyři třídy „atomické“ odolnosti, přičemž původní 1. třída se nově stala 2. třídou a původní 2. třída se nově stala nejnižší 4. třídou odolnosti, pro jejichž budování byly vydány nové směrnice.¹⁸¹

Úkryty nejvyšší 1. a 2. měly být těžké, nákladné a velmi odolné stavby, které byly určeny především řídicím orgánům CO, zejména v místech největšího rizika případného jaderného úderu. Úkryty určené pro ukrytí obyvatelstva a osazenstva závodů se budovaly ve 3. a 4. třídě a daná třída určovala jejich odolnost podle nových směrnic *CO-stav 122 a 123* vydaných v roce 1955 takto:

- **3. třída:** poskytovala ochranu proti dopadu a váze sutin, střepinám leteckých pum a střeliva, bojovým chemickým látkám, požárům, zaplavení, biologickým a radioaktivním aerosolům a proti ožehům, pronikavé radiaci a tlakové vlně vzniklé při výbuchu jaderné zbraně; účinek tlakové vlny se redukoval na určitou hodnotu rovnoměrného tlaku násobeného dynamickým koeficientem; hodnota rovnoměrného tlaku u těchto úkrytů byla: 4 kg/cm² u samostatně stojících, 2,5 kg/cm² v budovaných novostavbách, 0,6 až 2,5 kg/cm² v již postavených budovách.¹⁸²
- **4. třída:** byly masovým prostředkem ochrany obyvatelstva a osazenstva závodů, poskytovaly ochranu proti dopadu a váze sutin, střepinám leteckých pum a střeliva, přímému zásahu zápalné pumy o váze do 10kg, bojovým chemickým látkám, zaplavení, základní ochranu proti tlakové vlně jaderného výbuchu, dále proti požárům, biologickým a radioaktivním aerosolům.¹⁸³

¹⁸⁰ Vycházelo se z předpokladu použití štěpných jaderných zbraní menších ráží, jaké byly použity při bombardování japonských měst v roce 1945.

¹⁸¹ VÚA-VHA Praha. Fond Nejvyšší poradní orgány v armádě (1945 – 1956). Karton 20, inv. č. VR/46, čj. 0046. 45. zasedání vojenské rady ministra národní obrany dne 26. a 27.5.1955, bod č. 6 Zpráva o současném stavu a dalším rozvinutí systému civilní obrany.

¹⁸² Ministerstvo vnitra ČSR. *CO-stav-122 Prozatímní směrnice vládního výboru pro výstavbu: pro projektování a výstavbu úkrytů 3. třídy odolnosti*. 1955 (Směrnice – zrušeno). s.7.

¹⁸³ Ministerstvo vnitra ČSR. *CO-stav-123 Prozatímní směrnice vládního výboru pro výstavbu: pro projektování a výstavbu úkrytů 4. třídy odolnosti*. 1955 (Směrnice - zrušeno). s.5.

V roce 1956 se začaly silně projevovat některé negativní jevy, které spočívaly především v zaostávání technického materiálu CO. Například dozimetrických přístrojů bylo v roce 1956 v celém systému celkem jen asi 20 a FVZ pro úkryty, která byla vyvinuta v letech 1952 až 1954, a jejichž výroba se zahájila až v letech 1955 až 1956 (přičemž bylo vyrobeno jen 430 kusů), se nakonec ukázala jako neúčinná proti účinkům jaderných ZHN. Z důvodu problémů ohledně „nesouladu s investiční výstavbou“ se s výrobou upraveného typu FVZ začalo až v roce 1957.¹⁸⁴ Celkově představovala léta 1956 až 1960 odliv investic původně určených na výstavbu v CO, neboť politické byro ÚV KSČ rozhodlo o elektrifikaci československého národního hospodářství, což znamenalo odliv investic původně určených na tato léta o zhruba 306 milionů Kčs.¹⁸⁵

4.5.3 Ukrytí podle normativů z roku 1959

Za účelem konzultace otázek souvisejících s dalším budováním neúčelnějších ženíjně technických opatření CO na ochranu proti jaderným ZHN byla na základě usnesení politického byra ÚV KSČ z 3. září 1957 vyslána do SSSR konzultační skupina osmi odborníků hlavní správy CO.¹⁸⁶ Výsledkem konzultace bylo pečlivé seznámení účastníků s účinky jaderných ZHN a odpovídajícími technickými normami pro adekvátní provádění ženíjně technických opatření na ochranu před těmito účinky.¹⁸⁷

Následně byly v létě roku 1959 na základě usnesení Státního výboru pro výstavbu č. 103 ze dne 28. dubna 1959 vydány ministerstvem vnitra nové směrnice pro projektování výstavbu úkrytů, podle kterých byly rozšířeny stávající třídy na celkem pět, přičemž pro ochranu obyvatelstva měly sloužit úkryty 3., 4. a 5. třídy, kdežto nejodolnější 1. a 2. třída pro řídicí orgány CO. Nové třídy odolnosti byly vypracovány na základě výpočtů kolektivu pracovníků výzkumného ústavu CO za vedení inženýra podplukovníka Zdeňka Duroně a konzultanta „Dr. J. Blažka“ z Výzkumného ústavu stavební výroby.¹⁸⁸

Normy odolnosti pro jednotlivé třídy byly stanoveny takto:

¹⁸⁴ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1965. Karton 167, inv. č. 510, sign. 19/1. Příloha k čj. 02184/65 Místo, úkoly a vývoj civilní obrany v rámci celkových branných opatření na teritoriu.

¹⁸⁵ Tamtéž.

¹⁸⁶ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1962. Karton 216, inv. č. 694, sign. 49/79. Čj. 012995 Zpráva o konzultaci v SSSR uskutečněné ve dnech 22.11.1957 až 22.12.1957 pracovníky CO a vyhodnocení poznatků.

¹⁸⁷ Tamtéž.

¹⁸⁸ Ministerstvo vnitra ČSR – štáb CO státu. *ŠCOS-Tech-2-16 Směrnice pro výpočty konstrukcí zvláštních staveb CO s ohledem na účinky nukleárních zbraní*. 1959 (Směrnice - zrušeno). s. 4.

- **1. třída**, poskytovala ochranu proti účinkům výbuchu jaderné zbraně a tlakové vlně v hodnotě nad 10 kg/cm² na zemský povrch a proti přímému zásahu letecké trhavé pumy váhy nad 250 kg;
- **2. třída**, poskytovala ochranu proti účinkům výbuchu jaderné zbraně a tlakové vlně v hodnotě od 5 do 10 kg/cm² tlaku na zemský povrch a proti přímému zásahu letecké trhavé pumy váhy od 50 do 250 kg;
- **3. třída**, poskytovala ochranu proti účinkům výbuchu jaderné zbraně a tlakové vlně ve větších vzdálenostech od stavby v hodnotě od 3,5 do 5 kg/cm² tlaku na zemský povrch u staveb volně stojících a v hodnotách od 2 do 3 kg/cm² na strop u staveb vestavěných v novostavbách;
- **4. třída**, poskytovala ochranu proti účinkům výbuchu jaderné zbraně a tlakové vlně ve větších vzdálenostech od stavby v hodnotě od 1 kg/cm² na zemský povrch u staveb volně stojících a v hodnotě 0,6 kg/cm² na strop u staveb vestavěných v novostavbách;
- **5. třída**, poskytovala základní ochranu proti účinkům výbuchu jaderné zbraně a tlakové vlně ve velkých vzdálenostech od stavby.¹⁸⁹

Usnesením politického byra ÚV KSČ ze dne 8. září 1959 bylo ministerstvu vnitra uloženo vypracovat nové normativy pro ženižně technická opatření CO a k jejich vydání došlo o měsíc později.¹⁹⁰ Podle těchto normativ byl nově stanoven rozsah a způsob ukrytí obyvatelstva v kategorizovaných městech, který je v konkrétní podobě zanesen v tabulce 14.

Tabulka 14 Normy ukrytí obyvatelstva v kategorizovaných městech z r. 1959¹⁹¹

Město kategorie:	% ukrytí ze souč. stavu obyvatel	Z toho % v úkrytech třídy odolnosti		
		3	4	5
“Z“	50	25	15	10
I.	40	10	20	10
II.	30	5	10	15
III.	25	-	5	20

Poznámka: Ve školách, školkách a jeslích situovaných ve městech zvláštní kategorie bylo tímto uloženo budovat úkryty pro 50 % žactva „nejsilnější mírové směny“.

Velmi obdobně bylo těmito normativami stanoveno ukrytí hlavních a nejsilnějších válečných směn v kategorizovaných objektech, viz tabulka 15.

¹⁸⁹ Ministerstvo vnitra ČSR – štáb CO státu. *ŠCOS-Tech-2-16 Směrnice pro výpočty konstrukcí zvláštních staveb CO s ohledem na účinky nukleárních zbraní*. 1959 (Směrnice - zrušeno). s. 6-7.

¹⁹⁰ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1959. Karton 267, inv. č. 964, sign. 22/7/6. Úvodní informace ministra vnitra o vydání ženižně-technických normativ CO.

¹⁹¹ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1959. Karton 267, inv. č. 964, sign. 22/7/6. Čj.: 0011148- OS Normativy ženižně-technických opatření CO.

Tabulka 15 Normy ukrytí osazenstva v objektech z r. 1959 ¹⁹²

Obj. kat.	Umístěný ve městě kategorie / % ukrytí nejsilnější válečné směny												v nekat. městě / mimo město		
	"Z"			I.			II.			III.			3	4	5
	3	4	5	3	4	5	3	4	5	3	4	5			
"Z"	80	-	-	80	-	-	80	-	-	80	-	-	80	-	-
I.	70			70			70			-	70	-	-	-	70
II.	60			60			-	60			-	60			
N	50			40			-	30			-	25			

Splnění požadavku těchto normativ bylo naplánováno nejpozději do roku 1965 v tomto rozsahu:

- 60 % pro (cílová) města „Z“ a I. kategorie a pro ostatní cílová města II. kategorie Olomouc a České Budějovice;
- 70 % pro objekty " Z " kategorie, cílové objekty a dalších objektech situovaných v cílových městech a které by v době mimořádných opatření zůstaly v provozu;
- 40 % pro ostatní města III. kategorie a objekty I. kategorie, které nebyly umístěny v cílových městech.¹⁹³

Z hlediska operačních staveb pro řídicí orgány CO byl posílen stupeň jejich zajištění proti účinkům jaderných ZHN. Bylo určeno provedení PAO úprav již vybudovaných velitelských stanovišť v krajských městech a vybudování **hlavních velitelských stanovišť** (HVS) a **záložních velitelských stanovišť** (ZVS) krajů a jedenácti cílových měst podle těchto zásad:

- HVS bylo určeno vybudovat mimo dosah bořivých účinků předpokládaných ráží jaderných ZHN.
- ZVS by bylo využíváno řídicími orgány pouze v případě vyhlášení signálu „nenadálého vzdušného napadení“ (tzn. překvapivého útoku). Jako ZVS bylo určeno využít již vybudovaná velitelská stanoviště (podle starých norem) nebo jiné zvláštní stavby, které se nacházely v blízkosti mírových pracovišť štábů, které bylo tímto

¹⁹² VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1959. Karton 267, inv. č. 964, sign. 22/7/6. Čj.: 0011148- OS Normativy ženijně-technických opatření CO.

¹⁹³ Tamtéž

potřeba upravit v rámci PAO.¹⁹⁴ Tam kde toto nebylo možné bylo uloženo vybudovat nové ZVS v nejvyšší stanovené třídě odolnosti podle určené kategorie města.¹⁹⁵

V ostatních kategorizovaných městech bylo určeno budovat pouze jedno velitelské stanoviště. V rámci ostatních zvláštních operačních staveb bylo dále uloženo budovat:

- velitelská stanoviště CO objektů;
- velitelská stanoviště služeb CO;
- chráněná pracoviště;
- pozorovatelný (bylo určeno budovat pouze pozemní pozorovatelný v počtu a situování podle vyhodnoceného systému pozorování a průzkumu kategorizovaných prostorů a v 5. nejvýše však 4. třídě odolnosti);
- zvláštní zdravotnická zařízení CO (stanice odborné pomoci – SOP; stanice lékařské pomoci – SLP; stanice první pomoci – SPP; stále umývárny – SÚ; zdravotnické laboratoře – ZL; pomocné, evakuační a sektorové nemocnice – pro potřeby cílových měst; odsunová střediska a úkryty v mírových zdravotnických zařízeních).¹⁹⁶

V Sovětském svazu došlo v roce 1960 na základě usnesení vlády z prosince 1959 ke snížení výdajů na obranná opatření i na CO, což je vzápětí po sovětském vzoru provedeno i v ČSR.¹⁹⁷ Toto se týkalo zejména výstavby úkrytů, kdy na základě rozhodnutí politického byra ÚV KSČ ze dne 10. února 1960 došlo ke kompletnímu zastavení výstavby domovních úkrytů v rámci bytové výstavby v obytných čtvrtích.¹⁹⁸ V souvislosti s tím začíná koncepce ochrany obyvatelstva ukrytím ustupovat do pozadí na úkor evakuace, která tímto nabývá na stále větším významu.

Do září 1961 bylo vybudováno celkem stálých úkrytů ve 3., 4. a 5. třídě odolnosti:

- *v prostorech, které měly být evakuovány (cílová města “Z“ a I. kategorie), 2700 úkrytů pro 380 000 obyvatel, tj. asi 13 % obyvatel těchto prostorů;*

¹⁹⁴ V drtivé většině byly tyto stavby již vybudované v předchozím období jako stavby v bývalé 1. třídě odolnosti (cca. 1952-1955), tj. štolové, vrstvené a monolitické stavby, které bylo tímto doporučeno posoudit z hlediska jejich využitelnosti proti účinkům jaderné ZHN dané ráže. U staveb bývalé 2. třídy odolnosti bylo doporučeno zvážit zdali je vůbec možné technicky proveditelné jejich úprava v rámci PAO a případně je využít k jiným účelům a ZVS vybudovat nové. VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1959. Karton 267, inv. č. 964, sign. 22/7/6. Čj.: 0011148- OS Normativy ženijně-technických opatření CO.

¹⁹⁵ Tamtéž.

¹⁹⁶ Tamtéž.

¹⁹⁷ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1965. Karton 167, inv. č. 510, sign. 19/1. Příloha k čj. 02184/65 Místo, úkoly a vývoj civilní obrany v rámci celkových branných opatření na teritoriu.

¹⁹⁸ Tamtéž.

- v ostatních kategorizovaných městech (tj. města II. a III. kategorie) 2100 úkrytů pro 285 000 obyvatel, tj. asi 23 % obyvatel těchto měst;
- v kategorizovaných závodech 780 úkrytů pro 150 000 zaměstnanců, tj. 31,4 % zaměstnanců hlavní válečné směny těchto závodů;
- v nekategorizovaných městech 1500 úkrytů pro 160 osob, tedy celkem 7080 úkrytů pro 948 000 obyvatel.¹⁹⁹

Z tohoto stavu vyplývá, že plán pro plnění normativů z konce roku 1959 se vlivem odlivu investic nedařilo plnit, nicméně nastupující koncepce CO jejich výstavbu tak či onak následně kompletně přehodnotila.

4.6 Příprava obyvatelstva a zajištění ochrannými prostředky

Rozhodnutím politického byra ÚV KSČ z 12.12.1955 byl zřízen Výzkumný ústav CO, který zaměřil těžiště své činnosti na výzkum prostředků individuální protichemické ochrany (IPCHO) pro obyvatelstvo a příslušníky útvarů CO. Dále také na řešení technických otázek CO, např. ukrytí, vyprošťování, maskování nebo některých prostředků protipožární ochrany.²⁰⁰

Hrozba napadení jadernými zbraněmi měla za následek potřebu postavit systém CO na širší základně a zapojit co největší množství obyvatelstva do přípravy CO, jelikož účast byla doposud založená na dobrovolnosti. Obrana státu byla v těchto podmínkách chápána jako „náročný společenský jev, v němž se promítá působení politických, vojenských a ekonomických faktorů, a zasahující do všech oblastí společenských vztahů, která si ve všech zemích socialistického společenství vynucovala jak přípravu armád, tak širokých mas“.²⁰¹ V roce 1955 započala tzv. masová příprava obyvatelstva k CO, která trvala až do roku 1957 a jejím smyslem bylo zajistit, aby obyvatelstvo v obytných čtvrtích a osazenstvo v závodech, úřadech, v zemědělských objektech a dalších zařízeních mělo nejnütnější znalosti týkající se individuální protichemické ochrany, poskytování první pomoci, likvidace případných požárů a podobně.²⁰²

¹⁹⁹ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1965. Karton 167, inv. č. 510, sign. 19/1. Příloha k čj. 02184/65 Místo, úkoly a vývoj civilní obrany v rámci celkových branných opatření na teritoriu.

²⁰⁰ Tamtéž

²⁰¹ REITMAYER, Ladislav. *Stručný nástin dějin branné výchovy*. Vyd. 1. Praha: SPN, 1987. s. 54.

²⁰² ŠILHÁNEK, Bohumil a Josef DVORÁK. *Stručná historie ochrany obyvatelstva v našich podmínkách*. Vyd. 1. Praha: MV – generální ředitelství HZS ČR, 2003. s. 76.

V roce 1959 započaly programy všennárodních příprav k CO, které byly nařízeny vládním usnesením o civilní obraně č. 49 z 15 ledna 1958.²⁰³ Proběhly ve dvou etapách, přičemž při I. etapě v letech 1959 až 1961 bylo proškoleny asi 5 650 000 obyvatel.²⁰⁴ Školení všennárodních příprav mělo za cíl především zvýšení zájmu občanů o otázky související s obranou vlastí a dále spočívalo především v získání základních znalostí o situacích a signálech v CO, o evakuačních opatřeních, seznámení s některými úkoly v podmínkách (jaderné) války, účinky jaderných zbraní, s otázkami odstraňování vzdušného napadení, chování v prostorech radioaktivního, chemického a biologického zamoření, se základními otázkami výstavby úkrytů jednoduchého a polního typu, při hašení požárů a při zdravotnické svépomoci a celkově první pomoci.²⁰⁵ V rámci výuky žactva došlo v roce 1957 ke zrušení tzv. předvojenské výchovy a ta byla posléze nahrazena obdobným krátkým kurzem přípravy k civilní obraně.²⁰⁶

Zatímco školení masových příprav zajišťoval SVAZARM za pomoci národních výborů, vedení CO a organizací Národní fronty, především Revolučního odborového hnutí a Československého svazu mládeže, v rámci školení všennárodních příprav v roce 1959 se jednalo o (první) koordinovanou spolupráci všech celospolečenských organizací participujících do té doby na přípravě veřejných útvarů CO, tj. SVAZARMu, ČSČK a ČSPO.²⁰⁷

4.7 Změny na přelomu 50. a 60. let minulého století

Největší změnou tohoto období, která se zvláště citelně dotkla organizace systému CO bylo zejména přijetí nové státní správy v souvislosti s přijetím nové socialistické ústavy ze dne 11. července 1960. Tato změna znamenala kompletní přepracování řídicího systému CO, který byl organizován na základě struktury státní správy (národních výborů), jelikož nově vzniklo 10 krajských výborů, národní výbor hlavního města Prahy a 108 okresních výborů, přičemž na Slovensku byla zrušena pověřenstva, což znamenalo rovněž rozsáhlou

²⁰³ Československý červený kříž. *Všennárodní příprava obyvatelstva k civilní obraně: směrnice a pokyny*. 1959. s. 13.

²⁰⁴ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1965. Karton 167, inv. č. 510, sign. 19/1. Příloha k čj. 02184/65 Místo, úkoly a vývoj civilní obrany v rámci celkových branných opatření na teritoriu.

²⁰⁵ Československý červený kříž. *Všennárodní příprava obyvatelstva k civilní obraně: směrnice a pokyny*. 1959. s. 13-39.

²⁰⁶ REITMAYER, Ladislav, 1982. K otázce vzniku, vývoje a stavu školní branné výchovy. *Pedagogika*. [online]. 1 (43) [cit. 21.7.2020]. ISSN 2336-2189. Dostupné z:

<https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?p=5087&lang=cs>

²⁰⁷ REITMAYER, Ladislav. *Stručný nástin dějin branné výchovy*. Vyd. 1. Praha: SPN, 1987. s. 64.

reorganizaci řídicích územních štábů CO, které byly organizovány na základě dosavadní státní správy.²⁰⁸

V souvislosti s novým správním uspořádáním státu a změnou ústavy byl rovněž přijat zákon č. 40 Sb., ze dne 18. dubna 1961 *O obraně ČSSR*, který nahrazoval původní zákon č. 131 Sb. *O obraně státu* z roku 1936, který definoval CO jakou součást obrany státu, zdůraznil nutnost širokého začlenění CO do všech aspektů života společnosti jako její neoddelitelné součásti, přičemž zároveň apeluje na široké začlenění obyvatelstva do příprav CO za účelem co největšího posílení obranyschopnosti státu.²⁰⁹

V závěru tohoto období proběhly v krátkém sledu za sebou dvě z největších krizí studené války, v roce 1961 vyvrcholila druhá berlínská krize a v roce 1962 proběhla karibská krize. Dramatické události karibské krize měly za následek prudké vyhrocení mezinárodně politické situace, což v členských státech varšavské smlouvy vedlo až k započetí mobilizace některých ročníků záloh a celkové aktivaci některých přípravných opatření.²¹⁰ Tyto události vedly k prověření obranných opatření včetně CO a následně se začalo jevit jako nanejvýš potřebné vytvoření nové koncepce CO.

²⁰⁸ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1965. Karton 167, inv. č. 510, sign. 19/1. Příloha k čj. 002184/65 Místo, úkoly a vývoj civilní obrany v rámci celkových branných opatření na teritoriu.

²⁰⁹ MILER, Milan a Ladislav SVRČINA. *Civilní obrana ČSSR*. Vyd. 1. Praha: Horizont. 1985. s. 27.

²¹⁰ NÁLEVKA, Vladimír. *Horké krize studené války*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2010. s. 115.

5 Prohlubování protiatomové koncepce 1962 až 1969

V souvislosti s dalším stoupajícím napětím studené války na přelomu 50. a 60. let minulého století, které se vyhroutil ve výše zmíněných krizích, došlo k zásadnímu zvratu ve vojenském plánování. K tomu vedl také další rozvoj a zdokonalování jaderných zbraní, jejich nosičů, především raket a jejich následné rozmístování v členských státech NATO na evropském kontinentě.²¹¹ Původně očekávané shazování jaderných pum z letadel totiž znamenalo několik hodin na přípravu, než letadla dorazí, což teoreticky poskytovalo dostatečný čas na přípravu, přičemž nové rakety toto mohly zvládnout za několik málo minut. Nicméně díky moderním varovným, průzkumným a špionážním systémům, kupříkladu špionážním družicím, bylo rovněž počítat s tím, že přípravy na jadernou válku by vyžadovaly taková opatření, která by nebyla možná v takovém případě utajit, což vylučovalo překvapivé úder.²¹²

Na základě toho bylo v rámci optimalizace fungování systému CO v případných podmínkách této „*raketojaderné*“ války přikročeno k přehodnocení a změně dosavadní koncepce CO, na základě čehož byla podniknuta konzultace v SSSR. Při práci na nové koncepci CO se vycházelo především z těchto poznatků:

- *přípravy nepřítele k zahájení války nelze v současné době úplně utajit a překvapivý úder je málo pravděpodobný;*
- *Možnosti napadení kteréhokoliv místa jadernou ZHN nelze vyloučit ani po prvním hromadném úderu ani v dalším období války, dokud se nepodaří obsadit území protivníka*
- *Plnou ochranu obyvatelstva nelze zabezpečit, je však možno snížit ztráty, a to jak vyvedením z pod úderu, tak i ukrytím a vybavení prostředky IPCHO;*
- *V zájmu válečné výroby je třeba zachovat nepřetržitý chod vybraných důležitých podniků i v evakuovaných místech.*²¹³

²¹¹ Rakety středního doletu rozmístované v Turecku, Itálii a ve Spojeném království.

FUČÍK, Josef. Stín jaderné války nad Evropou. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 2010. s. 56.

²¹² VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 5, inv. č. 20., čj. 0030050/1. Zápis ze schůze VKO ÚV KSČ ze dne 1.3.1962. Bod č. 7 Zpráva o výsledku konzultace v SSSR ke koncepci budování civilní obrany a ke zdravotnickému zabezpečení obyvatelstva v počátečním období války a návrh zásad nové koncepce civilní obrany.

²¹³ Tamtéž.

Nová koncepce CO byla schválena usnesením Vojenské komise obrany při ÚV KSČ ze dne 1. března 1962.²¹⁴ Vzápětí je v červenci 1962 schválena nová kategorizace území, která vstupuje v platnost 1. ledna 1963. Je již plně podřízena podmínkám případného konfliktu vedeného za použití jaderných ZHN a města, objekty nebo prostory jsou zde mimo jiné řazeny do tří kategorií (zvláštní, I. a II.) podle hrozby případného napadení jadernou ZHN. V kategorizaci byly rovněž zahrnuty základní požadavky na maximální zajištění potřeby ozbrojených sil. Zanedlouho proběhla rovněž samostatná kategorizace vodních děl, jejichž úplným zničením by v některých případech došlo k vážným komplikacím v rámci operačního plánování v případě válečného konfliktu, neboť protržení nejnovějších vodních děl by mělo ničivé následky takřka apokalyptických rozměrů.

5.1 Kategorizace území

Inovace jaderných ZHN a jejich nosičů na přelomu 50. a 60. let minulého století, značně proměnily tehdejší možnosti vedení a celkové představy o podobě možné války. Dosažením vesmírného prostoru a postupným zaváděním strategických mezikontinentálních balistických raket se státní území stalo zasažitelným takřka odkudkoli a ve velmi krátkém časovém úseku.²¹⁵ Tyto skutečnosti znamenaly, že v příští možné válce by se zcela setřel rozdíl mezi frontovými liniemi a zápolím, které by v podmínkách jaderné války utvořily jednotný prostor.²¹⁶ Ve světle těchto faktů se stala dosavadní kategorizace území schválená usnesením vlády ČSR číslo 1260 ze dne 18. května 1955 překonaná a nevyhovující, neboť i po přičtení vytyčených cílových měst a objektů se v rámci ní počítalo s případným napadením jadernou zbraní jen bodově, tedy jen v rámci některých měst, což neodpovídalo vojenské zásadě splynutí týlu a zápolí, která vycházela právě z použití řízených raket schopných nést jaderné hlavice.

Podle předpokládaných podmínek „*příští možné války*“ tímto bylo potřeba vytvoření zcela nové kategorizace území, která by vycházela z masového nasazení jaderných zbraní hromadného území proti celému území státu, což by patrně proběhlo v několika tzv. hromadných úderech, z nichž nejničivější by byl právě ten první (který by byl veden na

²¹⁴ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 5, inv. č. 20., čj. 0030050/1. Zápis ze schůze VKO ÚV KSČ ze dne 1.3.1962. Usnesení II. k bodu č. 7 (Výsledky konzultace v SSSR ke koncepci budování civilní obrany a ke zdravotnickému zabezpečení obyvatelstva v počátečním období války a návrh zásad nové koncepce civilní obrany).

²¹⁵ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1966. Kartony 170-171, inv. č. 509, sign. 19/1. Čj. 03363/18-1966 Charakteristiky příští možné války

²¹⁶ Tamtéž.

nejdůležitější prostory). Tyto skutečnosti byly rovněž plně potvrzeny při konzultaci ohledně nové koncepce budování systému CO, která proběhla v Sovětském svazu v listopadu roku 1961.²¹⁷

V souladu s usnesením Vojenské komise obrany ÚV KSČ ze dne 1. března 1962 o nové koncepci budování CO v ČSSR bylo přistoupeno ministerstvem vnitra – štábem CO státu (SČOS) v součinnosti se zástupci generálního štábu ČSLA, státní plánovací komisí – vojensko-hospodářské správy ke zpracování nových zásad kategorizace měst a objektů v ČSSR a podle nich poté k vypracování zcela nové konkrétní verze kategorizace měst a objektů v ČSSR.²¹⁸ Výsledný nový návrh byl schůzi Vojenské komise obrany ÚV KSČ ze dne 5. července 1962 schválen a předložen vládě ČSSR. Vláda následně tento návrh projednala a posléze jej schválila svým usnesením číslo 931 ze dne 28. září 1962, čímž bylo zároveň zrušeno původní usnesení číslo 1260 ze dne 18. května 1955 (kterým byla schválena předchozí kategorizace měst a objektů v ČSR), a té části usnesení číslo 1064/59, kterou byly stanoveny cílové objekty.²¹⁹

Nová kategorizace území vešla v platnost od 1. ledna 1963 a do této doby bylo uloženo provádět každé dva roky její revizi. Současně byly tímto usnesením schváleny zcela nové zásady pro zařazování měst a objektů do kategorií. Kategorizace území nově určovala podle důležitosti daného stupně ohrožení výhradně jadernými ZHN, přičemž již nebyla řešena bodově, nýbrž prostorově. Každý stupeň kategorie byl tímto spjat s určitou předpokládanou ráží jaderné zbraně, které by bylo potřeba k tomu, aby bylo napácháno maximálních škod, což by vyřadilo (zničením) daný prostor z provozu. Tento prostor byl určen podle předpokládané ráže předkládané jaderné zbraně zasahující do tzv. 4. zóny slabého rozrušení.

Účinky jaderného výbuchu by se v těchto prostorech dotkly všech objektů nacházejících se přímo v prostoru nebo v dosahu ničivých účinků jaderné ZHN, a to nehlédě na stupeň jejich důležitosti (kategorie), tudíž bylo rozhodnuto zařadit veškeré zde se nacházející objekty do stejné kategorie jako celý prostor. Předpokládané ráže jaderných ZHN, které by v případě války zajistily úplné vyřazení (tj. zničení nebo přesněji řečeno „vypaření“) všech předpokládaných kategorizovaných prostorů na území ČSSR, se

²¹⁷ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 5, inv. č. 22, čj. 0030050/3. 21. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 5.7.1962: bod č. 5 Návrh na zařazování měst a objektů na území ČSSR do příslušných kategorií, příloha III. zpráva o zařazení měst a objektů na území ČSSR do kategorií.

²¹⁸ Tamtéž.

²¹⁹ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 5, inv. č. 22, čj. 0030050/3. 21. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 5.7.1962: Usnesení 21. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 5.7.1962.

pohybovaly v rozmezí od 15 kilotun až do 5 megatun, přičemž očekávaný celkový úhrn všech jaderných ZHN dosahoval tritolového ekvivalentu téměř 9 megatun, z čehož se počítalo s 6,4 megatunami na pět nejvýznamnějších center v ČSSR zařazených ve zvláštní kategorii.²²⁰

Stupeň kategorie dále určoval předpokládané pořadí napadení daného prostoru v hromadných jaderných úderech v závislosti na jeho důležitosti. Možnost bodového bombardování konvenčními útočnými prostředky již nadále nebyla v rámci kategorizace brána v potaz a na určení stupně kategorie neměla tímto žádný vliv.²²¹ V zájmu snahy o úsporu a efektivnějšího využití dostupných prostředků na výstavbu systému CO bylo podle nových zásad pro kategorizaci měst a objektů hlavním cílem dosažení snížení nejen celkového počtu kategorizovaných měst a objektů, ale zároveň i počtu stupňů kategorií. Totéž bylo rovněž doporučeno při konzultacích se štábem civilní obrany Sovětského svazu.²²² Tyto snahy vyústily v úplné zrušení III. kategorie v rámci měst, čímž byla města a objekty na území ČSSR tímto řazena pouze do třech kategorií, tj. do: zvláštní (“Z”), první (I.) a druhé (II.) kategorie.

Města

Podle nových zásad pro kategorizaci území byla města řazena do tří výše zmíněných kategorií. Každé kategorizované město bylo pevně svázáno s určitou předpokládanou ráží jaderné zbraně potřebné k napáchání maximálních škod vzhledem k území a důležitosti daného města a podle toho se zde prováděla veškerá opatření. Do těchto kategorií měla být města řazena s ohledem na jejich perspektivu vývoje, který byl stanoven plánem rozvoje národního hospodářství. V rámci daného kategorizovaného města byl do stejné kategorie zahrnut i celý širší prostor zahrnující blízké sousední obce či objekty, který byl předpokládanou ráží jaderné zbraně rovněž ohrožen a spadal tímto do zóny tzv. slabého rozrušení budov (tzv. 4. zóny) v důsledku jaderného výbuchu, a to i v případě, že tato předpokládaná zóna zahrnovala jen část sousední obce či objektu.

²²⁰ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 5, inv. č. 22, čj. 0030050/3. 21. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 5.7.1962: bod č. 5 Návrh na zařazování měst a objektů na území ČSSR do příslušných kategorií, příloha IV. Přehled o změnách v kategorizaci měst na území ČSSR.

²²¹ ŠILHÁNEK, Bohumil a Josef DVORÁK. *Stručná historie ochrany obyvatelstva v našich podmínkách*. Vyd. 1. Praha: MV – generální ředitelství HZR ČR, 2003. s. 59.

²²² VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1962. Karton 306, inv. č. 967, sign. 19/1-1. Zpráva o výsledku konzultace ke koncepci budování CO a ke zdravotnickému zabezpečení civilního obyvatelstva v počátečním období války.

V případech, kdy se dvě a více měst nebo města a objekty, které byly považovány za předpokládaný cíl možného úderu jadernou ZHN, nacházely blízko sebe, musely se do příslušného stupně kategorie zařadit všechna města či města a objekty jako jeden širší kategorizovaný prostor. Daný stupeň kategorie takového prostoru pak z důvodu možné odchylky dopadu jaderné ZHN zahrnoval celý mezilehlý prostor mezi těmito městy či městy a objekty, byť mohl být mimo hranici předpokládaného slabého rozrušení budov. Stupeň kategorie, v němž bylo město (či prostor) zařazeno se dále vztahoval na veškeré objekty, které se nacházely na jeho území. V případě, že se na území města nacházel důležitý objekt vyšší kategorie, pak se tato vyšší kategorie vztahovala i na toto město.²²³

V rámci zrušení III. kategorie pro zařazování měst do kategorií došlo k revizi skutečného významu měst v ní původně zařazených. Většina měst původně zařazených do III. kategorie se nově stala městy nekategorizovanými, a to především proto, že se na jejich území nenacházel žádný závod rozhodujícího významu pro válečné hospodářství, který by byl dostatečně hodnotným cílem natolik, aby se stal samostatným cílem protivníkova úderu jadernou ZHN, čímž tato města přestala zároveň odpovídat nově nastoleným podmínkám stanoveným v zásadách pro zařazování do kategorií.

Do kategorií bylo zařazeno celkem 51 měst a prostorů, z čehož:

- 38 kategorizovaných měst se nacházelo v Česku (74,5 %),
- 13 kategorizovaných měst se nacházelo na Slovensku (25,5 %).

V důsledku přehodnocení kategorizace byl:

- **36 městům byl stupeň kategorie zvýšen**, z čehož bylo zcela nově do kategorií zařazeno 14 kategorizovaných měst (v textu podtrženo), tj.
 - 2 města do “Z“ kategorie: Karviná a Frýdek-Místek jako součást jediného širšího kategorizovaného prostoru Ostrava;
 - 9 měst do I. kategorie: Most a Litvínov jako součást jediného širšího kategorizovaného prostoru “Most-Litvínov“, České Budějovice, Hradec Králové, Olomouc, Třinec, Dubnica nad Váhom, Martin, Košice;
 - 25 měst do II. kategorie: prostor Beroun-Králův dvůr (jako jeden celek), Kralupy nad Vltavou, Neratovice, Příbram, Vlašim, Vodochody, Tábor,

²²³ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 5, inv. č. 22, čj. 0030050/3. 21. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 5.7.1962: bod č. 5 Návrh na zařazování měst a objektů na území ČSSR do příslušných kategorií, příloha II. Zásady pro zařazování měst a objektů do kategorií.

Hrádek u Rokycan, Sokolov, Děčín, Teplice, Česká Třebová, Náchod, Adamov, Kunovice, Uherský Brod, Kopřivnice, Vsetín, Banská Bystrica, Istebné nad Oravou, Nováky, Povážská Bystrica, Žiar nad Hronom, Strážská, Velké Kapušany;

- **11 měst bylo z kategorií vyřazeno**, (tedy byl stupeň kategorie snížen) tj.
 - o Původně ve III. kategorii: Nymburk, Strakonice, Louny, Blansko, Komárno, Nitra, Trnava, Zvolen, Rožumberok, Prešov;
 - o Původně ve II. kategorii: Karlovy Vary;
- **17 městům nebyl stupeň kategorie nikterak pozměněn**, tj.
 - o veškerá města “Z“ kategorie: Praha, Plzeň, Brno, Ostrava, Bratislava;
 - o 4 měst I. kategorie: Kladno, Ústí nad Labem, Pardubice, Zlín (Gottwaldov);
 - o 8 měst II. kategorie: Kolín, Mladá Boleslav, Chomutov, Liberec, Jihlava, Prostějov, Trenčín, Žilna.²²⁴

a) Zvláštní (“Z“) kategorie

Dle nových zásad pro kategorizaci území byly města či prostory zařazené do zvláštní kategorie definovány jako buď:

- rozhodujícími politickými centry celostátního významu,
- nebo rozhodující hospodářská centry, na jejichž území se nacházel větší počet důležitých objektů, jejichž chod by měl rozhodující význam pro válečné hospodářství a o kterých bylo možno předpokládat, že by byly napadeny již při prvním hromadném úderu jadernými ZHN proto, aby bylo narušeno řízení státu, přechod na válečné hospodářství, a aby došlo k masovému zničení obyvatelstva silně koncentrovaného v těchto městech, a to za účelem podlomení morálky obyvatelstva v zázemí již na počátku této války.²²⁵

Nejvýraznější změnou v “Z“ kategorii bylo rozšíření o města Karviná a Frýdek-Místek v rámci jediného kategorizovaného prostoru Ostrava, a to v důsledku masivního rozsahu předpokládané velké ráže použité jaderné ZHN. Konkrétní podobu kategorie “Z“ zobrazuje

²²⁴ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 5, inv. č. 22, čj. 0030050/3. 21. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 5.7.1962: bod č. 5 Návrh na zařazování měst a objektů na území ČSSR do příslušných kategorií, příloha IV. Přehled o změnách v kategorizaci měst na území ČSSR.

²²⁵ Tamtéž.

tabulka 16. Mimo kompetence orgánů CO byla města zařazená ve zvláštní kategorii zahrnuta mezi bráněná místa vojska protivzdušné obrany státu (PVOS) rozmístěným v jejich okolí.²²⁶

Tabulka 16 Města “Z“ kategorie v r. 1962²²⁷

Nově:	Původně:	Předpokládaná ráže:
1. Praha	“Z“	1 Mt
2. Plzeň	I. / “Z“	100 kt
3. Brno	“Z“	200 kt
4. Ostrava, prostor zahrnující: ²²⁸ a) město Ostrava b) Karviná c) Frýdek-Místek	“Z“ I. III.	5 Mt
5. Bratislava	“Z“	100 kt
Celkem 5 měst / prostorů, z toho: - 4 v Česku (80 %) - 1 na Slovensku (20 %)		6,4 Mt

b) První kategorie (I. kategorie)

Dle nových zásad pro kategorizaci území byly města či prostory zařazené do zvláštní kategorie definovány jako buď:

- velká města (většinou krajská), která byla současně buď hospodářskými centry, soustřeďujícími důležité objekty celostátního významu, nebo jiná zařízení významná z hlediska obrany země nebo nejdůležitějšími dopravními uzly, a u nichž se dalo předpokládat, že budou rovněž napadena jadernou ZHN při prvním hromadném úderu;
- města, která sice nesplňovala podmínky, uvedené v předchozím bodě, avšak měla důležitý význam pro bojovou činnost ozbrojených sil.²²⁹

Předpokládané důvody napadení těchto měst při prvním hromadném úderu jadernými ZHN by protivník provedl zejména proto, aby:

- získal vojenské výhody pro svoje následné operace,

²²⁶ PVOS byla navíc od roku 1959 vyzbrojována protiletadlovou raketovou technikou. VYSTAVĚL, Stanislav. *Přes nás neproletí*. Vyd. 1. Cheb: Svět křídel, 2016. s. 7.

²²⁷ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 5, inv. č. 22, čj. 0030050/3. 21. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 5.7.1962: bod č. 5 Návrh na zařazování měst a objektů na území ČSSR do příslušných kategorií, příloha IV. Přehled o změnách v kategorizaci měst na území ČSSR.

²²⁸ Prostor zahrnoval celý okres Ostrava a části okresů Karviná a Frýdek-Místek; ohraničený zhruba obcemi Vřesina, Kozmice, Krásné Pole, Klimkovice, Brušperk, Frýdek-Místek, Dobrá, Tošanovice, Chotěbuz a ze severu státní hranicí s Polskem. Tamtéž.

²²⁹ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 5, inv. č. 22, čj. 0030050/3. 21. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 5.7.1962: bod č. 5 Návrh na zařazování měst a objektů na území ČSSR do příslušných kategorií, příloha II. Zásady pro zařazování měst a objektů do kategorií.

- *zabránil nebo ztížil rozvíjení našich vojsk,*
- *zabránil nebo ztížil operace našich vojsk,*
- *narušil provoz závodů a zařízení, nacházejících se na území těchto měst, jejichž produkce podmiňuje rozvinutí válečné výroby v jiných závodech,*
- *masovým zničením obyvatel těchto měst podlomil morálku obyvatelstva na ostatním území státu.*²³⁰

Konkrétní města zařazená do I. kategorie jsou zanesena v tabulce 17.

Tabulka 17 Města I. kategorie v r. 1962²³¹

Nově:	Původně:	Předpokládaná ráže:
6. Kladno	I.	50 kt
7. České Budějovice	II.	50 kt
8. Most–Litvínov, prostor zahrnující: ²³² a) Most b) Litvínov	II. II.	1 Mt
9. Ústí nad Labem	I.	75 kt
10. Hradec Králové	II.	100 kt
11. Pardubice	I.	200 kt
12. Zlín (Gottwaldov)	I.	50 kt
13. Olomouc	II.	20 kt
14. Třinec	III.	30 kt
15. Dubnica n. Váhom	BEZ kat.	50 kt
16. Martin	II.	20 kt
17. Košice	II.	50 kt
Celkem 12 měst / prostorů, z toho: - 9 v Česku (75 %) - 3 na Slovensku (25 %)		1,695 Mt

c) Druhá kategorie (II. kategorie)

Do druhé kategorie byla zařazena města, na jejichž území se nacházely buď objekty důležité pro válečné hospodářství, nebo jiná zařízení významná z hlediska obrany země která byla důležitými dopravními uzly, u nichž bylo nutno předpokládat, že by se mohly stát cílem útoku jadernou ZHN, avšak nikoli při prvním hromadném úderu. Předpoklad byl takový, že by k napadení při prvním hromadném úderu nedošlo z toho důvodu, protože by jejich napadením nebylo podstatně ovlivněno rozvíjení vojsk, zahájení vojenských operací anebo provedení odvetných úderů. S možností úderu na tato města se však počítalo v dalším

²³⁰ Tamtéž.

²³¹ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 5, inv. č. 22, čj. 0030050/3. 21. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 5.7.1962: bod č. 5 Návrh na zařazování měst a objektů na území ČSSR do příslušných kategorií, příloha IV. Přehled o změnách v kategorizaci měst na území ČSSR.

²³² Prostor byl zhruba ohraničen obcemi: Hrdlovka, Jenišův Újezd, Obrance, Nové Sedlo, Meziboří. Tamtéž.

průběhu války, kdy se předpokládaný protivník mohl snažit narušit na delší dobu důležitou válečnou výrobu nebo narušit řízení státu a národního hospodářství, jestliže tato města převezmou úlohu před tím zničených center.²³³

Konkrétní města zařazená do II. kategorie jsou zanesena v tabulce 18.

Tabulka 18 Města II. kategorie v r. 1962²³⁴

Nově:	Původně:	Předpokládaná ráže:
18. prostor Beroun – Králův Dvůr	III.	20 kt
19. Kolín	II.	20 kt
20. Kralupy n. Vltavou	III.	20 kt
21. Mladá Boleslav	II.	20 kt
22. Neratovice	BEZ kat.	20 kt
23. Příbram	III.	20 kt
24. Vlašim	BEZ kat.	20 kt
25. Vodochody	BEZ kat.	20 kt
26. Tábor	III.	20 kt
27. Hrádek u Rokycan	BEZ kat.	20 kt
28. Sokolov	III.	20 kt
29. Děčín	III.	20 kt
30. Chomutov	II.	20 kt
31. Liberec	II.	20 kt
32. Teplice	III.	20 kt
33. Česká Třebová	III.	20 kt
34. Náchod	III.	20 kt
35. Adamov	BEZ kat.	20 kt
36. Jihlava	II.	15 kt
37. Kunovice	BEZ kat.	20 kt
38. Prostějov	II.	20 kt
39. Uherský Brod	BEZ kat.	20 kt
40. Kopřivnice	BEZ kat.	20 kt
41. Přerov	III.	20 kt
42. Vsetín	III.	20 kt
43. Trenčín	II.	20 kt
44. Banská Bystrica	III.	30 kt
45. Istebné n. Oravou	BEZ kat.	20 kt
46. Nováky	BEZ kat.	20 kt
47. Povážská Bystrica	III.	20 kt
48. Žiar nad Hronom	BEZ kat.	20 kt
49. Žilina	II.	20 kt
50. Strážská	BEZ kat.	20 kt
51. Velké Kapušany	BEZ kat.	20 kt
Celkem 34 měst / prostorů, z toho: - 25 v Česku (73,5 %) - 9 na Slovensku (26,5 %)		685 kt

²³³ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 5, inv. č. 22, čj. 0030050/3. 21. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 5.7.1962: bod č. 5 Návrh na zařazování měst a objektů na území ČSSR do příslušných kategorií, příloha IV. Přehled o změnách v kategorizaci měst na území ČSSR.

²³⁴ Tamtéž.

Objekty

Přepracované zásady nové kategorizace zcela proměnily taktéž způsob zařazování objektů do kategorií. Rozhodujícími faktory pro zařazení objektu do kategorií byl jejich význam pro prvořadou válečnou výrobu (výroba zbraní, vozidel, tanků, munice apod.). Dále jeho umístění v ohrožených prostorech, čímž byly tímto do kategorií zařazovány především ty objekty, které se nacházely především na území kategorizovaných měst, pro které byla zároveň stanovena předpokládaná ráže jaderné ZHN. Taktéž se mohlo jednat o důležité objekty dopravní infrastruktury, jejichž provoz byl pro válečné hospodářství nezbytný. Zařazení objektů, které by se na základě svého významu pro válečnou výrobu mohly stát samostatným terčem možného úderu jadernou ZHN, přičemž se nacházely mimo území kategorizovaných měst, se sice nevyklučovalo, nicméně bylo k němu přikročeno jen v malém množství případů, celkem u tří.²³⁵

Pobočné nebo jiné závody, které by podmiňovaly chod kategorizovaného objektu, nebo k němu měly kooperační vztah, se kategorizovaly v tom případě, jestliže byly na území kategorizovaného města a jestliže by jejich povinnosti vůči nadřazenému kategorizovanému objektu nemohl převzít žádný jiný závod nebo zařízení. Objekty (např. výzkumné ústavy, vysoké školy a podobné či jiné instituce a zařízení), jejichž provoz by byl v době zvýšeného napětí zastaven a přenesen z měst ohrožených úderem jadernou ZHN do jiného místa se do kategorií nezařazovaly. Dříve kategorizované objekty CO, které se ovšem nadále nenacházely na území kategorizovaných měst nebo neodpovídaly novým požadavkům na zařazení do kategorie byly tímto z kategorií vyřazeny a nadále v nich platila povinnost provádět preventivní opatření CO pouze v rovině operační a organizační.²³⁶

a) Zvláštní kategorie (“Z“ kategorie)

Do zvláštní kategorie spadaly objekty strategického významu, jejichž provoz by měl buď rozhodující význam pro vlastní vojenské operace v prvních dnech války, nebo pro válečné hospodářství, a to zejména tím, že přerušení či narušení jejich provozu by mělo rozhodující vliv na činnost ostatních výrobních odvětví, což by mělo negativní a rozhodující vliv na obranyschopnost státu, nebo se mohlo jednat o takové objekty, o kterých se předpokládalo, že by byly napadeny jako samostatné cíle již při prvním hromadném útoku

²³⁵ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 5, inv. č. 22, čj. 0030050/3. 21. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 5.7.1962: bod č. 5 Návrh na zařazování měst a objektů na území ČSSR do příslušných kategorií, příloha II. Zásady pro zařazování měst a objektů do kategorií.

²³⁶ Tamtéž.

jadernou ZHN. Veškeré objekty zařazené do zvláštní kategorie byly umístěny na území kategorizovaných měst zvláštní kategorie a mimo tyto prostory nebyl jako samostatný cíl jmenovitě zařazen žádný objekt.²³⁷

b) První kategorie (I. kategorie)

Do první kategorie spadaly důležité objekty celostátního významu, jejichž provoz by měl rozhodující význam pro ozbrojené síly a pro válečné hospodářství zejména tím, že by zajišťovaly v rozhodujícím rozsahu výrobu např. vojenské techniky, výrobu hutní, strojírenskou a chemickou, anebo tím, že jejich produkce podmiňovala rozvinutí válečné výroby v jiných závodech. Jednalo se zpravidla o objekty nacházející se na území měst zařazených do I. kategorie, které by byly tímto zároveň ohroženy prvním hromadným úderem jadernou ZHN na tato města.

Jejich ohrožení by bylo vzhledem ke snaze nepřítele zasáhnout celý prostor města menší, než když by byl závod cílem samostatného úderu jadernou ZHN. Zároveň mohly být do této kategorie zařazeny objekty ležící mimo území kategorizovaných měst, které se mohly vzhledem ke svému významu pro válečné hospodářství tímto stát cílem samostatného úderu jadernou ZHN, avšak nikoli při prvním hromadném úderu nepřítele, neboť jejich zničení by se okamžitě nebo v krátké době neprojevovalo oslabením vojsk.²³⁸

V tomto případě objektů mimo území kategorizovaných měst první kategorie byly zařazeny jmenovitě tyto objekty:

- 1) Překládkový prostor Čierná nad Tisou (okres Trebišov) / ministerstvo dopravy a spojů;
- 2) Východoslovenské železářny (okres Košice) / ministerstvo hutního průmyslu a rudných dolů.²³⁹

²³⁷ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 5, inv. č. 22, čj. 0030050/3. 21. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 5.7.1962: bod č. 5 Návrh na zařazování měst a objektů na území ČSSR do příslušných kategorií, příloha III. Zpráva o zařazení měst a objektů na území ČSSR do kategorií.

²³⁸ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 5, inv. č. 22, čj. 0030050/3. 21. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 5.7.1962: bod č. 5 Návrh na zařazování měst a objektů na území ČSSR do příslušných kategorií, příloha II. Zásady pro zařazování měst a objektů do kategorií.

²³⁹ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 5, inv. č. 22, čj. 0030050/3. 21. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 5.7.1962: bod č. 5 Návrh na zařazování měst a objektů na území ČSSR do příslušných kategorií, příloha III. Zpráva o zařazení měst a objektů na území ČSSR do kategorií.

c) Druhá kategorie (II. kategorie)

Do druhé kategorie spadaly objekty, které byly významné pro obranu státu a válečné hospodářství, avšak nesplňovaly podmínky pro zařazení do vyšší kategorie, nebo se případně nacházely na území kategorizovaných měst zařazených ve II. kategorii. Mimo kategorizovaná města byl zařazen jediný objekt:

- 1) Podpolianské strojírny se sídlem v Detvě (PPS Detva, okres Zvolen) / ministerstvo všeobecného strojírenství (kde probíhala výroba obrněných transportérů).²⁴⁰

5.1.1 Kategorizace vodních děl

Hospodářská výstavba ve sledovaném období, především výstavba mohutných vodních děl nastolila v otázkách obrany státu a ochrany obyvatelstva nové výzvy. Zkušenosti z druhé světové války ukázaly, že napadení a následné rozrušení (zničení) vodních přehrad může mít katastrofické následky, které mohou značně ovlivnit průběh celé války. Jakékoli napadení vodního díla, při kterém dojde k jeho protržení, způsobí v každém případě náhlé uvolnění značné masy vody, což má za následek vytvoření mohutné průlomové vlny, která je tímto je schopna napáchat mimořádné škody značných rozměrů.

Obecně vzato jest průlomová vlna vysoký sloupec vody, který v důsledku náhlého a okamžitého uvolnění zapříčiněného narušením či zničením tělesa hráze dosahuje ve svém čele v počáteční fázi značné výšky a rychlosti. Nejničivější účinky má právě čelo takové průlomové vlny, které se vyznačuje značnou výškou a rychlostí, ovšem v průběhu trati průlomové vlny se postupným zplošťováním se vytrácí. Tyto skutečnosti činí z průlomových vln mocnou ničivou sílu, která podle množství uvolněné vody smete nebo podemele v určité vzdálenosti vše, co jí obvykle stojí v cestě.²⁴¹ Podle toho lze průlomové vlny svým způsobem hodnotit jako přídatný a sekundární druh zbraně hromadného ničení.

K napadení vodních děl došlo během druhé světové války, kdy takový útok podniklo britské RAF na vodní díla na území nacistického Německa. V noci z 16. na 17. května roku 1943 v rámci operace nazvané Chastise (trest) provedlo britské RAF nálet na německé

²⁴⁰ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 5, inv. č. 22, čj. 0030050/3. 21. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 5.7.1962: bod č. 5 Návrh na zařazování měst a objektů na území ČSSR do příslušných kategorií, příloha III. Zpráva o zařazení měst a objektů na území ČSSR do kategorií.

²⁴¹ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 6, inv. č. 25, čj. 00330-VKO-24/63; 24. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 6.6.1963: bod 4 Rozdělení vodních děl na území ČSSR do skupin a opatření, která budou u jednotlivých skupin prováděna, příloha II. Zpráva o konzultaci průlomových vln vodních děl v SSSR.

přehrad Eder, Sorpe a Möhne v průmyslové oblasti Porúří.²⁴² Tyto přehrad se nacházely v důležitých průmyslových oblastech, kde sloužily jako zásobárny pitné pro města a užitné vody pro průmysl, přičemž dále svými vodními elektrárnami napájely zdejší ocelářský průmysl, který byl důležitý pro válečnou výrobu. V důsledku náletu došlo zničení přehrad Eder a Möhne, což způsobilo rozsáhlé škody. Protržení těchto přehrad mělo za následek vytvoření mohutných průlomových vln, které smetly vše, co jim stálo v následujících asi 80 km (v případě přehrad Eder) v cestě a zanechaly po sobě rozsáhlé záplavy, přičemž mírnější následky byly patry ještě ve vzdálenosti do dalších asi 400km.²⁴³

Nápravy škod si posléze vyžádaly vynaložení značného množství prostředků a přesun podstatného množství sil, což se výrazně podepsalo na dalším průběhu války. V konečném důsledku tohoto útoku pouhých 19 bombardovacích letadel (z čehož 8 bylo sestřeleno) byla takto zničením vodních děl a jejich elektráren značně omezena dodávka elektrické energie a vody zdejšímu průmyslu, včetně přilehlých měst, zabito bylo podle odhadů asi 1294 až 1650 lidí, 6500 hospodářských zvířat. Dále byly zničeny desítky domů a výrobních podniků, 25 železničních a silničních mostů, přičemž byla celkově vážně narušena infrastruktura a také bylo odplaveno množství orné půdy, jejíž obnova se podařila až po válce.²⁴⁴

Do roku 1945 bylo na území bývalé ČSR vybudováno celkem 37 přehrad (z toho 36 v Česku a jediná na Slovensku, která byla v té době navíc ještě rozpracovaná), které s výjimkou vodních děl Vranova na řece Dyji a Kníniček na řece Svratce nad Brnem nepředstavovaly z vojenského hlediska na základě svojí četnosti, rozmístění a množství zadržované vody výraznější hrozbu, jelikož by průlomová vlna v případě jejich napadení a případného protržení nikterak významně neovlivnila obranyschopnost státu.²⁴⁵ Průlomové vlny zapříčiněné případným zničením těchto vodních děl by měly víceméně jen lokální význam a jejich rozsah by se příliš nedotkl nejvýznamnějších center politického, administrativního, hospodářského, průmyslového a vojenského významu nebo objektů

²⁴² PANCHARTEK, Radek, 2015. Operace Chastise - Nebezpečné žabky (1. díl) In: *Válka.cz* [online] 31.1. [cit. 15.5.2020]. Dostupné z: https://www.valka.cz/15250-Operace-Chastise-Nebezpecne-zabky-1-dil?utm_source=valka_cz&utm_medium=article&utm_campaign=serial

²⁴³ PANCHARTEK, Radek, 2015. Operace Chastise - Nebezpečné žabky (3. díl) In: *Válka.cz* [online] 10.2. [cit. 15.5.2020]. Dostupné z: https://www.valka.cz/15275-Operace-Chastise-Nebezpecne-zabky-3-dil?utm_source=valka_cz&utm_medium=article&utm_campaign=serial

²⁴⁴ Tamtéž.

²⁴⁵ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1963. Karton 568, inv. č. 568, sign. 49/8/6. Čj. 0024439-41 Zdůvodnění vydání příručky Vyhodnocení údolních nádrží a vodních děl na území ČSSR.

s výrobou důležitou pro obranu státu, tudíž se tedy příliš neočekávalo, že by se protivník snažil o jejich prvořadě zničení.

Problematice možného zničení přehrad a následných průlomových vln nebyl proto do poloviny 50. let přikládán výraznější význam a tento stav přetrval v podstatě až do přelomu 50. a 60. let minulého století. V případě zničení zmíněné přehrady u Vranova by došlo k částečnému zaplavení nekategorizovaného města Znojma, a v případě přehrady u Kníniček nad Brnem by byly ohroženy okrajové části Brna.²⁴⁶

V rámci prvních dvou provedených kategorizací území byly přehrady řazeny jako kategorizované objekty příslušných rezortů. Stupeň kategorie se u kategorizovaných vodních děl odvíjel pouze od jejich hospodářského významu, který by ovlivňoval válečné hospodářství, tj. pokud se například jednalo o významnou (nebo jedinou) zásobárnu pitné či užitkové vody nebo pokud šlo o významnou vodní elektrárnu, což bylo považováno za důležité pro obranu státu.²⁴⁷

V průběhu 50. let ovšem nastal radikální kvalitativní posun ve výstavbě vodních děl. Nové moderní přehrady měly výkonnější elektrárny, byly mnohem větší, především však zadržovaly mnohem větší objemy vody. Bylo dobudováno množství vodních děl a zároveň bylo rozpracováno několik říčních kaskád, především na řekách Vltavě, Svratce a slovenském Váhu. Do roku 1963 bylo do provozu dáno zhruba dalších 30 nových moderních přehrad a mezi nimi doposud největší vodní díla na území České republiky. Tj. jihočeské Lipno I. z hlediska velikosti vytvořené vodní plochy, a především pak vodní dílo Orlík ve středních Čechách, které je dodnes naším největším vodním dílem z hlediska objemu zadržované vody, a které svým maximální zadržovaným obsahem plných 720 milionů m³ vody předčilo celkový součet kubatur všech vodních děl vybudovaných na území bývalé ČSR před rokem 1945.²⁴⁸

V souvislosti s dostupnými prostředky jaderného napadení, které by mohly v případě válečného konfliktu být použity za účelem zničení vodních děl, vyvstal tímto v obranném plánování závažný problém. Průlomová vlna, která by se uvolnila by při náhlém zničením

²⁴⁶ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1963. Karton 568, inv. č. 568, sign. 49/8/6. Čj. 0024439-41 Zdůvodnění vydání příručky Vyhodnocení údolních nádrží a vodních děl na území ČSSR.

²⁴⁷ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1952. Karton 277, inv. č. 1182, sign. 27/5/1. Příloha 7 k čj. 005977-GŠ/OS 1952, Vodní díla.

²⁴⁸ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1963. Karton 568, inv. č. 568, sign. 49/8/6. Zdůvodnění vydání příručky Vyhodnocení údolních nádrží a vodních děl na území ČSSR.

tělesa hráze v případě vodního díla Orlik, a která by navíc v důsledku použité jaderné ZHN na zaručení spolehlivého zničení hráze byla rovněž silně radioaktivní, by napáchala nezměrné škody a ohrozila důležitá hospodářsko-politická centra včetně množství civilního obyvatelstva. Rovněž by toto vedlo k vážnému narušení veškerých vojenských operací.

Z toho důvodu a rovněž v souvislosti s přechodem k PAO bylo počínaje rokem 1956 velitelstvím ženijního vojska přistoupeno ve spolupráci s ministerstvem zemědělství a lesního a vodního hospodářství k vypracování dokumentace obsahující vyhodnocovací analýzou průlomových vln a jejich případných následků. Armáda měla na této problematice značný zájem, neboť při narušení vodních děl v případě válečného konfliktu by musela řešit složité situace spojené s překonáváním rozvodněných toků, což by ztížilo její činnost během válečných operací. Tato dokumentace se ovšem ukázala jako nedostačující a značně neúplná.²⁴⁹

Ve snaze vypracovat plán minimalizace nebo nejlépe úplného zamezení vytvoření průlomové vlny bylo v roce 1961 projednáváno vypouštění Vltavské kaskády, která se v problematice průlomových vln jevila jako nejnebezpečnější, poněvadž ohrožovala hlavní město Prahu.²⁵⁰ Přijatá opatření měla ovšem jen dílčí charakter, jelikož se týkala pouze preventivního vypouštění některých vodních děl Vltavské kaskády v tzv. době napětí, která by předcházela samotnému ozbrojenému konfliktu. Vypouštění dvou největších přehrad Vltavské kaskády, včetně s tím spojených přípravných prací, kupříkladu sklápění jezů, vyklízení řečiště a plavidel na něm, by s ohledem na možnosti maximálního dovoleného průtoku v řečišti v případě vypouštění VD Orlik na úroveň základových výpustí a VD Slapy na jednu třetinu trvalo 24,5 dne a v případě VD Lipno I. dalších 17 dní a 3 hodiny.²⁵¹

Ve dnech 24. až 30. dubna 1962 byla za účelem projednání možností snižování hladiny na vodním díle Orlik pro zabránění ničivé průlomové vlny vzniklé úplným zničením tělesa hráze, provedena konzultace v Sovětském svazu složená ze zástupců ministerstva vnitra, ministerstva národní obrany a ministerstva zemědělství, lesního a vodního hospodářství.²⁵² Na základě sovětských teoretických zkušeností a propočtů ohledně průlomových vln a

²⁴⁹ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1963. Karton 568, inv. č. 568, sign. 49/8/6. Čj. 0024439-41 Zdůvodnění vydání příručky Vyhodnocení údolních nádrží a vodních děl na území ČSSR.

²⁵⁰ LUŇÁK, Petr. *Plánování nemyslitelného: československé válečné plány 1950 – 1990*. Vyd. 2. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Dokořan, 2008. s. 366.

²⁵¹ Tamtéž.

²⁵² VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 6, inv. č. 25, čj. 00330-VKO-24/63; 24. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 6.6.1963: bod 4 Rozdělení vodních děl na území ČSSR do skupin a opatření, která budou u jednotlivých skupin prováděna, příloha II. Zpráva o konzultaci průlomových vln vodních děl v SSSR.

možností napadení přehrad se ukázalo, že je třeba s nimi do určité míry počítat. Téměř měsíc trvající vypouštění vodních děl by jistojistě nezůstalo bez povšimnutí a zničení nebo poškození vodních děl by tak bylo pravděpodobně nevyhnutelné. To znamenalo, že kromě preventivního vypouštění vodních děl bylo nezbytně nutné zavést, také další ochranná opatření.

Pro určení rozsahu těchto opatření a zefektivnění jejich provádění bylo zároveň tímto doporučeno provedení kategorizace vodních děl do skupin podle jejich důležitosti a stupně předpokládaného napadení jadernou ZHN, včetně stanovení její ráže a rozsahu ničivých účinků případné průlomové vlny.²⁵³ Rovněž bylo doporučeno provedení nových výpočtů případných průlomových vln u vybraných vodních děl jako podklad pro operační plánování a organizaci bezpečnostních opatření, jelikož stará dokumentace vypracovaná v roce 1956 se nejevila jako dostatečná. Na základě sovětských doporučení byl vypracován návrh kategorizace vodních děl, a v červnu 1963 bylo vojenskou komisí obrany ÚV KSČ schváleno navržené rozdělení vodních děl do skupin, načež celkem 43 vodních děl bylo tímto řazeno do tří skupin podle jejich důležitosti, tj. do skupiny A, B a C, z toho:

- 26 vodních děl v Česku (tj. zhruba 60 %),
- 17 vodních děl na Slovensku, všechna na Vážské kaskáda (tj. zhruba 40 %), ovšem jen ve dvou případech se jednalo o prioritní vodní díla, u kterých se předpokládalo jejich napadení jadernou ZHN.²⁵⁴

Účelem této kategorizace bylo vyjádřit stupeň ohrožení vodních děl podle těchto parametrů:

- významu z hlediska hospodářského,
- předpokládaného možného napadení jadernými ZHN, včetně její ráže,
- rozsahu ničivých účinků, který by v případě jejich zničení způsobila průlomová vlna v povodí, na objektech, ve městech (obcích), na zařízeních a v místech vojenských zájmů.²⁵⁵

²⁵³ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 6, inv. č. 25, čj. 00330-VKO-24/63; 24. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 6.6.1963: bod 4 Rozdělení vodních děl na území ČSSR do skupin a opatření, která budou u jednotlivých skupin prováděna, příloha II. Zpráva o konzultaci průlomových vln vodních děl v SSSR.

²⁵⁴ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 6, inv. č. 25, čj. 00330-VKO-24/63; 24. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 6.6.1963: Zápis 24. schůze VKO ÚV KSČ konané dne 6.6.1963.

²⁵⁵ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 6, inv. č. 25, čj. 00330-VKO-24/63; 24. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 6.6.1963: bod 4 Rozdělení vodních děl na území ČSSR do skupin a opatření, která budou u jednotlivých skupin prováděna, příloha III. Zásady pro rozdělení vodních děl do skupin a opatření, která budou u jednotlivých skupin prováděna.

Vodní díla tvořící kaskádu, případně soustava několika samostatných vodních děl v rámci jednoho povodí spadala do stejné skupiny důležitosti. Zároveň se do určité skupiny důležitosti nezařazovala pouze vodní díla, nýbrž celý prostor kolem vodního díla, který byl ohraničen slabou zónou rozrušení (4. zónou) podle předpokládané ráže jaderné ZHN.²⁵⁶

Podle určené skupiny bylo v souladu s možnostmi, a dalšími obrannými opatřeními národního hospodářství, uloženo plánovitě a účelně zaměřit organizační, operační a technické přípravy nezbytné pro ochranu a snížení ztrát obyvatelstva, osazenstva závodů a zabezpečení potřeb ozbrojených složek.²⁵⁷

U vodních děl, která nebyla zařazena do žádných skupin se neprováděla žádná přípravná opatření s výjimkou vodních děl, na nichž měly zájem ozbrojené složky z hlediska obrany.

Skupina A

Konkrétní vodní díla zařazená do skupiny A jsou uvedena v tabulce 19. Jednalo se o nejdůležitější vodní díla, jejichž zničením v případě plného stavu vody by byly vytvořeny nejmohutnější průlomové vlny. Z toho důvodu se u těchto vodních děl se předpokládalo, že by se v případě válečného konfliktu mohla s vysokou pravděpodobností stát samostatnými cíli již při prvním hromadném úderu jadernými ZHN, přičemž účinky průlomových vln v povodí pod vodním dílem by ohrožovaly:

- důležitá politická a hospodářská centra celostátního významu, na jejichž území se nacházel větší počet důležitých objektů a zařízení důležitých z hlediska obrany země;
- velmi důležité dopravní uzly z hlediska hospodářského i vojenského;
- komunikační spoje, přechody a prostory mající důležitý význam pro bojovou činnost ozbrojených složek;
- velká soustředění obyvatelstva nebo vojsk.²⁵⁸

²⁵⁶ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 6, inv. č. 25, čj. 00330-VKO-24/63; 24. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 6.6.1963: bod 4 Rozdělení vodních děl na území ČSSR do skupin a opatření, která budou u jednotlivých skupin prováděna, příloha III. Zásady pro rozdělení vodních děl do skupin a opatření, která budou u jednotlivých skupin prováděna.

²⁵⁷ Tamtéž.

²⁵⁸ Tamtéž.

Tabulka 19 Vodní díla zařazená ve skupině A v roce 1963 ²⁵⁹

Název vodního díla:	Kraj (1960), kde se VD nachází:	Předpokládaná ráže jad. ZHN:	
Vltavská kaskáda:			
Lipno	Jihočeský	50 kt	
Orlík	Středočeský	50 kt	
Kamýk		Nepředpokládá se	
Slapy		25 kt	
Štěchovice		10 kt	
Vrané nad Vltavou		10 kt	
Vážská kaskáda:			
Ústí (Orava)	Středoslovenský	50 kt	
Krpelany		Nepředpokládá se	
Sučany		Nepředpokládá se	
Lipovec		Nepředpokládá se	
Hrikšová		Nepředpokládá se	
Mikšová		Nepředpokládá se	
Povážská Bystrica		Nepředpokládá se	
Nosice		25 kt	
Ladce		Nepředpokládá se	
Ilava		Nepředpokládá se	
Dubnica nad Váhom		Nepředpokládá se	
Skalka		Západoslovenský	Nepředpokládá se
Kostolná			Nepředpokládá se
Nové Město	Nepředpokládá se		
Horná Streda	Nepředpokládá se		
Madunice	Nepředpokládá se		
Celkem 22 vodních děl, z toho: v Česku 6 (27 %) / na Slovensku 16 (73 %)		220 kt	

Poznámka: Ve všech případech se předpokládal vzdušný výbuch jaderné ZHN.

Skupina B

Konkrétní vodní díla zařazená do skupiny B jsou uvedena v tabulce 20. U těchto vodních děl se předpokládalo, že by se v případě válečného konfliktu mohla rovněž stát cílem úderu jadernou ZHN, avšak nikoliv při prvním hromadném úderu. Evakuace by se v okolí těchto vodních děl neprováděla, ovšem byly by provedeny přípravy k vyvedení obyvatelstva a osazenstva závodů z ohrožených prostorů. Účinky průlomových vln v povodí pod vodním dílem by ohrožovaly:

- Důležitá města nebo objekty mající význam pro válečné hospodářství, což se týkalo především hospodářského centra na Ostravsku, kde by při napadení a zničení vodních děl hrozilo nebezpečí zaplavení dolů;

²⁵⁹ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 6, inv. č. 25, čj. 00330-VKO-24/63; 24. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 6.6.1963: bod 4 Rozdělení vodních děl na území ČSSR do skupin a opatření, která budou u jednotlivých skupin prováděna, příloha IV. Návrh na rozdělení vodních děl do skupin.

- Komunikační spoje, přechody a prostory mající důležitý význam pro činnost ozbrojených složek, což byl případ zejména vodních děl Vranov, Vír a Kníničky.²⁶⁰

Tabulka 20 Vodní díla zařazená ve skupině B v roce 1963 ²⁶¹

Název vodního díla:	Kraj (1960), kde se VD nachází:	Předpokládaná ráže jad. ZHN:
Vranov	Jihomoravský	25 kt
Vír		50 kt
Kníničky		25 kt
Žermanice	Severomoravský	25 kt
Morávka		25 kt
Šance		50 kt
Kružberk		25 kt
Těrlicko		50 kt
Celkem 8 vodních děl, všechna v Česku		275 kt

Poznámka: Ve všech případech se předpokládal vzdušný výbuch jaderné ZHN.

Skupina C

Konkrétní vodní díla zařazená do skupiny C jsou uvedena v tabulce 21. Tato vodní díla by v případě válečného konfliktu měla pro válečné hospodářství jen dílčí význam, přičemž se nepočítalo s prováděním nějakých evakuačních opatření.

Tabulka 21 Vodní díla zařazená ve skupině C v roce 1963 ²⁶²

Název vodního díla:	Kraj (1960), kde se VD nachází:	Předpokládaná ráže jad. ZHN:
Jesenice	Západočeský	50 kt
Karlovy Vary		25 kt
Mariánské Lázně		10 kt
Souš	Severočeský	25 kt
Seč	Východočeský	10 kt
Křižanovice		25 kt
Labská (Krausovy boudy)		10 kt
Les Království		10 kt
Mostiště	Jihomoravský	25 kt
Koryčany		25 kt
Plumlov		25 kt
Luhačovice		25 kt
Palmanská Maša (Dobšíná)	Východoslovenský	25 kt
Celkem 13 vodních děl, z toho: v Česku 12 (92 %) / na Slovensku 1 (8 %)		290 kt

Poznámka: Ve všech případech se předpokládal vzdušný výbuch jaderné ZHN.

²⁶⁰ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 6, inv. č. 25, čj. 00330-VKO-24/63; 24. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 6.6.1963: bod 4 Rozdělení vodních děl na území ČSSR do skupin a opatření, která budou u jednotlivých skupin prováděna, příloha III. Zásady pro rozdělení vodních děl do skupin a opatření, která budou u jednotlivých skupin prováděna.

²⁶¹ Tamtéž.

²⁶² VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 6, inv. č. 25, čj. 00330-VKO-24/63; 24. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 6.6.1963: bod 4 Rozdělení vodních děl na území ČSSR do skupin a opatření, která budou u jednotlivých skupin prováděna, příloha IV. Návrh na rozdělení vodních děl do skupin.

Pod vodními díly skupiny C byly ohroženy zejména:

- vojenské zájmové prostory v bezprostřední blízkosti státních hranic, což se týkalo vodních děl Jesenice, Karlovy Vary a Mariánské Lázně;
- zájmové prostory z hlediska operačních potřeb armády.²⁶³

Příklady následků možných průlomových vln vybraných vodních děl

Vypracování výpočtů a odhadů účinků případných průlomových vln bylo provedeno velitelstvím ženijního vojska v těsné spolupráci s ministerstvem vnitra, zemědělství, energetiky a kraji, kde se daná vodní díla nacházela.²⁶⁴ Výsledkem byla v roce 1963 nová přehledná, především však přesnější příručka, která byla založená na pečlivých výpočtech a obsahovala detailní údaje o podobě a rozsahu průlomových vln v určitých situacích, včetně stručných technických popisů vodních děl a rozboru možností jejich případného vypuštění. Tato příručka měla status přísného utajení a jejím účelem bylo sloužit jako podkladová pomůcka jednak pro vojenské operační plánování, dále pro orgány civilní obrany a jejich operační plánování v zájmu provádění ochranných opatření, plynoucích ze stupně předpokládaného nebezpečí.²⁶⁵

Pomůcka Vyhodnocení údolních nádrží a přehrad na území ČSSR při zpracování průlomových vln ze zničených vodních děl zahrnuje teoretické propočty pro tři základní scénáře při napadení vodních děl:

- I. úplné zničení tělesa hráze při maximální kótě nadržení (průlomová vlna by v maximálním objemu);
- II. úplné zničení tělesa hráze při minimální kótě nadržení;
- III. částečné porušení tělesa hráze při maximální kótě nadržení (u přehrad z nesoudržného materiálu, tj. sypaných zemních, z kamenné rovnaniny nebo kombinovaných, nebyla tato varianta brána v potaz, neboť by se to v konečném důsledku projevilo jako úplné zničení).²⁶⁶

²⁶³ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 6, inv. č. 25, čj. 00330-VKO-24/63; 24. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 6.6.1963: bod 4 Rozdělení vodních děl na území ČSSR do skupin a opatření, která budou u jednotlivých skupin prováděna, příloha III. Zásady pro rozdělení vodních děl do skupin a opatření, která budou u jednotlivých skupin prováděna.

²⁶⁴ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1963. Karton 568, inv. č. 568, sign. 49/8/6. Čj. 0024439-41 Zdůvodnění vydání příručky Vyhodnocení údolních nádrží a vodních děl na území ČSSR.

²⁶⁵ Tamtéž.

²⁶⁶ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1963. Karton 568, inv. č. 568, sign. 49/8/6. K čj. 0021981 Vyhodnocení údolních nádrží a vodních děl na území ČSSR.

Jako příklad pro nastínění možných škod vzniklých v důsledku uskutečnění jednoho ze tří výše zmíněných scénářů, s jejichž následky by se následně musely vypořádat složky armády a civilní obrany při provádění záchranných prací, budou následně uvedeny propočítané a odhadnuté následky případných průlomových vln u vybraných vodních děl Vltavské kaskádě.

1) Vodní dílo Orlík:

Vodní dílo Orlík je do dnešních dnů největší vodní dílo na našem území, co se objemu zadržované vody týče. Bylo vybudováno v letech 1954 až 1961 na řece Vltavě zejména k energetickým účelům. Přehradní hráz je masivní gravitační betonová, vysoká 91,5 m nad základy v koruně (koruna je na kótě 361,45 m n.m.), 515 m dlouhá a 12,3 m široká. Celkový (maximální) zadržovaný objem je 720 milionů m³ vody (až po kótu 354,00 m n.m.), při minimální nadržení pak 280 milionů m³ vody (až po kótu 330,00 m n.m.).²⁶⁷

Parametry průlomové vlny při různých situacích (zmíněných výše) jsou zaneseny v tabulce 22.

Tabulka 22 Parametry průlomové vlny při napadení vodního díla Orlík ²⁶⁸

1	2	3	4	5	6	7	8	Vzdálenost, do které jsou objekty pod přehradou úplně zničeny:		
								VD	mosty	obce
I.	720	105000	2,23	30*	13	190	8h 28min	200 km	90 km	133 km
II.	280	51500	1,62	8**	10,5	54,4	7h 42min	9,7 km	16 km	22 km
III.	720	3470	0,03	7,5	4,8	9,7	9 dnů	-	11,4 km	-

Poznámka: 1 = situace (viz výše), 2 = objem průlomové vlny v milionech m³, 3 = maximální počáteční výtokové množství v m³ za sekundu, 4 = průměrná rychlost klesání vodní hladiny v milimetrech za sekundu, 5 = počáteční výška průlomové vlny v metrech, 6 = počáteční rychlost v čele průlomové vlny v metrech za sekundu, 7 = vzdálenost, po které průlomová vlna klesne pod velikost stoleté vody v kilometrech, 8 = doba za kterou se nádrž úplně vyprázdí (na kótu 285,00 m n.m.), * = maximální výška průlomové vlny by byla podmíněna reliéfem a svého maxima by dosáhla u obce Kamýk, kde by dosahovala až 50m, ** = maximální výška průlomové vlny by v tomto případě u obce Kamýk dosahovala až 18m.

V obou případech by průlomová vlna by byla ve své trati by byla umocněna prvotním sevřeným reliéfem, přičemž v případě I. situace (úplné zničení tělesa hráze při maximálním nadržení na kótě 354,00 m n.m.) by navíc zesílila smetením všech zbylých vodních děl Vltavské kaskády.

²⁶⁷ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1963. Karton 568, inv. č. 568, sign. 49/8/6. K čj. 0021981 Vyhodnocení údolních nádrží a vodních děl na území ČSSR..

²⁶⁸ Tamtéž.

V případě I. situace by výtok vody z přehrady představoval 45krát větší hodnotu než hladina stoleté vody (ve srovnání s povodní z roku 1890). Průlomová vlna by se postupně zmenšovala a slábla, čelo průlomové vlny by se vytratilo po 108 km u obce Roztoky u Prahy, a na úroveň stoleté vody by klesla po 190 km u soutoku Labe s Ohří v Litoměřicích.²⁶⁹ Během této trasy by byly napáchány katastrofické škody. Do 2 hodin by bylo ohroženo 22 obcí, celkově by průlomová vlna v celém povodí ohrozila 97 obcí. Zničeno by bylo 17 vodních zařízení, z toho 4 větší vodní díla (Kamýk, Slapy, Štěchovice a Vrané nad Vltavou), dále 25 železničních zařízení, 4 železniční a 23 silničních mostů.²⁷⁰ Pod Prahou a dále pak v Polabské nížině by se průlomová vlna široce rozlila, čím by podle reliéfu vznikly záplavy o šíři v rozmezí 2 až 6 km.

Při situaci II. (úplné zničení tělesa hráze při minimálním nadržení na kótě 330,00 m n.m.) by průlomová vlny ve své trase zničila vodní dílo Kamýk. Za předpokladu, že by ve Slapech bylo nadržení na kótě 247,00 m n.m, tj. na minimálním stavu, bylo by teoreticky možné, že by hráz ve Slapech byla sice poškozena, avšak i tak by stále byla schopna tlak této vody vydržet. Tímto by hráz ve Slapech zachytila asi 200 milionů m³ vody. Zbylých 86 milionů m³ vody by se přes přehradu Slapy přelilo a dále by byla zachycena zbytkem kaskády.

Při situaci III. (částečné porušení tělesa hráze při maximální kótě nadržení) by se průlomová vlna rychle zmenšila, což by umožnilo její zachycení zbytkem přehrad Vltavské kaskády, takže by nedošlo k výraznějším škodám, přičemž by byla mírně poškozena vodní díla Kamýk a Slapy.²⁷¹ Čelo průlomové vlny se rychle vytratí. Vodní díla Kamýk a Slapy by sice mohly být mírně poškozeny, nicméně masa vody by jimi byla zadržena. Byl by pravděpodobně zničen pouze most v Kamýku a obec Kamýk samotná mírně poškozena. Obce dále až po Slapskou přehradu by byly zaplaveny.

2) Vodní dílo Lipno:

Bylo vybudováno na Vltavě v letech 1952 až 1959 k energetickým účelům a jedná se o největší vodní dílo z hlediska velikosti vodní plochy. Přehradní hráz je kombinovaného

²⁶⁹ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 6, inv. č. 25, čj. 00330-VKO-24/63; 24. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 6.6.1963: bod 4 Rozdělení vodních děl na území ČSSR do skupin a opatření, která budou u jednotlivých skupin prováděna, příloha IV. Návrh na rozdělení vodních děl do skupin.

²⁷⁰ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1963. Karton 568, inv. č. 568, sign. 49/8/6. K čj. 0021981 Vyhodnocení údolních nádrží a vodních děl na území ČSSR.

²⁷¹ Tamtéž.

typu, tj. z části zemní s hlinitým šikmým těsněním a z části betonová gravitační (funkční betonové bloky). Výška hráze nad úroveň terénu je 25 m, délka hráze v koruně je 280 m (koruna je na kótě 729 m n.m.) a šířka je 14,3 m. Celkový zadržovaný objem je 306 milionů m³ vody (až po kótu 726,00 m n.m.).²⁷² Parametry průlomové vlny při různých situacích jsou zaneseny v tabulce 23, přičemž III. situace v tomto případě nebyla brána v potaz, neboť těleso hráze je z části sypané, tudíž by se výsledné poškození v případě situace III. pozvolně projevilo jako úplné zničení.

Tabulka 23 Parametry průlomové vlny při napadení vodního díla Lipno²⁷³

1	2	3	4	5	6	7	8	Vzdálenost, do které jsou objekty pod přehradou úplně zničeny:		
								VD (jezy)	mosty	obce
I.	275,6	11 850	13,9	10	13	123	9h 36min	100 km	61 km	44 km
II.	23	4 440	13,9	3	10	50	2h 17min	22 km	11 km	21 km

Poznámka: 1 = situace (viz výše), 2 = objem průlomové vlny v milionech m³, 3 = maximální počáteční výtokové množství v m³ za sekundu, 4 = průměrná rychlost klesání vodní hladiny v milimetrech za sekundu, 5 = počáteční výška průlomové vlny v metrech, 6 = počáteční rychlost v čele průlomové vlny v metrech za sekundu, 7 = vzdálenost, po které průlomová vlna klesne pod velikost stoleté vody v kilometrech, 8 = doba za kterou se nádrž úplně vyprázdní (na kótu 705,00 m n.m.)

V případě I. situace by průlomová voda klesla pod úroveň stoleté vody ve vzdálenosti 123 km pod přehradou, což by na konci největší mohutnosti vedlo k částečnému zaplavení města Týn nad Vltavou. Do dvou hodin od protržení by zaplaveno 10 obcí a celkově by bylo ohroženo 26 obcí. Největšího rozlití by v tomto případě průlomová vlna dosáhla v prostoru českobudějovické kotliny, kde by se rozlila do šířky 2 až 4 km. V ostatních částech trati by rozliv vlivem většinou úzkého sevřeného koryta dosahoval v průměru 150 až 300 m. Celkově by bylo zničeno asi 26 vodních zařízení (většinou jezů), 5 železničních zařízení (nádraží, železniční tratě), 9 železničních a 17 silničních mostů.²⁷⁴

V případě II. situace by průlomová vlna ve své trati na úroveň stoleté vody klesla ve vzdálenosti 50 km pod přehradou. Mosty by byly zničeny po Vyšší Brod, tj. do vzdálenosti 11 km, tj. celkem čtyři mosty, a dále ohroženy podemletím až po Český Krumlov, tj. do vzdálenosti do 47 km pod přehradou. Vodní díla (v tomto případě jezy) by byly zničeny do vzdálenosti 22 km a ohroženy jen po Český Krumlov. Celkem 3 obce by byly zničeny nebo

²⁷² VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1963. Karton 568, inv. č. 568, sign. 49/8/6. K čj. 0021981 Vyhodnocení údolních nádrží a vodních děl na území ČSSR.

²⁷³ Tamtéž.

²⁷⁴ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 6, inv. č. 25, čj. 00330-VKO-24/63; 24. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 6.6.1963: bod 4 Rozdělení vodních děl na území ČSSR do skupin a opatření, která budou u jednotlivých skupin prováděna, příloha IV. Návrh na rozdělení vodních děl do skupin.

poškozeny až po Rožmberk nad Vltavou, tj. do vzdálenosti 22 km, který by byl také poškozen, a v další trati by došlo pouze k záplavám při rozlivu o šířce 100 až 150 m.²⁷⁵

Opatření na vodních dílech

Jako základní prostředky ochrany proti snížení katastrofálních účinků možných průlomových vln a tím i snížení ztrát na obyvatelstvu, snížení ztrát na materiálových hodnotách pod vodním dílem byla stanovena tyto opatření:

- včasné snížení vodní hladiny daného vodního díla;
- účelné a organizované vyrozumění obyvatelstva v ohroženém území;
- evakuace nebo vyvedení obyvatelstva, případně vyvezení materiálních hodnot;
- včasné uvolnění toku pod vodním dílem (sklopení jezů, odstranění prostředků vodní dopravy a podobně);
- výstavba ochranných hrází a náspů;
- omezení výstavby měst, zařízení a objektů v prostorech ohrožených průlomovou vlnou;
- technická opatření CO, stanovená pro výstavbu vodních děl.²⁷⁶

První dva body byly základními prostředky k zajištění ochrany a snížení ztrát obyvatelstva a osazenstev objektů, jejichž provádění bylo uloženo oblastním štábům CO, které je zpracovávaly do konkrétní operační podoby, na základě čehož by jejich provádění bylo přizpůsobeno místním specifickým podmínkám.

²⁷⁵ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1963. Karton 568, inv. č. 568, sign. 49/8/6. K čj. 0021981 Vyhodnocení údolních nádrží a vodních děl na území ČSSR.

²⁷⁶ Federální ministerstvo vnitra – Štáb CO ČSSR. *ŠCOS-Tech-6-7 Směrnice pro opatření na vodních dílech k ochraně obyvatelstva před účinky průlomových vln a zpracování operační dokumentace*. 1971 (směrnice – zrušeno). s. 3.

Na vodních dílech skupiny A bylo předepsáno provádět tato opatření:

- vyzrozumění obyvatelstva a zaměstnanců objektů o nebezpečí zatopení;
- evakuaci obyvatelstva z ohroženého povodí od hranice, kterou dosáhne čelo průlomové vlny do 2 hodin až po hranici stoleté vody;
- plánovité snižování hladiny vodního díla podle manipulačního řádu v souladu s ním zajistit energetické využití vody;
- obranu a ochranu vodních děl se zaměřením na vodní hráz a zařízení zabudovaná v ní nebo v její blízkosti;
- opatření na energetických zařízeních, vodárenských zařízeních a ve vodní dopravě;
- střežení a pozorování vodních děl.²⁷⁷

Na vodních dílech skupiny B bylo předepsáno provádět tato opatření:

- vyzrozumění obyvatelstva a zaměstnanců objektů o nebezpečí zatopení;
- provedení příprav k vyvedení obyvatelstva a osazenstva závodů z ohrožených území v povodí a příprava provedení dalších opatření na vodním toku a pod vodním dílem (elektrárny, vodárenská zařízení, vodní doprava apod.);
- přípravu a plánovité snižování hladiny vodního díla podle zvláštního manipulačního řádu, v souladu s ním je nutno zajistit energetické využití vody;
- ochranu, obranu a pozorování určených vodních děl této skupiny.²⁷⁸

Na vodních dílech skupiny C bylo předepsáno provádět tato opatření:

- vyzrozumění obyvatelstva a zaměstnanců objektů o nebezpečí zatopení;
- přípravu a plánovité snižování hladiny vodního díla podle zvláštního manipulačního řádu, v souladu s ním je nutno zajistit energetické využití vody;
- přípravy k provádění opatření na vodním toku pod vodním dílem (elektrárny, vodárenská zařízení apod.);
- ochranu, obranu a vyzrozumívání určených vodních děl této skupiny.²⁷⁹

²⁷⁷ Federální ministerstvo vnitra – Štáb CO ČSSR. *ŠCOS-Tech-6-7 Směrnice pro opatření na vodních dílech k ochraně obyvatelstva před účinky průlomových vln a zpracování operační dokumentace*. 1971 (směrnice – zrušeno). s. 8.

²⁷⁸ Tamtéž. s. 8.

²⁷⁹ Tamtéž. s. 8-9.

5.2 Evakuace a ukrytí

Evakuace je podle nové koncepce schválené vojenskou komisí obrany ze dne 1. března 1962 již nejdůležitějším prvkem v ochraně obyvatelstva, přičemž:

- z měst zvláštní ("Z") a I. kategorie bylo určeno evakuovat veškeré obyvatelstvo s výjimkou osazenstva závodů, jejichž chod měl zůstat zachován a pro něž bylo nutné počítat s ukrytím;
- z měst II. kategorie evakuovat děti do 15 let, pro ostatní obyvatelstvo počítat s ukrytím;
- v ostatních nekategorizovaných městech v ČSSR počítat s ukrytím v úkrytech jednoduchého a polního typu;
- provést preventivní (před)evakuaci dětí a určených zařízení z kategorizovaných míst v době napětí (narůstajícího válečného nebezpečí).²⁸⁰

Za účelem evakuace došlo ke zřízení evakuačních komisí ve všech krajích.²⁸¹ Velikost prostoru, ze kterého by měla proběhnout evakuace byl určen hranicí zóny slabého rozrušení (tzv. 4. zóna, viz kapitola 4.1.1) předpokládané jaderné ZHN v daném prostoru, přičemž na okraji této zóny by bylo zřízeno evakuační středisko.²⁸² Vyevakuované obyvatelstvo by poté bylo rozptýleno do prostoru mimo dosah nebezpečí, například do méně ohrožených obcí (přijímacích středisek) v rámci různých okresů, kde jim mělo být zajištěno ubytování. Ukrytí (v úkrytech přiměřené odolnosti) bylo již chápáno jako doplňkový prostředek ochrany obyvatelstva a osazenstva závodů. Způsob a rozsah ukrytí byl určen v rámci vydání nových ženině technických normativů.

5.2.1 Ukrytí podle normativů z roku 1962

V souvislosti s přípravou nové kategorizace byly v červenci 1962 schváleny nové ženině technické normativy, které nahradily předešlé technické normativy z podzimu 1959.

²⁸⁰ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 5, inv. č. 20., čj. 0030050/1. Zápis ze schůze VKO ÚV KSČ ze dne 1.3.1962. Bod č. 7 Zpráva o výsledku konzultace v SSSR ke koncepci budování civilní obrany a ke zdravotnickému zabezpečení obyvatelstva v počátečním období války a návrh zásad nové koncepce civilní obrany.

²⁸¹ ŠILHÁNEK, Bohumil a Josef DVORÁK. *Stručná historie ochrany obyvatelstva v našich podmínkách*. Vyd. 1. Praha: tMV – generální ředitelství HZR ČR, 2003. s. 61.

²⁸² VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1966. Karton 170-171, inv. č. 509, sign. 19/1. K čj. 002485-19-1966 Příprava teritoria a jeho činnost za války. s. 63.

Nové normativy stanovily rozsah prováděných ženině technických opatření na území ČSSR v kategorizovaných městech, prostorech a v objektech.²⁸³

1) Ukrytí obyvatelstva a osazenstva závodů:

- **Města a prostory zvláštní a I. kategorie:** V těchto prostorech, kde se pro případ válečného konfliktu plánovala úplná evakuace obyvatelstva bylo rozhodnuto nebudovat žádné úkryty. Pro ukrytí osob, jejichž setrvání ve městě by bylo opodstatněno z důvodu zachování v chodu nejdůležitějších funkcí ve městě měly být aktivovány (zpohotovostněny) stávající úkryty.²⁸⁴
- **Města a prostory II. kategorie:** V těchto prostorech bylo nutné zajistit úkryty pro 70 % obyvatelstva, které by ve městech setrvalo (po mobilizaci a evakuaci dětí), přičemž se počítalo, že zbylých 30 % obyvatelstva bude ukryt v rámci svého pracoviště na úkrytech. Pro ukrytí měla být provedena aktivace všech stávajících úkrytů. Nové úkryty měly být budovány pouze ve 4. třídě odolnosti a ve výjimečných případech začleňovány do bytové či občanské výstavby.²⁸⁵
- **Nekategorizovaná města a prostory:** V těchto prostorech by bylo ukrytí v případě hrozby válečného konfliktu řešeno úkryty jednoduchého nebo polního typu budovanými v době napětí (příprav), případně ve stávajících úkrytech (v případě měst vyřazených z kategorie).²⁸⁶
- **Objekty v kategorizovaných městech a prostorech:** Ukrytí veškerého osazenstva objektů se týkalo pouze v objektech umístěných v kategorizovaných městech a prostorech, kde byla uložena výstavba úkrytů ve 3. a 4. třídě odolnosti (technické požadavky na odolnost zůstaly beze změny), jak znázorňuje tabulka 24. Úkryty se zde budovaly ve vhodných suterénech administrativních nebo provozních budov i jako samostatně stojící. V objektech mimo kategorizovaná města a prostory se ukrytí řešilo stejně, jako v nekategorizovaných městech a prostorech (viz předchozí bod).²⁸⁷

²⁸³ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 5, inv. č. 22, čj. 0030050/3. 21. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 5.7.1962: bod č. 6 Normativy ženině technických opatření CO.

²⁸⁴ Tamtéž.

²⁸⁵ Tamtéž.

²⁸⁶ Tamtéž.

²⁸⁷ Tamtéž.

Tabulka 24 Normy ukrytí osazenstva v objektech z r. 1962²⁸⁸

Objekt kategorie	% ukrytí		
	Celkem	Z toho ve třídě odolnosti	
		3.	4.
“Z“	100	100	-
I.	100	100	-
II.	100	-	100

2) Operační stavby CO (pro řídicí orgány)

V rámci operativních staveb pro řídicí orgány CO pro případ války dochází k dalšímu posílení. Nově jsou velitelská stanoviště v prostorech zvláštní kategorie rozšířena o pohotovostní pracoviště.

- Velitelská stanoviště:

1. Štáby CO národních výborů krajů a dále štáby CO okresů a měst v prostoru zvláštní kategorie měly uloženo vybudovat:
 - **hlavní velitelská stanoviště (HVS)** v prostorech mimo dosah bořivých účinků předpokládaného jaderného výbuchu v 5. nejvýše však 4. třídě odolnosti;
 - **pohotovostní velitelská stanoviště (PVS)**, a to přizpůsobením stávajících staveb na protiatomovou odolnost;
 - **záložní velitelské stanoviště (ZVS)** s využitím stávajícího velitelského stanoviště některého okresu v kraji bez zvyšování nároků na plochu a odolnost;
2. štáby CO národních výborů měst a okresů v prostorech I. kategorie – zde platilo totéž, co v případě velitelských stanovišť v předchozím bodě s tím rozdílem, že se nezřizovalo ZVS;
3. štáby CO okresních národních výborů v prostorech II. kategorie provedly přizpůsobení stávajících velitelských stanovišť PAO a v případě že jej neměly, měly povinnost k tomuto účelu přizpůsobit vhodné sklepní prostory na okraji města;
4. štáby CO okresních národních výborů v nekategorizovaných prostorech – zde platilo totéž co v předchozím bodě;

²⁸⁸ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 5, inv. č. 22, čj. 0030050/3. 21. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 5.7.1962: bod č. 6 Normativy ženižně technických opatření CO.

5. štáby služeb CO kraje a štáby služeb CO v kategorizovaných prostorech zřizovaly velitelská stanoviště mimo prostor účinků jaderných ZHN zphotovením stálých staveb CO, případně přizpůsobením vhodných sklepních prostorů na okraji města;
 6. Štáby CO na objektech nová velitelská stanoviště jako zvláštní stavby nebudovaly a k zajištění velení měly povinnost vyhradit nezbytné prostory a přizpůsobit nejvýhodnější ze stávajících staveb CO na objektu.²⁸⁹
- **Pozorovatelný** (pravidla pro jejich budování se od předchozích normativů z roku 1959 nezměnila)
 - **Sklady a garáže**

V tomto období se v rámci ukrytí objevily snahy o větší hospodárnost výstavby a mírového využití úkrytů. V letech 1952 až 1964 bylo v rámci investic do výstavby úkrytů prostavěno zhruba 1,8 miliardy Kčs, přičemž bylo postaveno asi 9600 zvláštních staveb CO.²⁹⁰ Dosavadní úkryty byly budovány jako jednoúčelové stavby, které většinou neměly žádné mírové využití a jejich údržba si vyžadovala další nezměrné investice. Myšlenky na hospodárnější využití úkrytových staveb k mírovým účelům se poprvé objevily již v roce 1959 a vzešlo z nich několik málo staveb dvouúčelových. Ty byly povětšinou využívány jako garáže. Byť toto řešení bylo nanejvýš vhodné, neřešilo celkovou potřebu garážování vozidel, které bylo v tomto případě účelnější. Výstavba úkrytů v rámci bytové výstavby se rovněž nejevila příliš efektivní.²⁹¹

Řešení se následně vyjevilo v kombinaci výstavby staveb pro občanskou vybavenost a staveb CO, čímž bylo dosaženo účelnějšího využití prostředků na obranu státu, které tímto byly prospěšnější potřebám společnosti. První experimentální stavby této koncepce byly zařazeny do plánu výstavby na rok 1965 a jednalo se o tržnici ovoce a zeleniny v Táboře, společenskou místnost (knihovnu, čítárnu, přednáškovou místnost) v Ústí nad Orlicí a kino v Uherském Hradišti, dnes kino Hvězda na náměstí Míru 951, které bylo otevřeno v roce 1967.²⁹² Právě poslední případ kina byl projekt dvouúčelové stavby CO, který byl realizován i v mnoha dalších městech, kupříkladu v jihočeském Písku (kino Portýč), dále v Prostějově

²⁸⁹ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 5, inv. č. 22, čj. 0030050/3. 21. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 5.7.1962: bod č. 6 Normativy ženižně technických opatření CO.

²⁹⁰ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 10, inv. č. 31., čj. VKO-00371-30. 30. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 20.5.1965: bod č. 8 Plnění investiční výstavby CO za rok 1964 a její zajištění na další léta.

²⁹¹ Tamtéž.

²⁹² Kino Hvězda, Uherské Hradiště. *Uherské Hradiště* [online]. Copyright © 2001 [cit. 21.06.2020]. Dostupné z: <https://www.mesto-uh.cz/kino-hvezda>

(kino Metro 70), Přerově (Hvězda), Mladé Boleslavi (kino Forum), Vsetíně (kino Vatra), Povážské Bystrici (kino Mier) a jistě ještě v jiných městech.

Tento „*kinoukryt*“ je typizovanou dvouúčelová stavbou ve 4. třídě odolnosti o kapacitě 900 ukrývaných osob a v míru používanou jako kino o kapacitě 550 míst.²⁹³ Jedná se o polozapuštěný odolný úkryt kruhového tvaru překrytý železobetonovou kopulí a na povrchu obestavěn účelovou nadzemní budovou (příloha 2). V rámci tohoto konceptu se zvažovaly se i menší varianty pro 600 a 300 ukrývaných osob, využitelné jako kino, jídelna, restaurace nebo taneční sál. Tento koncept byl dílem architekta Ing. arch. Zdeňka Michala, CSc.²⁹⁴

5.2.2 Příprava obyvatelstva a zajištění ochrannými prostředky

V rámci přípravy obyvatelstva proběhla rovněž II. etapa všennárodní přípravy obyvatelstva k civilní obraně od podzimu 1962 do dubna 1964. Bylo v ní proškoleny asi 4 435 000 občanů, přičemž požadovaný počet proškolených osob byl především na závodech překročen.²⁹⁵ Na základě kladně vyhodnocených zkušeností z všennárodních příprav dále v souladu s novou koncepcí CO proběhly v letech 1966 až 1967 přípravy obyvatelstva k obraně vlasti (POOV).²⁹⁶

V rámci branné výchovy ve školách se původní praktické kurzy civilní obrany proměnily v tzv. brannou přípravu, která byla zpočátku součástí tělesné výchovy. Později byla od tělesné výchovy oddělena a stala se na středních školách a poté i v některých třídách základní školy samostatným vyučovacím předmětem. Systém branné výchovy byl v tomto období chápán jako neúplný a nedostatečný, zejména z důvodu ideologického zakotvení branné výchovy, přičemž byl postupně nastoupen kurz jednotného systému branné výchovy, který byl v souvislosti se vývojem na konci 60. let minulého století dovršen až v následujícím období.²⁹⁷

²⁹³ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 10, inv. č. 31., čj. VKO-00371-30. 30. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 20.5.1965: Příloha k bodu č. 8 – Dvouúčelové stavby CO.

²⁹⁴ Kino Hvězda, Uherské Hradiště. *Uherské Hradiště* [online]. Copyright © 2001 [cit. 21.06.2020]. Dostupné z: <https://www.mesto-uh.cz/kino-hvezda>

²⁹⁵ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 9, inv. č. 29., čj. 00357-VKO-28/64. 28. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 25.6.1964: bod č. 5 Zpráva o výsledcích druhé etapy všennárodní přípravy obyvatelstva k civilní obraně a další zaměření přípravy obyvatelstva k přípravě vlasti.

²⁹⁶ ŠILHÁNEK, Bohumil a Josef DVORÁK. *Stručná historie ochrany obyvatelstva v našich podmínkách*. Vyd. 1. Praha: MV – generální ředitelství HZR ČR, 2003. s. 77.

²⁹⁷ REITMAYER, Ladislav, 1982. K otázce vzniku, vývoje a stavu školní branné výchovy. *Pedagogika*. [online]. 1 (43) [cit. 21.7.2020]. ISSN 2336-2189. Dostupné z: <https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?p=5087&lang=cs>

Ochranné prostředky

Stran zajištění obyvatelstva ochrannými prostředky ve snaze urychlení dodávek ochranných prostředků (zejména ochranných masek a zdravotnických balíčků pro obyvatelstvo) bylo na základě usnesení politického byra ÚV KSČ ze dne 25.7.1961 rozhodnuto o výrobě ochranných filtračních roušek (OR-1, v podstatě se jedná o návlek na hlavu s průzory), které by byly dodávány jako prostředek ochrany obyvatelstva proti radioaktivnímu prachu.²⁹⁸

Posléze se ukázalo, že staré ochranné prostředky vyráběné v letech 1951 až 1954 (maska CO-1, dětské ochranné prostředky DV-52 a DK-52, vše používající staré filtry CF-II/50) jsou pro neúčinné a že jsou vhodné nanejvýše k zachytávání radioaktivního prachu jako ochranné filtrační roušky OR-1. Bylo rozhodnuto je nadále využívat buď pouze k výcvikovým účelům, nebo jimi nouzově doplňovat vybavování obyvatelstva do doby, než budou nahrazeny modernějšími prostředky.²⁹⁹ Ve snaze vybavit obyvatelstvo ochrannými prostředky byly v této době navíc dodávány navíc starší vyřazované armádní ochranné masky (typy M-52, M-52u, později i BSS MO4), dále byly do vývoje dány nové ochranné masky.

Od poloviny 60. let byly poté dodávány nové ochranné prostředky pro obyvatelstvo (masky typu CM-3, dětské ochranné masky DM-1 pro děti od 18 měsíců do 10 let, dětské ochranné vaky DV-62 pro děti do 16 měsíců, DV-65 pro děti do 18 měsíců, včetně nových filtrů MOF). Těmito prostředky byl ustanoveno do roku 1970 zajistit:

- 100 % obyvatelstva v nevojskových složkách CO (služby a veřejné útvary CO);
- 100 % (včetně 10% zálohy) děti do 15 let;
- zhruba 7,5 milionu ostatního obyvatelstva neparticipujícího na CO zajistit pouze ochrannými rouškami (OR-1) nebo nouzově starými maskami ze začátku 50. let (CO-1) proti radioaktivnímu prachu, přičemž se do té doby nepředpokládalo vybavení osobními dozimetry.³⁰⁰

²⁹⁸ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 10, inv. č. 31., čj. VKO-00371-30. 30. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 20.5.1965: bod č. 9 Zpráva o zabezpečení obyvatelstva prostředky individuální protichemické ochrany.

²⁹⁹ Tamtéž.

³⁰⁰ Tamtéž.

5.3 Radiační hlásná síť

V rámci celkové obranné koncepce byla v potaz vzata rovněž zeměpisná poloha ČSSR, jelikož ta jako prvosledový stát Varšavské smlouvy ležela na hranici dvou znesvářených bloků tehdejšího bipolárního světa. Velká hustota měst, obyvatelstva a komunikací činila z území ČSSR vhodný cíl pro napadení jadernými údery, kterými by mohlo být dosaženo rozsáhlých škod. Zároveň bylo nutno připočítat převládající směry větrů na území republiky, z čehož vyplývalo, v případě válečného konfliktu za masivního nasazení jaderných ZHN, při němž by jaderné údery protivníka nemusely být provedeny přímo proti vlastnímu území ČSSR, by tak či onak celé území bylo z valné většiny zamořeno radioaktivním spadem. K tomu bylo nutné připočítat navíc hrozbu případného použití biologických a bakteriologických prostředků.

V důsledku toho bylo třeba zajistit sledování, zjišťování a vyhodnocování nastalé radiační situace (stupeň zamoření a podobně) a sledování a zaměřování míst jaderných úderů na území státu, a podle toho účelně organizovat veškerou činnost všech vojenských a záchranných složek. Za tímto účelem došlo v prosinci 1961 k vytvoření jednotné **Radiační hlásné sítě**. Jednalo se ovšem o ryze vojenskou složku, která by v případě aktivace při branné pohotovosti fungovala v úzké spolupráci s orgány CO, kterým by poskytovala zjištěné a vyhodnocené údaje.³⁰¹

Nejdůležitější složkou radiační hlásné sítě na území ČSSR byla tzv. **Teritoriální radiační hlásnou síť** (TRHS), jejíž posláním bylo pozorovat, zaměřovat a zjišťovat parametry případných jaderných výbuchů (tj. provádět měření jejich mohutnosti / ráže), provádět radiační průzkum ve vytyčených prostorech (především dle potřeb armády) a vyhodnocovat radiační situaci.³⁰² Vrcholným orgánem TRHS bylo ústřední radiační středisko (ÚRS) při MNO a TRHS se dále dělila na:

- krajské radiační skupiny (KRS);
- okresní radiační skupiny (ORS);
- družstva teritoriální radiační hlásné sítě (dTRHS), což byl nejdůležitější prvek celé TRHS.

³⁰¹ VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 4, inv. č. 19., čj. 0030045/5. 18. schůze VKO ÚV KSČ z 14.12.1961: bod č. : 3 Zřízení radiační hlásné sítě na území ČSSR.

³⁰² Tamtéž.

V každém okrese ČSSR se do roku 1963 vytyčilo, v závislosti na velikosti okresu v rozmezí od 3 do 5 stanovišť družstev, na místech s širokým výhledem do krajiny celkem okolo 450 pozorovacích stanovišť pro družstev TRHS.³⁰³ Tato stanoviště by v případě bojové pohotovosti zaujala sedmičlenná družstva složená ze záložníků Československé lidové armády vybavených speciálním vybavením (chemickými průkazníky, dozimetrickými a signalizačními přístroji, meteorologickou stanicí apod.), která by zde prováděla výše zmíněné úkoly a dále je předávala nadřízeným orgánům. Takto by byl utvořen celistvý přehled o celkové radiační situaci na území ČSSR, podle kterého by se následně řídila organizace jak vojenských složek, tak složek a útvarů CO.

³⁰³ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1966. Karton 170-171, inv. č. 509, sign. 19/1. K čj. 002485-19-1966 Příprava teritoria a jeho činnost za války. s. 83.

6 Období v letech 1969 až 1976

Na konci 60. let minulého století dochází k další změně celkové koncepce obranného plánování a od něj rovněž odvozené koncepce CO. V období sledovaném touto prací to byla poslední koncepční změna. Prvním krokem přechodu k nové koncepci obranného plánování bylo přistoupení k jeho centralizaci, neboť míra decentralizace v budování obrany mezi jednotlivými vojenskými i nevojenskými úseky a rezorty se v rámci něho začala postupně jevit jako překážka. V rámci docílení efektivního sladění všech příprav k obraně státu, prováděných napříč zainteresovanými úseky a rezorty, bylo v duchu usnesení politického byra ÚV KSČ ze dne 14.2.1967 generálnímu štábu ČSLA, jakožto odborného orgánu ÚV KSČ a vlády ČSSR, uloženo nejpozději do roku 1969 vypracování jednotného operačního plánu obrany pro případ možného vzniku válečného konfliktu, což si zároveň vyžádalo vypracování nové kategorizace a celkové koncepce civilní obrany.³⁰⁴

6.1 Nejdůležitější mezníky tohoto období

Důležitým mezníkem tohoto období byl ústavní zákon číslo 143 ze dne 27. října 1968 o Československé federaci, který se dotkl především organizační struktury řídicích orgánů CO, přičemž její základní podstaty se přílišně nedotkl. CO se v rámci nového státoprávního uspořádání stala věcí společné kompetence a působnosti federálních a republikových orgánů. Z vyplynula působnost i příslušné vztahy. Principy vládního usnesení vlády č. 49 z roku 1958 o civilní obraně byly stále platné a při jejich uplatnění na nové státoprávní uspořádání platilo, že velitelem CO zůstal federální ministr vnitra ČSSR (jeho působnost v CO byla upevněna zákonem č. 133 ze dne 20. prosince 1970) a ministři vnitra obou republik se stali veliteli CO v rámci republik, přičemž se na ně přenesla řada pravomocí.³⁰⁵

Kvalitativní posun nastal v tomto období zejména ohledně branné výchovy, čímž byly odstraněny nedostatky předchozího období, které zbrzdil krizový vývoj let 1968 až 1969. Dosavadní systém branné výchovy byl přehodnocen, což vyústilo v usnesením předsednictva ÚV KSČ z 19. března 1971 o jednotném systému branné výchovy obyvatelstva ČSSR, které mělo za cíl vyjasnit její teoretické a ideologické otázky, přičemž určilo její pevné místo v obranném systému země.³⁰⁶ Následně byl schválen zákon č.

³⁰⁴ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1967. Karton 371, inv. č. 1196, čj. 0023079. Koncepce operačního plánování.

³⁰⁵ ŠILHÁNEK, Bohumil a Josef DVORÁK. *Stručná historie ochrany obyvatelstva v našich podmínkách*. Vyd. 1. Praha: MV – generální ředitelství HZR ČR, 2003. s. 79.

³⁰⁶ REITMAYER, Ladislav. *Stručný nástin dějin branné výchovy*. Vyd. 1. Praha: SPN, 1987. s. 71.

73/1973 Sb. o branné výchově, čím byl dán těmto poznatkům právní základ.³⁰⁷ Tento zákon upevnil postavení branné výchovy v celkovém obranném systému země a ustanovil cíl branné výchovy, kterým bylo dosáhnout u občanů vyvolání pocitu vlastní odpovědnosti na obraně vlasti, dále ustanovil její obsah, rozsah, řídicí orgány, definoval výchovu žactva, vojáků a rovněž přípravu občanů k civilní obraně. Branná výchova se díky tomu stala samostatnou vědní disciplínou a také byla včleněna do školského systému coby povinný vyučovací předmět.³⁰⁸

Školám byla tímto uložena povinnost provádění povinného branného vyučování, dále včlenění prvků branné výchovy do ostatních vyučovacích předmětů, včetně jiných forem vyučování a zájmových branných činností, přičemž prvky branné výchovy se rovněž také zavedly do mateřských školek.³⁰⁹ V rámci přípravy obyvatelstva občanů k CO se jednalo o zajištění základních znalostí ochranných opatření proti ZHN, o obeznámení s úkoly při evakuaci a dále o přípravě výpomoci při likvidaci napadení. Tímto se branný zákon zařadil mezi nejpracovanější branné zákony v rámci států tehdejší socialistické soustavy.³¹⁰

Obranné přípravy státu k obraně v podmínkách masivního nasazení jaderných ZHN a vývoj tehdejších vojenské techniky, který opět zvyšoval možnosti jejich nasazení si vynutil změnu v celkové koncepci obranného plánování. Rozmíst'ování balistických raket v průběhu 60. let minulého století, které byly schopné nést na dlouhou vzdálenost jaderné hlavice což výrazně zkrátilo dobu přepravy jaderných zbraní nad své cíle, mělo za následek, že bylo opět dospěno k názoru, že tento konflikt by mohl začít překvapivým úderem a od samého počátku za masivního nasazení jaderných ZHN, čemuž bylo bezpodmínečně nutné podřídit veškeré přípravy obrany na všech úsecích a provádět je nejlépe jednotně.³¹¹

Toto postupem času a za účelem celkového sladění všech obranných opatření a jejich provádění jako celku v důsledku doktrinní doktrinních teorií Varšavské smlouvy vyústilo v podřízení CO federálnímu ministerstvu národní obrany. Dnem 1. ledna 1976 CO vyjmuta

³⁰⁷ BRABEC, Zdeněk a kol. *Příručka pro brannou výchovu*. Vyd. 2. doplněné. Praha: Naše vojsko, 1983. s. 16.

³⁰⁸ REITMAYER, Ladislav. *Stručný nástin dějin branné výchovy*. Vyd. 1. Praha: SPN, 1987. s. 73-74.

³⁰⁹ Tamtéž. s. 73-74.

³¹⁰ Tamtéž. s. 73.

³¹¹ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1967. Karton 371, inv. č. 1196, čj. 0023079. Koncepce operačního plánování.

z podřízenosti federálního ministerstva vnitra a předána do správy federálnímu ministerstvu obrany.³¹²

6.2 Kategorizace

Nové obranné plánování z konce 60. let minulého století vyústilo v požadavek na přehodnocení kategorizace území schválené vojenskou komisí obrany při ÚV KSČ dne 5. července 1962, neboť ta se v důsledku změny nadále jevila býti překonaná. Již v průběhu roku 1967 došlo k vypracování zcela nové kategorizace území, která se stala výchozím dokumentem k řešení organizačních a dislokačních otázek v obranném systému ČSSR. Tato nová kategorizace byla oproti předchozím provedeným kategorizacím území vytvořena generálním štábem ČSLA a na základě zcela nových zásad pro zařazování měst a objektů do kategorií. Původní způsob provádění kategorizace území byl opuštěn a nový návrh kategorizace byl vypracován výhradně Generálním štábem ČSLA. Tento krok lze chápat jako jeden z prvních kroků postupného předání CO do působnosti ministerstva obrany. Nová kategorizace území byla schválena Radou obrany státu až dne 2. června 1969.³¹³

Nový návrh postavil před ostatní hlediska důležitosti, která byla do té doby rozhodující pro zařazení města nebo objektu do kategorie a stanovení stupně kategorie, především vojenský význam kategorizovaných měst a objektů z hlediska důležitosti pro obranu státu.³¹⁴ Podkladem této kategorizace bylo vyhodnocení předpokládaných vojenských možností a očekávaných záměrů protivníka a jeho předpokládané zámysly jaderných úderů proti ČSSR. Nová kategorizace shrnovala nejpravděpodobnější stupeň a rozsah ohrožení teritoria ČSSR z hlediska nejenom nevojenských (hospodářských, politických, administrativních) ale i vojenských cílů na teritoriu, tj. například dislokací vojenských objektů, zařízení či mírových posádek, s čímž do té doby provedené kategorizace nepočítaly.³¹⁵

Na základě nových zásad pro provádění této kategorizace se města a objekty dále nedělily na dvě rozdílné složky, pro jejichž zařazení do kategorií platily odlišné podmínky (tj. pro zvlášť pro města a zvlášť pro objekty), avšak nově byly vybírány a řazeny do

³¹² FIALA, Miloš a Josef VILÁŠEK. *Vybrané kapitoly z ochrany obyvatelstva*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2010. s. 39.

³¹³ ŠILHÁNEK, Bohumil a Josef DVORÁK. *Stručná historie ochrany obyvatelstva v našich podmínkách*. Vyd. 1. Praha: MV – generální ředitelství HZR ČR, 2003. s. 80.

³¹⁴ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1967. Karton 371, inv. č. 1196, čj. 0023079. Návrh na zařazení míst a objektů na území ČSSR do kategorií.

³¹⁵ ŠILHÁNEK, Bohumil a Josef DVORÁK. *Stručná historie ochrany obyvatelstva v našich podmínkách*. Vyd. 1. Praha: MV – generální ředitelství HZR ČR, 2003. s. 81

kategorií podle sjednocených podmínek pro města a objekty dohromady coby prostory. Na základě určené kategorie se poté tentýž kategorie týkala i širšího přilehlého prostoru, který by tímto byl považován za stejně ohrožený jako blízký kategorizovaných objekt či město, neboť se tím stal stejně ohrožený předpokládanou ráží jaderné ZHN. Velikost prostoru určoval dosah ničivých účinků předpokládané jaderné ZHN.

Opětovným obnovením III. kategorie došlo ke zvýšení počtu kategorií na čtyři, což ve spojitosti s novými zásadami pro provádění kategorizace a zařazování do kategorií podle stupně důležitosti vedlo ke zvýšení počtu kategorizovaných míst a objektů (prostorů). Celkově byly města a objekty tímto řazeny do zvláštní ("Z") kategorie, první (I.) kategorie, druhé (II.) kategorie, třetí (III.) kategorie.

Města a objekty CO

Do kategorií bylo navrženo 82 měst, míst a objektů, což znamenalo zvýšení z původních 54 kategorizovaných měst a objektů (51 měst + 3 objekty mimo města) o zhruba 51 % oproti předchozí kategorizaci. Z těchto kategorizovaných měst se:

- 63 kategorizovaných měst nacházelo v Česku (77 %),
- 19 kategorizovaných měst nacházelo na Slovensku (23 %).

V důsledku přehodnocení kategorizace byl:

- **35 městům, místům nebo objektům byl stupeň kategorie zvýšen**, přičemž všech případech se jednalo o zařazení původně nekategorizovaných měst a míst do II. nebo v drtivé většině případů obnovené III. kategorie tj.
 - o 2 původně vodní díla do I. kategorie: Slapy a Orlík (skupina A);
 - o 9 měst, míst či objektů do II. kategorie: Čáslav, Poděbrady, Zvolen, Prešov, Hněvice, Komárno, Piešťany, Šlapanov, Písek;
 - o 24 měst, míst či objektů do III. kategorie: Slaný, Rokycany, Karlovy Vary, Stará Boleslav, Rakovník, Podbořany, prostor Litoměřice-Terezín, Žatec, Žamberk, Kostelec nad Orlicí, Havlíčkův Brod, Sušice, Klatovy, Holýšov, Vysočany, Cheb, Stříbro, Janovice nad Úhlavou, Domažlice, Týn nad Vltavou, Vimperk, Jindřichův Hradec, Český Krumlov, Hranice na Moravě;
- **13 městům, místům nebo objektům byl stupeň kategorie snížen**, tj.
 - o 5 měst či objektů do II. kategorie: Třinec, Dubnica nad Váhom, prostor Martin-Vrútky, Kladno, Zlín (Gottwaldov);

- 2 města do III. kategorie: Tábor, Příbram;
- 6 měst či objektů bylo z kategorií vyřazeno: Uherský Brod, Kunovice, Náchod, Děčín, Vodochody, Hrádek u Rokycan;
- **40 městům, místům nebo objektům nebyl stupeň kategorie pozměněn, tj.**
 - Všechna města “Z“ kategorie: Praha, Plzeň, Brno, prostor Ostrava-Karviná, Bratislava;
 - 8 měst a objektů v I. kategorii: Ústí nad Labem, Pardubice, Hradec Králové, Olomouc, České Budějovice, prostor Most-Záluží-Komořany, prostor Košice-VSŽ, Čierna nad Tisou (původně jako kategorizovaný objekt);
 - 27 měst a objektů v II. kategorii: Liberec, Žilina, Banská Bystrica, Mladá Boleslav, Kolín, Chomutov, Jihlava, Prostějov, Přerov, prostor Beroun-Králův Dvůr, Kralupy nad Vltavou, Neratovice, Vlašim, Sokolov, Teplice, Česká Třebová, Adamov, Istebné nad Oravou, Kopřivnice, Vsetín, Povážská Bystrica, Nováky, Žiar nad Hronom, PPS Detva (původně jako kategorizovaný objekt), Velké Kapušany, Strážská, Trenčín.³¹⁶

a) Zvláštní (“Z“) kategorie:

Do zvláštní kategorie byla zařazeny největší a nejdůležitější politicko-ekonomická centra, v důsledku jejichž napadení jadernou ZHN by došlo jak k vyřazení (zničení) velkého počtu obyvatelstva, které zde bylo silně koncentrované, a dále k narušení řízení státu a přechodu důležitých hospodářských objektů z mírového na válečný stav.³¹⁷

Konkrétní města zařazena do kategorie “Z“ jsou zanesena v tabulce 25.

Tabulka 25 Města “Z“ kategorie navržené r. 1967³¹⁸

Nově:	Původně:	Předpokládaná ráže	
		1962	1967
1. Praha	“Z“	1 Mt	1 Mt
2. Brno	“Z“	200 kt	400 Kt
3. Bratislava	“Z“	100 kt	1 Mt
4. Ostrava – Karviná	“Z“	5 Mt	1 Mt
5. Plzeň	“Z“	100 kt	300 kt
Celkem 5 měst/prostorů, z toho:			
- 4 v Česku (80 %)		6,4 Mt	3,7 Mt
- 1 na Slovensku (20 %)			

³¹⁶ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1967. Karton 371, inv. č. 1196, čj. 0023079. Návrh na zařazení míst a objektů na území ČSSR do kategorií.

³¹⁷ Tamtéž.

³¹⁸ Tamtéž.

b) První (I.) kategorie:

Konkrétní města zařazená do I. kategorie jsou zanesena do tabulky 26. Jednalo se o velká města a současně důležitá hospodářská centra, jejichž napadení ZHN bylo předpokládáno z důvodů přítomnosti důležitých hospodářských nebo vojenských objektů.³¹⁹

Tabulka 26 Města a objekty I. kategorie navržené r. 1967³²⁰

Nově:	Původně:	Předpokládaná ráže	
		1962	1967
6. Ústí nad Labem	I. kat.	75 kt	75 kt
7. Pardubice	I. kat.	200 kt	300 kt
8. Hradec Králové	I. kat.	100 kt	165 kt
9. Olomouc	I. kat.	20 kt	300 kt
10. České Budějovice	I. kat.	50 kt	75 kt
11. Most-Záluží-Komořany	I. kat.	1 Mt	400 kt
12. Košice-VSŽ	I. / objekt	50 kt	1 Mt
13. Čierná nad Tisou	I. / objekt	-	300 kt
14. Vodní dílo Slapy	A / VD	-	75 kt
15. Vodní dílo Orlík	A / VD	-	75 kt
Celkem 10 měst/objektů, z toho: - 8 v Česku (80 %) - 2 na Slovensku (20 %)		1,695 Mt	2,765 Mt

c) Druhá (II.) kategorie:

V prostorech II. kategorie se nacházely objekty důležité pro válečnou výrobu a města kde nebyly obzvláště důležité hospodářské nebo vojenské objekty, ovšem koncentrovaly velký počet obyvatelstva, případně menší města s důležitými závody nebo dopravními uzly, jakož i města a obce nacházející se v bezprostřední blízkosti důležitých vojenských a hospodářských objektů.

Konkrétní města navržená k zařazení do II. kategorie jsou zanesena v tabulce 27.

³¹⁹ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1967. Karton 371, inv. č. 1196, čj. 0023079. Návrh na zařazení míst a objektů na území ČSSR do kategorií.

³²⁰ Tamtéž.

Tabulka 27 Města a objekty II. kategorie navržené r. 1967³²¹

Nově:	Původně:	Předpokládaná ráže	
		1962	1967
16. Třinec	I. kat.	30 kt	130 kt
17. Dubnica n. Váhom	I. kat.	50 kt	165 kt
18. Martin-Vrútky	I. kat.	20 kt	165 kt
19. Kladno	I. kat.	50 kt	40 kt
20. Zlín (Gottwaldov)	I. kat.	50 kt	40 kt
21. Čáslav	BEZ kat.	-	165 kt
22. Liberec	II. kat.	20 kt	40 kt
23. Poděbrady	BEZ kat.	-	10 kt
24. Žilina	II. kat.	20 kt	40 kt
25. Banská Bystrica	II. kat.	30 kt	40 kt
26. Zvolen	BEZ kat.	-	40 kt
27. Prešov	BEZ kat.	-	40 kt
28. Mladá Boleslav	II. kat.	20 kt	10 kt
29. Kolín	II. kat.	20 kt	40 kt
30. Chomutov	II. kat.	20 kt	10 kt
31. Jihlava	II. kat.	15 kt	40 kt
32. Prostějov	II. kat.	20 kt	40 kt
33. Přerov	II. kat.	20 kt	40 kt
34. Beroun-Králův Dvůr	II. kat.	20 kt	10 kt
35. Kralupy n. Vltavou	II. kat.	20 kt	10 kt
36. Neratovice	II. kat.	20 kt	10 kt
37. Vlašim	II. kat.	20 kt	10 kt
38. Sokolov	II. kat.	20 kt	40 kt
39. Teplice	II. kat.	20 kt	40 kt
40. Hněvice	BEZ kat.	-	300 kt
41. Komárno	BEZ kat.	-	40 kt
42. Piešťany	BEZ kat.	-	40 kt
43. Česká Třebová	II. kat.	20 kt	75 kt
44. Šlapanov	BEZ kat.	-	300 kt
45. Adamov	II. kat.	20 kt	40 kt
46. Istebné n. Oravou	II. kat.	20 kt	40 kt
47. Kopřivnice	II. kat.	20 kt	40 kt
48. Vsetín	II. kat.	20 kt	40 kt
49. Povážská Bystrica	II. kat.	20 kt	40 kt
50. Nováky	II. kat.	20 kt	40 kt
51. Žiar n. Hronom	II. kat.	20 kt	40 kt
52. PPS Detva	II. kat.	20 kt	40 kt
53. Velké Kapušany	II. kat.	20 kt	40 kt
54. Strážské	II. kat.	20 kt	40 kt
55. Písek	BEZ kat.	-	10 kt
56. Trenčín	II. kat.	20 kt	40 kt
Celkem 41 měst/objektů, z toho:			
- 25 v Česku (61 %)		685 kt	2,42 Mt
- 16 na Slovensku (39 %)			

³²¹ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1967. Karton 371, inv. č. 1196, čj. 0023079. Návrh na zařazení míst a objektů na území ČSSR do kategorií.

d) Třetí (III.) kategorie:

Do třetí kategorie byla zařazena města, u nichž se předpokládalo, že budou při variantě nenadálého napadení pravděpodobnými cíli úderu jadernou ZHN.³²²

Konkrétní města navržená k zařazení do III. kategorie jsou zanesena v tabulce 28.

Tabulka 28 Města a objekty III. kat. navržené r. 1967³²³

Nově:	Původně:	Předpokládaná ráže	
		1962	1967
57. Slaný	BEZ kat.	-	40 kt
58. Rokycany	BEZ kat.	-	10 kt
59. Karlovy Vary	BEZ kat.	-	10 kt
60. Stará Boleslav	BEZ kat.	-	40 kt
61. Rakovník	BEZ kat.	-	40 kt
62. Podbořany	BEZ kat.	-	10 kt
63. Litoměřice-Terezín	BEZ kat.	-	40 kt
64. Žatec	BEZ kat.	-	10 kt
65. Žamberk	BEZ kat.	-	40 kt
66. Kostelec n. Orlicí	BEZ kat.	-	40 kt
67. Havlíčkův Brod	BEZ kat.	-	40 kt
68. Sušice	BEZ kat.	-	10 kt
69. Klatovy	BEZ kat.	-	10 kt
70. Holýšov	BEZ kat.	-	10 kt
71. Vysočany	BEZ kat.	-	10 kt
72. Cheb	BEZ kat.	-	10 kt
73. Stříbro	BEZ kat.	-	10 kt
74. Janovice n. Úhlavou	BEZ kat.	-	10 kt
75. Domažlice	BEZ kat.	-	10 kt
76. Týn n. Vltavou	BEZ kat.	-	10 kt
77. Vimperk	BEZ kat.	-	10 kt
78. Jindřichův Hradec	BEZ kat.	-	10 kt
79. Český Krumlov	BEZ kat.	-	10 kt
80. Hranice na Moravě	BEZ kat.	-	10 kt
81. Tábor	II. kat.	20 kt	10 kt
82. Příbram	II. kat.	20 kt	10 kt
Celkem 26 měst/objekt, z toho:			
- 26 v Česku (100 %)		-	470 kt
- 0 na Slovensku (0 %)			

6.3 Evakuace

Nová kategorizace území ustanovila na základě revize odhadovaných možností případného protivníka a veškerých možností případného použití jaderných ZHN proti území ČSSR, přičemž došlo k přehodnocení již dříve stanovených předpokládaných ráží jaderných

³²² VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1967. Karton 371, inv. č. 1196, čj. 0023079. Návrh na zařazení míst a objektů na území ČSSR do kategorií.

³²³ Tamtéž.

ZHN, které by v případě jejich použití proti vytipovaným cílům v ČSSR efektivně napáchaly co možná největší škody. Stejně jako předchozí kategorizace byla i tato řešena prostorově, tedy určený stupeň kategorie se zároveň vztahoval na přilehlé prostory dotčené případnými následky tohoto jaderného úderu. V souvislosti s tím byly stanoveny bezpečné zóny pro provádění evakuace, kam mělo být v rámci ochrany soustředováno vevakuované obyvatelstvo. Vzhledem k předpokládané ráži jaderné ZHN vhodné vzdálenosti pro prostory evakuace:

- 1) *pro ráži do 100 kt nejméně 5km,*
- 2) *pro ráži do 500 kt nejméně 8km,*
- 3) *pro ráži nad 500 kt nejméně 12 km.*³²⁴

Evakuace se dále týkala taktéž prostorů přehrad a prostorů ohrožených případnou záplavovou průlomovou vlnou vzniklých v důsledku zničené přehrad.

V souvislosti s novou kategorizací území bylo ve vztahu k CO uloženo:

- *ministru vnitra a ministru národní obrany ČSSR zpracovat nové cílové analýzy účinků jaderných ZHN na území ČSSR v souladu s novou kategorizací a novými technickými poznatky,*
- *ministru vnitra ČSSR na základě analýzy předpokládaných účinků jaderných ZHN na území ČSSR zpracovat návrh nové koncepce ochrany obyvatelstva, zejména na úseku ukrytí, evakuace a vybavení prostředky individuální protichemické ochrany, včetně dozimetrické kontroly obyvatelstva.*³²⁵

Tyto úkoly se staly převažující náplní práce především okresních a krajských štábů CO na počátku 70. let minulého století, přičemž výsledné nové cílové analýzy měly, oproti cílovým analýzám z 50. let, sloužit jako výchozí a objektivní podklad pro následné zpracování nové koncepce ochrany obyvatelstva, která byla ovšem dotvořena až na počátku 80. let minulého století, a tedy zcela mimo rozsah této práce.³²⁶

³²⁴ VÚA-VHA Praha. Fond MNO ročník 1967. Karton 371, inv. č. 1196, čj. 0023079. Návrh na zařazení míst a objektů na území ČSSR do kategorií.

³²⁵ ŠILHÁNEK, Bohumil a Josef DVORÁK. *Stručná historie ochrany obyvatelstva v našich podmínkách*. Vyd. 1. Praha: MV – generální ředitelství HZR ČR, 2003. s. 82.

³²⁶ Tamtéž. s. 83.

Závěr

Tato práce si kladla za cíl provést na základě dostupných pramenů a literatury historickou analýzu pojednávající o vývoji koncepce a budování ochrany obyvatelstva v Československu od 50. do 70. let minulého století. Toto období bylo vymezeno vznikem Civilní obrany podle vládního usnesení ze dne 13. července 1951 a 1. lednem 1976, kdy byla civilní obrana vyjmuta ze správy ministerstva vnitra a předána do správy federálnímu ministerstvu obrany. Součástí tohoto cíle bylo rovněž prozkoumání a charakteristika nejzákladnějších principů v organizační struktuře Civilní obrany, přípravě obyvatelstva a ochranných opatření na jeho zabezpečení v podmínkách očekávané jaderné války. V rámci toho bylo zahrnuto i stručné zmínění předcházejícího období budování ochrany obyvatelstva v bývalém Československu.

Výsledkem je tento přehled nejzákladnějších mezníků v jejím koncepčním vývoji a veškeré nejdůležitější změny, které do způsobu ochrany obyvatelstva v daném období přinesly, včetně přehledu tzv. kategorizovaných prostorů (měst a objektů), které byly základním podkladem pro budování Civilní obrany v bývalém Československu v období vymezeným pro tuto práci. První koncepce ochrany obyvatelstva vznikla ve 30. letech minulého století a byla kompletně podřízena ochraně před leteckými útoky vedenými za pomoci konvenčních prostředků (tj. tříštivých, trhavých a zápalných pum) a případně bojových chemických látek, především plynů. Organizace ochrany obyvatelstva prováděná v rámci tehdejší Civilní protiletecké ochrany a byla po okupaci zbytku Československa včleněna do struktur německé organizace Luftschutz. Období let 1939 až 1945 bylo záměrně vynecháno, neboť ochrana obyvatelstva nespádala do kompetencí československých orgánů.

V období poválečné euforie z právě ukončené války se pak ochrana obyvatelstva nezdála být příliš potřebná a do jisté míry byla zahájena její likvidace, což ovšem mělo jen krátkého trvání. Pod vlivem celkové změny politické orientace Československa na konci 40. let minulého století započaly práce na opětovném vytvoření organizované ochrany obyvatelstva proti nebezpečí leteckých útoků v případě válečného konfliktu. Tyto práce postupně za pomoci sovětských poradců dospěly k vytvoření organizace Civilní obrany dne 13. července 1951 řízené ministerstvem vnitra. První období výstavby civilní obrany trvalo v letech 1951 až 1955 a byly v něm vytvořeny základní organizační struktury tohoto systému. Ochrana obyvatelstva byla od té doby zajišťována Civilní obranou, která byla

budována vojenským způsobem a jejímž posláním bylo mimo ochrany obyvatelstva především zabezpečení národního hospodářství v případě vojenského konfliktu.

Koncepčně byla v tomto období Civilní obrana připravována na válečný konflikt, který by měl stejnou podobu jako tehdy nedávno ukončená válka. V rámci vytvoření kategorizace území byly v této fázi vybudovány řídicí organizační struktury a jejich zajištění zvláštními stavbami pro zabezpečení řízení v případě války v celkem 66 kategorizovaných městech, především v Českých zemích. Z hlediska obrany státu bylo hlavní těžiště položeno do 1486 výrobně-hospodářských podniků, tzv. objektů, rovněž většinou v Českých zemích. Příprava obyvatelstva v této fázi probíhala pouze na základě dobrovolnosti ve veřejných útvarech a rovněž byl vydán nový o branné výchově. Započala rovněž výroba ochranných prostředků pro obyvatelstvo a výstavba úkrytů, které by ovšem na prahu nové koncepce v roce 1955 ukryly pouhých 6% obyvatel všech kategorizovaných měst.

Nejtěžejnější zlom v koncepčním budování civilní obrany znamenal 21. února 1955, kdy bylo vydáno rozhodnutí politického byra ÚV KSČ „o ochraně proti atomovým zbraním“, kterým se veškerá obranná opatření na území státu tímto podřizovala opatřením proti hrozbě napadení jaderných zbraní. Tímto započalo druhé období výstavby civilní obrany, které trvalo do roku 1962. V civilní obraně bylo provedeno přizpůsobení veškerých opatření hrozbě jaderných zbraní, načež byla vydána nová kategorizace území. Nová kategorizace zmenšila počet kategorizovaných prostorů na 50 měst a v rovině obrany státu na 778 objektů. V obou případech byla většina rovněž na území Českých zemích. Zároveň byly vydány nové normy obsahující parametry pro výstavbu odolných staveb, které musely nově poskytovat jistou míru ochrany před účinky jaderných zbraní.

Při přípravě války v podmínkách nasazení jaderných zbraní vyšlo v tomto období najevo, že pro případné zajištění ochrany obyvatelstva je nutná jeho aktivní účast a proškolení. V roce 1955 započalo být ve větší míře do civilní obrany zapojováno i obyvatelstvo. Jako hlavní ochranné opatření na zajištění obyvatelstva bylo v této době stále považováno ukrytí, pro jehož rozsah v určitých místech byly vydány ženijně technické normativy. Dále byly v rámci ochrany obyvatelstva vypracovány plány evakuace. Dne 15. ledna 1958 bylo přijato usnesení č. 49 o civilní obraně, které shrnulo veškeré změny provedené v systému civilní obrany letech 1951 až do roku 1958.

V roce 1959 došlo k vytyčení předpokládaných cílů úderů jaderných zbraní v případě válečného konfliktu, v rámci čehož došlo k upřesnění způsobu provádění evakuace a ukrytí.

Jednalo se o 11 tzv. cílových měst a 21 tzv. cílových objektů, opět většinou na území Českých zemí. Na konci této etapy dochází k organizačním změnám v civilní obraně, které zapříčinily změny ve správním uspořádání státu v důsledku vydání nové socialistické úpravy. V souvislosti s vyhocenou studené války na přelomu 50. a 60. let minulého století a v souvislosti s dalším rozvojem vědy a techniky, které nově rozšířily možnosti jaderných zbraní, bylo po konzultacích v Sovětském svazu přistoupeno k nové budování nové koncepce civilní obrany.

Dne 1. března 1962 byla přijata nová koncepce civilní obrany. Tato etapa trvala až do roku 1969. V této fázi bylo již jasné, že v souvislosti s rozvíjejícími se možnostmi tehdejší techniky bylo možné napadnout kterékoliv místo jadernou ZHN. Hlavním ochranným opatřením na zajištění obyvatelstva bylo vyvedení z pod předpokládaného jaderného úderu a již v menší míře ukrytí. Dále bylo rozhodnuto vybavit veškeré obyvatelstvo ochrannými prostředky a započít s jeho masovou přípravou. Téhož roku byla vydána nová kategorizace území, která rovněž stanovila předpokládané ráže jaderných zbraní, které by napáchaly maximální škody v kategorizovaných prostorech. Jednalo se o 51 měst, v rámci nichž byly zahrnuty objekty na jejich území. Nově byla navíc provedena kategorizace vodních děl, neboť tehdy dokončovaná nová a moderní vodní díla zadržovala ohromné množství vody, která by se při náhlém uvolnění mohla při zničení vodního díla stát druhotnou zbraní hromadného ničení.

Poslední změna v koncepci budování civilní obrany nastala ve sledovaném období koncem 60. let minulého. V souvislosti s rozvojem možností nosičů jaderných zbraní, především mezikontinentálních balistických raket, bylo přikročeno k centralizaci obranného plánování. Vojenské požadavky započaly mít stále větší váhu i v plánování Civilní obrany. Nová kategorizace území již byla vypracována podle potřeb generálního štábu Československé lidové armády a do kategorií bylo zařazeno celkem 82 měst. Důležitým milníkem tohoto období byl rovněž nový propracovaný zákon o branné výchově z roku 1973. V závěru tohoto období dochází 1. ledna 1976 k předání Civilní obrany do správy federálního ministerstva, čímž byla dovršena centralizace obranného systému. Na závěr lze konstatovat, že Civilní obrana byla v této době propracovaná a zároveň nákladný systém, který měl sloužit především zaopatření akceschopnosti armády v případě, že by studená válka propukla v poněkud žhavý konflikt.

Seznam zkratek

CO	Civilní obrana
CPO	Civilní protiletectká ochrana
ČSČK	Československý červený kříž
ČSR	Československá republika
ČSSR	Československá socialistická republika
ČSPO	Československý svaz požární ochrany
dTRHS.....	družstvo teritoriální radiační hlásné sítě
FVZ	filtoventilační zařízení
HVS	hlavní velitelské stanoviště
IPCHO	individuální protichemická ochrana
KRS	krajská radiační skupina
KVJ CO	Kádrové vojenské jednotky civilní obrany
LS	Luftschutz
MNO.....	Ministerstvo národní obrany
MSOS	Meziministerský sbor obrany státu
NROS	Nejvyšší rada obrany státu
ORS	Okresní radiační skupina
PAO	protiatomová ochrana
PLOSÚ	Protiletadlová obrana státního území
POOPL	Pasivní obrana proti letadlům
POOV	Příprava obyvatelstva k obraně vlasti
PPO	Poštovní protiletectká ochrana
PVOO	Protivzdušná obrana objektu
PVOS.....	Protivzdušná obrana státu
PVS	pohotovostní velitelské stanoviště
SVAZARM	Svaz pro spolupráci s armádou
ŠPO	Školní protiletectká ochrana
ŠTOK	Štáb civilní obrany okresu
TRHS.....	Teritoriální radiační hlásná síť
ÚOCO.....	Ústřední odbor civilní obrany
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
VD	vodní dílo
ZHN.....	zbraně hromadného ničení
ZPO	Závodní protiletectká ochrana
ZVS	záložní velitelské stanoviště
ŽPO	Železniční protiletectká ochrana

Seznam použitých informačních zdrojů

Archivní prameny:

- Vojenský ústřední archiv – vojenský historický archiv Praha:³²⁷
 - o Fond Ministerstvo národní obrany:³²⁸
 - ročník 1952 kartony 276, 277, 278, 456; 521;
 - ročník 1953 karton 5
 - ročník 1954 karton 439;
 - ročník 1955 karton 684, 687;
 - ročník 1956 kartony 466, 467;
 - ročník 1957 karton 332
 - ročník 1959 kartony 267, 306, 311;
 - ročník 1962 karton 216, 306
 - ročník 1963 karton 568
 - ročník 1965 karton 167, 275;
 - ročník 1966 kartony 170, 171;
 - ročník 1967 karton 371.
 - o Fond Nejvyšší poradní orgány v armádě (1945 – 1956):
 - kartony 1, 2 a 20.
 - o Fond Vojenská komise obrany:³²⁹
 - kartony 1, 3, 4, 5, 6, 9 a 10.

Směrnice a předpisy:

- Československý červený kříž. *Všenárodní příprava obyvatelstva k civilní obraně: směrnice a pokyny*. 1959.
- Federální ministerstvo vnitra – Štáb CO ČSSR. *ŠCOS-Tech-6-7 Směrnice pro opatření na vodních dílech k ochraně obyvatelstva před účinky průlomových vln a zpracování operační dokumentace*. 1971.
- Ministerstvo národní obrany ČSR. *CO-51-14/č Pomůcka Chemický materiál civilní obrany*. 1984.

³²⁷ Zkratka VÚA-VHA

³²⁸ Zkratka MNO.

³²⁹ Zkratka VKO.

- Ministerstvo vnitra ČSR – Ústřední odbor civilní obrany. *CO-1 Vládní usnesení o civilní obraně republiky Československé a nařízení o základních úkolech a povinnostech v civilní obraně na území republiky Československé*. 1952.
- Ministerstvo vnitra ČSR. *CO-stav-122 Prozatimní směrnice vládního výboru pro výstavbu: pro projektování a výstavbu úkrytů 3. třídy odolnosti*. 1955.
- Ministerstvo vnitra ČSR. *CO-stav-123 Prozatimní směrnice vládního výboru pro výstavbu: pro projektování a výstavbu úkrytů 4. třídy odolnosti*. 1955.
- Ministerstvo vnitra ČSR – štáb CO státu. *ŠCOS-Tech-2-16 Směrnice pro výpočty konstrukcí zvláštních staveb CO s ohledem na účinky nukleárních zbraní*. 1959.
- *Organisace systému CO v ČSR a činnost orgánů a štábů CO*. Vyd. 1. Praha: Ústřední odbor civilní obrany, 1953.
- *Směrnice č. 1: Organise civilní protiletectké ochrany (CPO) v obci*. Praha: Zemský úřad, 1935.
- *Technické otázky civilní obrany díl I.: všeobecně technická opatření a zvláštní stavby CO*. Vyd. 1. Praha: Ústřední odbor civilní obrany, 1953.

Literatura

- BRABEC, Zdeněk a kol. *Příručka pro brannou výchovu*. Vyd. 2. doplněné. Praha: Naše vojsko, 1983.
- FIALA, Miloš a Josef VILÁŠEK. *Vybrané kapitoly z ochrany obyvatelstva*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1856-2.
- FUČÍK, Josef. *Stín jaderné války nad Evropou*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 2010. ISBN 978-80-204-2199-9.
- GADDIS, John Lewis. *Studená válka*. Vyd. 1. Praha: Slovart, 2006. ISBN 80-7209-8438.
- KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948-1953, 2. část: Zakladatelské období komunistického režimu*. Vyd. 1. Praha: SPN, 1992. ISBN 80-04-25700-3.
- KRATOCHVÍLOVÁ, Danuše. *Ochrana obyvatelstva*. 1. vyd. Ostrava: Sdružení požárního a bezpečnostního inženýrství, 2010. SPBI Spektrum. Červená řada, 42. ISBN 978-80-7385-134-7.
- LUŇÁK, Petr. *Plánování nemyslitelného: československé válečné plány 1950 – 1990*. Vyd. 2. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Dokořan, 2008. ISBN 978-80-7363-222-9

- MILER, Milan a Ladislav SVRČINA. *Civilní obrana ČSSR*. Vyd. 1. Praha: Horizont. 1985.
- NÁLEVKA, Vladimír. *Horké krize studené války*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2010. Moderní dějiny. ISBN 978-80-7429-011-4.
- OVERY, Richard. Válčení ve vzduchu. In: TOWNSHEND, Charles (ed.). *Historie moderní války*. Vyd. 1. Praha: Mladá Fronta, 2007. ISBN 978-80-204-1540-0.
- PACINDA, Štefan a Ján PIVOVARNÍK. *Kolektivní ochrana obyvatelstva*. Vyd. 1. Praha: MV-generální ředitelství HZS ČR, 2010. ISBN 978-80-86640-67-9
- PITSCHMAN, Vladimír: *Jaderné zbraně: nejvyšší forma zabíjení*. Vyd. 1. Praha: Naše vojsko, 2005. ISBN 80-206-0784-6.
- PŘÍHODA, Josef. *Obrana proti prostředkům vzdušného napadení*. Vyd. 1. Praha: Naše vojsko, 1961. Velká vojenská knihovna sv. 97.
- RAJLICH, Jiří. *Mustangy nad protektorátem*. Praha: MBI, 1997. ISBN 80-902238-1-8.
- REITMAYER, Ladislav. *Stručný nástin dějin branné výchovy*. Vyd. 1. Praha: SPN, 1987.
- SKŘEHOT, Petr a kol. *Prevence nehod a havárií, 2.díl: Mimořádné události a prevence nežádoucích následků*. Vyd. 1. Praha: Výzkumný ústav bezpečnosti práce, 2009. ISBN: 978-80-86973-73-9.
- STRAKA, Karel. *Československá armáda, pilíř obrany státu z let 1932-1939*. Vyd. 1. Praha: Ministerstvo obrany České republiky, 2007. ISBN 978-80-7278-376-2.
- ŠILHÁNEK, Bohumil a Josef DVOŘÁK. *Stručná historie ochrany obyvatelstva v našich podmínkách*. Vyd. 1. Praha: MV – generální ředitelství HZS ČR, 2003. ISBN 80-86640-12-4
- VEJMELKA, Oto. *Vojenský výkladový slovník vybraných operačních pojmů (pomůcka)*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky, 2004.
- VESELÝ, Martin. *Do krytu!* Vyd. 1. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2008. ISBN 978-80-7414-000-6.
- VOTAVA, František a kol. *Příručka pro vojenské chemiky*. Vyd.1. Praha: Naše vojsko, 1976.
- *Vojenský terminologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Naše vojsko, 1966.
- VYSTAVĚL, Stanislav. *Přes nás neproletí*. Vyd. 1. Cheb: Svět křídel, 2016. ISBN 978-80-87567-98-2.

- ZELINGER, Jan. *Protiletecká ochrana obyvatelstva (ochrana objektů v obci)*. Vyd. 3. Praha: „VOK“ knihkupectví a nakladatelství svazu čs. důstojnictva v Praze, 1936.

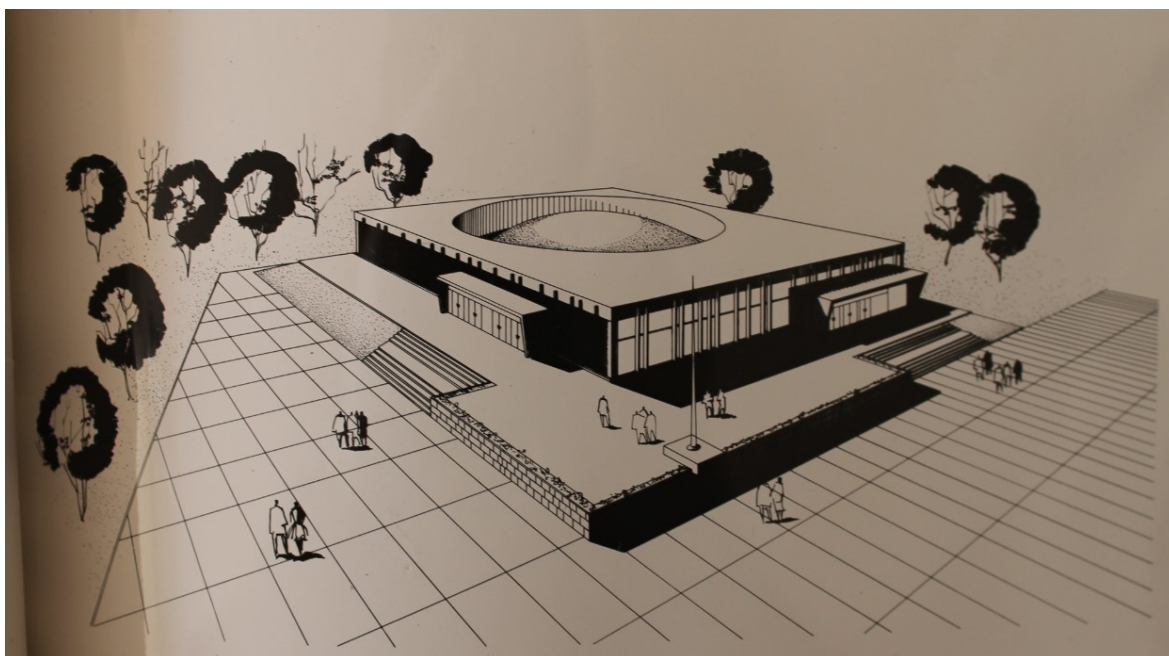
Internetové zdroje

- Kino Hvězda, Uherské Hradiště. *Uherské Hradiště* [online]. Copyright © 2001 [cit. 21.06.2020]. Dostupné z: <https://www.mesto-uh.cz/kino-hvezda>
- Ministerstvo vnitra - Generální ředitelství HZS ČR – Institut ochrany obyvatelstva Lázně Bohdaneč, 2018. Ke stažení. [online]. HZSCR. [Cit. 15.5.2020]. Dostupné z: <https://www.hzscr.cz/clanek/organizacni-slozky-institut-ochrany-obyvatelstva-menu-sluzby-pro-verejnost-ke-stazeni-ke-stazeni.aspx?q=Y2hudW09NA%3D%3D>
- PANCHARTEK, Radek, 2015. Operace Chastise - Nebezpečné žabky (1. díl) In: Válka.cz [online] 31.1. [cit. 15.5.2020]. Dostupné z: https://www.valka.cz/15250-Operace-Chastise-Nebezpecne-zabky-1-dil?utm_source=valka_cz&utm_medium=article&utm_campaign=serial
- PANCHARTEK, Radek, 2015. Operace Chastise - Nebezpečné žabky (3. díl) In: Válka.cz [online] 10.2. [cit. 15.5.2020]. Dostupné z: <https://www.valka.cz/15275-Operace-Chastise-Nebezpecne-zabky-3-dil>
- REITMAYER, Ladislav, 1982. K otázce vzniku, vývoje a stavu školní branné výchovy. *Pedagogika*. [online]. 1 [cit. 21.7.2020]. ISSN 2336-2189. Dostupné z: <https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?p=5087&lang=cs>

Přílohy

Příloha 1 Výšková střešní pozorovatelná CO z 50. let min. století na střeše školní budovy F. L. Čelakovského ve Strakonících. Zdroj: autor.

Příloha 2 Projekt dvouúčelové stavby CO: kino pro 550 diváků / úkryt pro 900 ukryvaných, rok 1965. Zdroj: VÚA-VHA Praha. Fond VKO. Karton 10, inv. č. 31., čj. VKO-00371-30. 30. schůze VKO ÚV KSČ ze dne 20.5.1965: Příloha k bodu č. 8 – Dvouúčelové stavby CO.